నవోదయగ్రంథమాల ౧.

బాలరామాయణము.

అను బాలబోధసంగ్రహము

శేషాద్రిరమణకవులచే

రచింపఁబడినది.

ప్రకాశకులు:

ఆంధ్రపరిషత్తు, బెజవాడ.

౧౯౨౧.

స్వస్వామ్య సంకలితము. వెల రు ౧—౦—౦.

పీఠిక.

అసంఖ్యాకమగు నలెగ్జాండరు సైన్యము నొంటరిగా నెదిరించిన పురుషోత్తముడును, స్వార్థపరాయణులగు సాటిరాజులచే బరిత్యజింపబడియు స్వాతంత్ర్యమునకై యనేక సంవత్సరము లక్బరుతో హోరాహోరీగా బోరాడిన రాణాప్రతాపసింగును, శరణాగతుడైన యొకానొక మహమ్మదీయుని ప్రాణసంరక్షణార్థమై తనసర్వస్వము ధారబోసిన జంబుకేశ్వరరాయలును, బొబ్బిలి రంగారాయ పాపారాయులకన్న మిన్నలని చెప్ప సందేహము కలుగుచున్నది. రాజపుత్రస్థానము రాణాహమీరు భాప్పారావల్ సంగ్రామసింహుడు మొదలగు వీరక్షత్రియుల రక్తధారలచే నార్ద్రీకృతమై యెట్లు ప్రాతస్స్మరణీయమైనదో పర్వతమయమైన మహారాష్ట్ర దేశము శ్రీశివాజీ, బాలాజీవిశ్వనాథు, హోల్కారు సింధియా మున్నగు వీరులచే హిందూదేశమున కంతకు నెట్లు తిలకాయమానమైనదో పాంచాలదేశము గురుగోవిందు రణజిత్ సింహు మొదలగు మహాశయులచే నెట్లుపవిత్రము కాబడినదో యటులే యాంధ్ర దేశము సైతము శాతవాహనా ద్యాంధ్ర చక్రవర్తులచేతను గాకతీయులచేతను విద్యానగరసార్వభౌములచేతను బొబ్బిలి పద్మనాయకులచేతను నలంకృతమై వీరస్వర్గద్వారమునకు సోపానమై విరాజిల్లుచున్నది. ఏవీరయోధుల బలపరాక్రమములు పల్లెలయందు సైతము గానము చేయబడుచున్నవో యేయభిమానధనుల కీర్తిచంద్రిక లాంధ్రదేశమును సుధాలేపనము చేయుచున్నవో యేమహనీయుల రక్తధారలు స్వాతంత్ర్య ప్రవాహమున సంగమించుచున్నవో యావెలమనాయకుల పవిత్రచరిత్ర మెందఱు గ్రంథకర్త లెన్ని నాటకములుగ వ్రాసినను దనివి తీఱకున్నది.

ప్రకృతనాటకమున వీరరసము ప్రధానమై కరుణారస మంగము గానున్నది. మొదటి మూడంకములయందు గేవలము వీరరసముమాత్రము వర్ణింపబడినది. తుది నాలుగంకములయందును వీరకరుణారసములు తరంగితములై యొక్కొకతఱి శ్రోత తేజమునందును, మఱియొకతఱి విషాదసముద్రము నందును ముంచివేయుచున్నవి. విజయరామ

రాజు వంచక స్వభావమును, బుస్సియొక్క నిర్దోషత్వమును, హైదరు జంగు లంచగొండితనమును రావువంశీయుల పరాక్రమపౌరుషములును వివరింపఁబడినవి.

చితుకులు కదల్చుటచే నగ్ని చెలఁగి మండుచున్నది. చెడుగుఁ జేయుటచేఁ బాము పడగవిప్పుచున్నది. మానవుఁడు సైతము క్షోభమునలననె తనపరాక్రమతేజములు కనబఱచి విజృంభించుచున్నాఁడు. బొబ్బిలి పద్మనాయకులు పరాక్రమైకజీవనులు. స్వాతంత్ర్యప్రియులు. అంతటి వారు తమస్వాతంత్ర్యమును గోలుపోనోపరు. బుస్సిదొరయాగమనముచేఁ దమసంస్థానముపైఁ గొత్తపన్నులు విధింపఁబడుటయేగాక తమస్వాతంత్ర్యమునకు సైతము భంగమువాటిల్లుచున్నది. పరాసువారిసైన్యము శతఘ్నికాసమేతమై భయంకరమైనది. అయినను ధూర్తుఁడగు వెంగళరాయఁడు

"వాలును డాలుఁ గేలఁగొని వచ్చిరణాంగణమందునిల్చి యా
లపరాక్రమంబుఁ గనుపింప మెలంగెడి వెల్మ ఱేనితోఁ
గాలుఁడెకాదు తత్ప్రళయకాలగిరీశుఁడుగాని నిల్వఁగాఁ
జాలఁడు సంశయంపడఁగఁ జన్నె యొకానొక మ్లేచ్ఛసూతికిన్"

మఱియొకచోట.

"వెలమవీరుండు వెరచునే విలయమునకు"

అని పలికియున్నాఁడు. అంతియకాక దేశకాలపాత వేదియగు పాపారాయఁడు సైతము

"జ్వాలామాలికా లితంబైన యీపద్మనాయక శౌర్యవహ్నికిఁ బ లిపక్షకోటి శలభబృందమై తీఱును"

అనిధైర్యముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. అభిమాన ధనుండగు రంగరాయఁడు పరాసు సైన్యముల బలాబలములు గ్రహింపక పోలేదు. కావుననే యతఁడు బుస్సి హైదరుజంగులకుఁ బంపిన సందేశములో నిట్లుచెప్పియున్నాఁడు.

"కొనపా : ఖుండిన దనుత బొబ్బిలికోటఁ
బరుల యారు వెల్మవారలనుమా

* *

తుచ్ఛపుం బ్రాణములకయి స్వేచ్ఛయశముం
బాడొనర్పరు శ్రీరావు వంశ్యులనుము
కీర్తి శాశ్వతమనుము..................."

అంతియకాదు వృద్ధుఁడును బ్రహ్మభక్తి పరాయణుఁడును, నను భవజ్ఞుఁడు నగు దామెర దమ్మన్నసైతము విజయము విషయమై యిం చుక సందేహపడియే యున్నాఁడు.

"జననీ! బొబ్బిలిరాజ్యలక్ష్మి నిను నీచస్వాంతుఁడొక్కండు తీ
అని కామంబునఁ గోరినాఁడతనిపై రాగంబువాటించి నీ
తని వర్జించెదవో జగద్విదిత పాతివ్రత్య రుజ్మండలా
శనిచే భస్మముఁ జేసెదో యిదె నమస్కారంబు నీకీశ్వరీ!॥

ఎటులైనను సంధికార్యనిర్వహణభార మాతనియందే యున్నది. సంధి తప్పక కుదురునని యతనికి దృఢమైన నమ్మకము లేకపోవుట చేతనే

"ఖడ్గపుత్రికిఁ గదనరంగంబునందుఁ
బెండ్లిపేరంటములను గావింపవలయుఁ
త్వరితముగమీఁరలెల్ల స్నాతకులుగండు
పద్మనాయకులార! ధీసద్ములార!"

అని వెలమవీరులను హెచ్చరించి యున్నాఁడు.

ఈనాటకములోని కరుణారసము మిక్కిలి జాలి పుట్టించునది యున్నది. విజయరామరాజు పద్మనాయకసైన్యమును నురుముజేయు చుండుటయుఁ, బద్మనాయకవీరులు పెక్కండు భయంకరములగు శ తఘ్నుల కాహుతి యగుచుండుటయు, బొబ్బిలికోట పగిలిపోవుచుండు టయుఁ గాంచి రంగారాయఁడు

"బొబ్బిలిరాజ్యలక్ష్మి! సరిపోయెను నీకిక నాఋణంబు"

అని నప్పుడును అంతఃపుర కాంతాజనమును శత్రులఁబాటిఁ బడకుండ వీరోచితముగ క్షాత్రధర్మమౌ నిర్వహించు విషయమై చెలి కాని వెంకయ్య కాజ్ఞాపించి

"జాలివహింపకయ్య, కలుషంబని నీవికిఁ బాలుమాలి యీా

హాలును రిత్తసేయుటకుఁ బొల్పడకయ్య, సతీమతల్లులన్
గూలుచు పట్లనెమ్మదిని గుందు వహింపకుమయ్య, గెల్వఁగాఁ
జాలమటంచు స్త్రీవధను సల్పఁగఁబోగదవయ్య నెయ్యమా!"

ఖడ్గము నొసంగునపుడును మఱియు

"అనురాగంబునకున్ బియంబునకుఁ బ్రేమావేశ సంసిద్ధికీ
దినమే యంత్యదినంబు సాంఘికమృతిన్ దేవుండు కల్పించె నో
వనితారత్నములార! ఐహికపు సంబంధంబు తీరెన్ బరం
బుననే యింకఁ బునస్సమాగమము తాప్రవుం డశుగ్రకర్మాంజలుల్"

అని యవరోధజనమునకు సందేశమంపునపుడును హృదయము కఱఁగి స్రవించు చున్నది. రంగారాయని మరణాంతమున వెంగళ రాయని మనోదుఃఖమును రాజాము కోటనుండి తిరిగివచ్చు పాపారా యఁడు దుశ్శకునములఁ గాంచుటయు మూర్ఛవోయిన వెంగళరాయని సందర్శనమును వారిరువురి యంత్యసంభాషణము విచారము కలిగిం చుచున్నది. మఱియు మల్లమాదేవి తనకుమారుని జూచి

"ముద్దులకుమార యిఁకనైనఁ బోయిరార"

యని చేటి కప్పగించునపుడును దనకుమారుని విషయమై సామర్లకోటలోని సోదరికి సందేశమంపుచు

"కడుపసిపాపఁడాఁకలికిఁ దాళఁగలేఁడు
కడుపునిడిపీనిఁ గాంచుమమ్మ
బుడుతండు పిల్లిపేవ్రులవాఁడు కావునఁ
గనలిమొన్నండేని కసరకమ్మ
కునాకును గల నేస్తంబుఁ దలపోసి
యూఁగ మది దిగులొందకమ్మ
సివా... ...చి వంశంబునిల్పి నా
యా... ...చనముల నందుమమ్మ
మఱిఁ నీయుత్తరమువచ్చు వఱకుమేము
బందుగులతోడ ష్వ...నమందుమమ్మ

కరుణవిడకమ్మ సుతుని నేమఱకుమమ్మ
బాలుఁ బ్రతికింపు మమ్మ! నీ భారమమ్మ!॥"

అని వచించునపుడు హృదయము శతధా భిన్నమగుచున్నది. పాపము! చెలికాని వెంకయ్య మిక్కిలి జాలిపేగులవాఁడు. అతఁడు పద్మనాయకవీరుల యంతఃపురాంగనల దుర్దశలపాలు గాకుండ వీరోచితముగ ఖండింపవలయునని యుద్దేశముకలవాఁడె గాని యాసాహస కార్యము నిర్వర్తింప నాతనిచేతు లాడకున్నవి. కావుననె,

"చెలికాని వెంకయ కరపాలంబతీక్ష్ణాసికా
పరకాంతానికురుంబ కంఠరుధిరప్రత్యగ్రసత్కారముల్"

అని యెంతపరితపించినను నాకార్యము నిర్వర్తించుటకు రంగారాయుని కరితకంటెఁ బరమాప్తుఁ డెవ్వఁడును లేఁడు. ఇంకొకచోట,

"కఠినకర్కశరిపురాజ కంఠదళన
భయదకర్మంబునకు నీవుపనికిరావు
ఖడ్గమా! యింక మార్దవ కలితములగు
చిగురుఁబోఁడులకుత్తుకల్ చెండఁబొమ్మ॥"

అని యెట్టకేలకు మల్లమదేవికి ఖడ్గమునొసంగి సాధ్వీరక్తప్లారితమైన కరవాలమును తిరిగి కైకొనుచున్నాఁడు.

మల్లమాదేవి పాత్ర సంపోషణ విషయమై యించుక చెప్పవలసి యున్నది. బొబ్బిలి కథాంశమును గూర్చి యిదివఱకు వ్రాయఁబడిన [illegible]టకములలో మల్లమాంబ పతిభిక్ష పెట్టుమని విజయరామరాజునకు హాస్యముగా సందేశమంపినట్లు కానవచ్చుచున్నది. కాని ధీరస్వాంత[illegible]గు నావీరమాత స్వభావనిర్మాణమునం దది యెంతపెద్దలోపమొ విశదమగుచున్నది. దిట్టకవి నారాయణ కవిచే రచింపఁబడిన రంగా[illegible] బట్టిచూడ నాసాధ్వీమణి యెన్నఁడట్టి నీచమున [illegible]డఁబడదె [illegible] మానరక్షణార్థమై తుచ్ఛప్రాణములను రవ్వంతయు [illegible]సేయలేదని [illegible] దేట తెల్లమగుచున్నది. అంతియ కాదు. వెలమ బిడ్డను మానధనుఁడునునగు రంగారాయని యర్ధాంగి నాటివాఁడును జన్మద్వేషియు మ్లేచ్ఛపక్షపాతియునగు విజయరామరాజును బతిభి

క్షు. పెట్టుమున నెటులసాహసించెనో గ్రాహ్యముకాకున్నది. ఈ రెండు కారణములను బట్టియే మల్లమాదేవి పద్మిని, మీరాబాయి, దుర్గావతి, కృష్ణాకుమారి, లక్ష్మీబాయి, రుద్రమదేవి మొదలగు నుత్తమ వీర పత్నులతోఁ దులదూగుచు నాంధ్ర మహిళాలలామలకు మేలుబంతియై యలరారుచున్నది.

ఈనాటకము నందలి కొన్ని పద్యము లాంధ్రుల రాజ్యవిస్తారమును, నాంధ్రుల పరాక్రమాతిశయమును, నాంధ్రుల కీర్తివైభవమును వర్ణించుచు నాంధ్రదేశాభిమానము హృదయ సీమలయందు నెలకొల్పుచున్నది.

ఈనాటకము పాపారాయనిర్యాణమని పేరు పెట్టబడినను ఇందలి ప్రధానపాత్రము పాపారాయఁడేయని తోఁచుచున్నను 4, 5, 6, అంకములయందు నతనిఁ జేర్కొనుట కవకాశము లేకుంటయును, వెలవీరులందఱకును బ్రళయసామ్యమగు యుద్ధసమయమున బొబ్బిలిలో లేకుంటయును నతనిమనోభావములు బొబ్బిలి కోటపైనను మల్లమాదేవి రంగారావులపైనను గేంద్రీకృతములగుటచే నాటకము విషాదముగాఁ బరిణమించుటకుఁ గేవలమతఁడే కారకుఁడుగాక పోవుటయును, మొదలగు కారణములచే నితఁడెకథానాయకుండని నిరూపింప వీలులేకున్నది. ఐనను విజయరామరాజునకును బుస్సీ హైదరుజంగులకును హృదయైక శల్యమును రంగారాయని కాగర్భశత్రువునునగు విజయరామరాజును జంపిన వెలమవీరుని మరణముతో నాటకము విషాదముగ ముగింపఁబడిన కారణమునఁ బాపారాయఁడు ప్రధానపాత్రమని తప్పక యొప్పుకొనవలసియున్నది. అతని కథానాయకత్వమును గూర్చి గుణగ్రహణ పారీణులగు విమర్శకులే చర్చింతురుగాక.

ఇందలి శైలి నిర్దుష్టమై యించుకసులభమై ధారాళముగనున్నది మనోహరమగు నిట్టిచరిత్రవిషయిక విషాదనాటకమును బాఠకమహాశయుల కందఁజేసిన శ్రీ శేషాద్రిరమణకవు లెంతయు వందనీయులు.

ఇట్లు,

8- చామర్తి రాజశేఖరరావు, బి. ఏ.

విజ్ఞప్తి.

రసికులారా!

ఆంధ్రవీరుల విక్రమాతిశయముఁ దెలుపు నీకథాంశమును బలువురు నాటకములుగ వ్రాసియున్నారు. కథాంశముపైఁగల విశ్వాసమె మమ్మీనాటకరచనమునకు సాహసింపఁ జేసినది. ఈనాటక రచనమున మేము కొన్ని నూతనమార్గములతోఁ గథావస్తువును సవరించి దుఃఖాంతముగ మార్చితిమి. పద్మనాయ కాబాలవృద్ధ రక్తధారా పరిప్లుతమగు బొబ్బిలి కథారంగమునఁ బట్టాభిషేకముఁ బెట్టి వీర రసమును శుభాంతముతో సాంకర్యమొనరింప సాహసింపక ప్రధాన పాత్రమగు బాపారాయని మరణముతో నీనాటకము ముగించితిమి. కథాసంగ్రహణార్థమై రావువంశీయుల చరిత్రము, రంగారాయచరిత్రము, బొబ్బిలికథ (జంగముకథ, ఆంధ్రకవుల చరిత్రము నాధారముగఁ దీసికొంటిమి. గ్రంథరచనానంతరము శ్రీ అయ్యంకి వేంకటరమణయ్య గారు రచించిన "బొబ్బిలియుద్ధ"మను వచనకావ్యముఁ జూచియు వా[illegible] సలహా ననుసరించియుఁ గథాంశములఁ గొన్ని మార్చితిమి.

గ్రంథము [illegible] సంవత్సరములయ్యెను. కారణాంతరము లచే నాటకముఁ బ్రదర్శించుటకును ముద్రించుటకును వీలు కాదయ్యెను. చాలకాలము గ్రంథము నజ్ఞాతవాసముఁ జేయించి, రసికులు భాషాభిమానులు మాశ్రేయోభిరతులునగు శ్రీ అయ్యంకి వేంకటరమణయ్య పంతులువారి యభిమానముచే నిప్పటికిఁ బ్రచురింపఁగలిగితిమి. నాటకము [illegible] కాలమున మేము స్థానాంతర [illegible] ంట [illegible] ంచుటచే కుద్రణ స్ఖ [illegible] ట [illegible] లెను. [illegible] యర్థభంగమొన రించు [illegible] ల [illegible] త్రము గ్రంథాంతమున [illegible] యున్నా రము. [illegible] గ్రాంథిక భాషలో వ్రాసితిమి. స[illegible] ావశ[illegible] మును బట్టి యాంగ్ల [illegible] ములోనికి మార్చికొనవచ్చును. [illegible] జంగు సంభాషణము తురుష్క పదమిశ్రితమగు గ్రామ్యములో [illegible] మి.

వీలున్నచో హిందీలోఁ బరివర్తనము చేయించికొనినఁ బ్రదర్శనమున కుపయుక్తము. కథానుసారముగ భాషాంతరీకరణము గావించి విజయ రామరాజు బుస్సి హైదరుజంగుల యభిప్రాయముల నొకరికొకరికిఁ దెలుపుట యావశ్యకమేని యొక దుబాసి ద్విభాషిని రెండవయంక మున జేర్చికొనవచ్చును. ప్రదర్శకుల కింతకంటె విన్నవింపవలసినది లేదు.

ఈనాటకము నామూలము పఠించి తమయమూల్యమగు కాల ము వినియోగించి పీఠిక వ్రాసి దయచేసిన మామిత్రులగు శ్రీయుత చామర్తి రాజశేఖరరావు పంతులువారికిఁ గృతజ్ఞులము. రసజ్ఞులీ నాటక మునఁగల గుణలేశమున కానందింపఁ బ్రార్థితులు.

సుధీవిధేయులు,
శేషాద్రిరమణకవులు,
శతావధానులు.

నాటకమునవచ్చు పాత్రలు.

రంగారావు. బొబ్బిలి ప్రభువు

వెంగళరావు. యువరాజు

పాపారాయఁడు సర్వసేనానాయకుఁడు)

దామెర దమ్మన్న రాయబారి

గూఢచారులు

భటుఁడు

విజయరామరాజు ప్రతినాయకుఁడు

బుస్సి

హైదరుజంగు

లాడూఖాను

కాకర్లపూడి వెంకటరాయఁడు

ఇనుగంటి ధర్మారాయఁడు

చెలికాని వెంకయ్య

హా[illegible]

చినరంగారావు రాజపుత్త్రుఁడు)

దేవులపల్లి పెద్దన్న

లు.

మల్లమ బొబ్బిలిరాణి

కథానుసారముగఁ గొందఱు యుద్ధభటులు వత్తురు.

సూత్ర—నేనేనా? నీతోడనా? వినుఁడు సభాసదులారా! నేఁడు బొబ్బి సంగ్రామము బ్రదర్శింతుమని వాకొనియున్నాఁడనట. చూ తిరా నటివృషావాదము?

నటి—ఆర్యా! ప్రమాదము నాయందెయున్న క్షమింపుఁడు. మీరు పద్మనాయకులను బాపారాయని మల్లమాదేవిని ద్విజవంశాల కారుఁడగు విజయరామరాజును ప్రశంసించుటచే నేనటుల భావించితిని.

సూత్ర—"ఘుణాక్షరన్యాయము" గనిష్టదేవతాప్రార్థనము బొబ్బిలివీరు కన్వయించియుండ వచ్చును. సుప్రసిద్ధులగు ననేకు లీ బొబ్బి నాటకము రచించిరి. మన మనేకపర్యాయములు ప్రదర్శిం యుంటిమి. క్రొత్తనాటక మేదని తెలుపరాదా? క్రొత్త వింతగ

నటి—ప్రకృతకాలానుగుణ్యముగ విషాదాంతముగ వ్రాయఁబడి ని పాపారాయ నిర్యాణము బ్రదర్శనము నాటకమేగదా.

సూత్ర—నటి వద్దనుండి గ్రంథము దీసికొనిచూచి ఇది దుఃఖాం ము బొబ్బిలినాటకమా? నీయభిమానము ననుసరించి దీ ప్రదర్శింపఁజేసెద. గ్రంథకర్తలెవరు?

నటి—శేషాద్రి రమణకవు లను సోదరులు.

సూత్ర— ప్రసిద్ధులగు నీకవులఁ గూర్చి వేఱు తెలుపఁబని లేదు. ముఖమున నేను వినియె యున్నాఁడ. సభ గాన నందపఱుపుము. నే మునకుఁ జేరు

గు ఋతురాజమును దనివిదీఱ వర్ణిం వర్ణికొ గ్గాక.

గాయపడిన వీరులమేని

యటు రాజిల్లె రక్తాంబుజములు

పగతురబల్లెంపు ♦ బదనువాయివితాన
మోహానంబు గమించె ♦ మొగతిపూలు
శాత్రవసైనిక ♦ శల్యసంచయముల
ట్లలరారసాగెను ♦ భ్రాంబుజములు
విజయలక్ష్మిహాస ♦ విమలకాంతులరీతి
నిండారె పండువె♦న్నెలలచెన్ను

తే॥ గీ॥ రణమునఁ భూమికొఱగిన♦రాచబంట్ల
కోసఁగ తర్పణవారి నాఁ♦బోసఁగె రుధిరులు
వితతసంగ్రామ నిర్వాహ♦విజయలక్ష్మి
యాకృతినిఁబోలె నీశర♦దాగమంబు॥

సూత్ర—సతీ! నీజవ్వనంబునందువలె గాత మందుఁగూడ నోకానొక నూత్నవికాసము వెల్లివిరియుచున్నది. ఇంతతో నీరణగీతము ముగింపుము. వీరరసావతారులగు పద్మనాయకులు రంగస్థల మలంకరించుచున్నారు. నేపథ్యమున కేగుదము.

నటి—వీరరసావతారు లనుటచేఁ దేటచూడభయమగుచున్నది. పోవుదము రండు.

ఇది ప్రస్తావనము.

శ్రీరస్తు

పాపారాయ నిర్యాణము.

ప్రథమాంకము.

రంగము:— బొబ్బిలి సభా మందిరము.

రంగారావు, వెంగళరాయఁడు, పాపారాయఁడు ప్రవేశింతురు

రంగా—నిజాముప్రభు వుత్తరసర్కారులఁ బరాసువారి కొసంగియుం టచే వారిపక్షమున బుస్సిదొరగారు కళింగదేశమునఁ బన్నులు తీసికొనుటకు దేశమును దమ యాజమాన్యముక్రింద నుంచుకొను టకు దేశకాలావస్థలఁ దిలకించుటకు రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చియుంటయు మనముదక్క మిగిలిన ఱేండ్రందఱు దర్శనము కేగియుంటయు మీరెఱింగియే యుందురు. అతని మంత్రి హైదరు జంగు మిగుల వంచకస్వభావుఁడు.

పా—అయిననిపుడేమి! నిష్కల్మషులమగు మనకు వెఱపేల!

రంగా—మనకుఁ బ్రబలద్వేషియగు విజయరామరాజు బుస్సిదొర యొక్కయుఁ దన్మంత్రియగు హైదరుజంగుయొక్కయు నెయ్య ముఁబడసి మనకేదో యెగ్గాలోచించుచున్నటుల గూఢచారు లెఱింగించియున్నారు.

వెంగ—అన్నయ్యా! తామిందులకై విచారము నొందఁదలసిన యవ . బొబ్బిలిగడ్డపై నొక్కపద్మనాయకుఁడు జీవించి యునను మన కపాయము వాటిల్లదు.

ఉ॥ వాలును డాలు కేలఁగొని ♦ వచ్చి రణాంగణమందు నిల్చి యా
భీలపరాక్రమంబు గను ♦ పించి ష్మెలంగెడి వెల్మఱేనితో
కాలుఁడెకాదు, తత్ప్రళయ ♦ కాల గిరీశుఁడుగాని నిల్వఁగాఁ

జాలఁడు, సంశయంపడఁగఁ జన్నె! యొకానొక మ్లేచ్ఛసూతికిన్॥

పాపా—వెంగళరాయా! కాలమొక్క విధమున లేదు. విజయరామరాజు మన కనులమూసి యే మాయోపాయముచేసైనను [illegible] రాజ్యము హరింప వలయునని పట్టుఁబట్టియున్నాఁడు. తగినట్టు లాతనికిఁ బరాసుదొర ప్రాపకముఁ గూడ లభించినది. కావుననే యీవిషయమయి యింతగ నాలోచింప వలసివచ్చినది.

వెంగ—అంతటి వికల్పకాలము తటస్థించి విజయరామరాజు పరాసువారితోఁగలసి మనలఁ బ్రతిఘటింపనే తెంచిన నాఁటికి మనకుఁ గర్తవ్యము శరణ్యము లేకపోవునా? నిర్హేతుకముగఁ బరాసువారు మనపైఁ గత్తికట్టుదురా!

రంగా—తమ్ముఁడా! మనము చేయునాలోచనలు శరణ్యముకొఱకుఁ గర్తవ్యముకొఱకె. అసూయాపరులు పరుల వంచింప నుద్యమించుతఱి హేతువులఁ గల్పించుకొనలేకపోరు. విజయరామరాజు పరులవంచించుటలో నమానుషప్రజ్ఞఁ గలవాఁడు. బుస్సి పరులకులోఁబడుటలోఁగూడ నట్టివాఁడె. కాననె దూరదృష్టికిఁ బాలుపడవలసివచ్చినది.

వెం. అన్నయ్యా! విజయరామరాజు కృత్రి[illegible]ము నవలంబించునని దృఢముగా నమ్మకమున్నచోఁ దాముగూడ బుస్సి సన్నిధానమున కరుగరాదా?

పాపా—వెంగళరాయా! మీయన్నగారు బుస్సిదర్శనమునకుఁ బోకుండుటకు బెక్కులు కారణములుకలవు. బుస్సి [illegible]ర సంస్థానముల పైఁ గ్రొత్తపన్నులువిధించి ప్రతిసంస్థానముపై స్వాతంత్ర్యము తానె వహించుచున్నాఁడఁట. ఇఁక మనముదర్శించిన నిట్టినిర్బంధమునకు లోఁబడవలసివచ్చునేమొ యని యుపేక్షవహించిరి.

వెంగ—ఏమీ! యాంతర్యమిదియ్యా! పద్మనాయకవీరుల పరాక్రమమె ప్రాకారముగాఁగల బొబ్బిలిసంస్థానముపైఁ బన్నులువెంచు

టకు యాజమాన్యముమార్చుటకు నీ బుస్సియెవఁడు. అట్టివిప రీతపుమార్పువలని లాభమనుభవింప విజయరామరాజెవఁడు.

సీ॥ శ్రీకాకుళాంధ్ర ల♦క్ష్మీనాథు కడకంట
నవిశమింపొందు ప్రే ♦ మామృతంబు
కాకతీయుల పతా ♦ కల క్రిందఁ దాండవిం
చిన రాజ్యలక్ష్మి సు ♦ శ్రీప్రసక్తి
ఖడ్గతిక్కన యశః ♦ కాంతిలోలీనమై
కానవచ్చెడి పరా ♦ క్రమరసంబు
శ్రీకృష్ణరాయ ధా ♦ త్రీనాథ విక్రమ
క్రమ గర్భితంబైన ♦ కౌశలంబు
తే॥ గీ॥ ఆంధ్రశూరవతంసులా ♦ రా? పరాక్ర
మాధిగత భారతీయులా ♦ రా? రణార్థు
లింక నేనియుఁ గండని ♦ హెచ్చరింప
వెలమవీరుండు వెఱచునే ♦ విలయమునకు॥ 2

పాపా—రణరంగమునఁ బద్మనాయకశూర్థులకుఁ గల చిరకాలాభ్యాసము ప్రపంచమునఁ గొలఁదికాలములో వ్యక్తముకాఁగలదు. కాకతీయ రాజ్యారంభమునఁ బరరాజ్యాకర్షణంబువలన జనియించి స్వతంత్రపాలనవశంబున జ్వాలామాలికాకీలితంబైన యీపద్మనాయక శౌర్యవహ్నికిఁ బ్రతిపక్షకోటి శలభబృందమై తీఱును. ఆంధ్రమాతయు నానుదినముకొఱకె వెలమవీరుల హృదయపీఠమునఁ దపముఁగావించుచున్నది.

మ॥ ఆ ... నాం[illegible] జమునకై ♦ యాసించి గెల్వంగఁడెం
చి... ? ఖడ్గతిక్కనయశ ♦ శ్రీభాగ్యముం రుద్రదే
వుని విఖ్యా[illegible] రాక్రమంబును స్వయం ♦ భూదేవ కారుణ్యభా
జనముం గాంచిన వెల్మవీరు మహదై ♦ శ్వర్యంబు సామాన్యమే॥

వెంగ—హృదయపుటమునిండి వెల్లివిరియు మనపరాక్రమములఁ గష్ట సాధ్యముగ లోలోననె నిర్బంధించి యరాతులచెంతనుండి సందే

పా పా రా య ని ర్యా ణ ము.

శము తెలియువఱకు శాంతించుదము. అనంతరకర్తవ్యము.. కాంధ్రదేశముకలదు. ఆంధ్రవీరులుకలరు.

నేపథ్యమున దేవా? హైదరుజంగుసమ్ముఖమునుండి యొక భటుఁడు సందేశముఁగొని ద్వారమున నిలచియున్నాఁడు. ఏమి యాజ్ఞ.

వెంగ—ఓయీ వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

భటు— ప్రవేశించి అందఱనుజూచి దేవా వందనములు. బుస్సిహైదరుజంగుప్రభువులు తమ కీపత్రిక నొసంగి సరియగుప్రత్యుత్తరము వెంటనె తెమ్మనిసెలవిచ్చిరి. చిత్తగింపుఁడు

రంగారాయునికి జాబునొసంగును

రం— చూచి ఆగ్రహముతో ఏమీ! ఉత్తరము వ్రాసినవాఁడు విజయరామరాజా! వ్రాయించినవారు బుస్సీయు హైదరుజంగునా? హిందువుల దురదృష్టవశమున నాంధ్రదేశము పరాసువారిచేతిలోనికిఁ బోయినది. పోవుఁగాక. అంతమాత్రమున నే నేల బుస్సియడుగులకు మడుగులొత్తవలయును. పరాక్రమహీనుఁడు పౌరుషపువిలువ నెఱుంగనివాఁడు పరుల దాస్యమునకుఁ బాలుపడునేమొగాని యీరంగారావుమాత్రము సజీవిగ నున్న నట్టినైచ్యమునకుఁ బాలుపడఁడు. పరాసువారిని వ్యతిరేకించినందులకు నాకు స్థానచలనమాశిక్ష! ఆంధ్రసామ్రాజ్యస్థాపకులును రాహవనిర్వహణప్రతిష్ఠా ధురంధరులును శూరచూడామణులు నగు నీవెలమవజీరులు నప్రాణముతో నున్నవఱకు బొబ్బిలికోట పరులకు వశముకానేరదు. కాఁజాలదు. బొబ్బిలికోట క్షేమము వారములో విడువవలయునా? కున్నఁ గోట బలవంతముగా స్వాధీనముఁగావించి కొందురా! పరాసుదొరా? ఓహైద్యరుజంగు తెలుఁగుఁగత్తుల మెఱుకుఁ నము మీ రెఱుంగరు కాఁబోలు. రందు ప్రతిఘటిం

పుడు. విజయరామరాజున కీబొబ్బిలిరాజ్యము స్వాధీనమగుట మాటలతో జరుగునదికాదు. ఈయనుచితమగు తలంపున కెడమిచ్చినందులకు బొబ్బిలిరాజ్యలక్ష్మి కెంతభూతబలి కావలయునో అరాతులారా! ఊహింపుడు.

సీ॥ కాంచీపురంపు దు ♦ ర్గములభేదించిన
బ్రహ్మయసేనాని ♦ పౌరుషంబు
ఖడ్గపుత్రికి రణాం ♦ గణమునఁ బెండ్లిఁగా
వించిన శ్రీరుద్ర ♦ విభునిశక్తి
మార్తురబలముల ♦ నార్తిపాల్ జేసిన
బాలచంద్రుకృపాణ ♦ భావుకంబు
అరులరక్తంబుచే ♦ ధరణి భూషించిన
యనపోతనాయకు ♦ నాగ్రహంబు
తే॥ గీ॥ రావువేంకటరంగభూ ♦ రమణహృదయ
పద్మమునఁ నూత్నభావనా ♦ పటిమతోడఁ
బ్రతిఫలించుచునుండెనో ♦ పగతులార
కదనకార్యార్థులై వేగఁ ♦ గదలి రండు॥

పాపా— రంగారాయనివలన జాబుఁగైకొని ఇది విజయరామరాజు లిపివలె నున్నదే. విజయరామ భూపాలా! నీయందెట్టి విపరీతాభిప్రాయము లుద్భవించుచున్నవి. పరులరాజ్యమున కాస నొంది నీవుచేయుచున్న మ్గాఱువేసములే యీరూపమునఁ బ్రతిఫలించుచున్నవి. సహజమగు పరాక్రమమె నీకున్నఁ బరుల ?ంచల పాలగుదువా?

మ॥ విల... హేతుభూతమగు నీ ♦ విద్రోహదుర్బుద్ధి బొ
బ్బిలిపై ...టికిఁ బెట్టజూచెదవురా? ♦ వీరుండవేయైనచోఁ
బలశక్తి వాలునుదాల్చి మమ్ము నెదిరిం ♦ పన్ రమ్ము; నీబీరపుం
బలముల్ దేలకయుండునే విజయరా ♦ మా! దుష్టకల్పద్రుమా॥ 5

వెంగ— జాబుచదివి ఓరీ పరిచారకా! నీవు విజయరామరాజుగారి

పరిచారకుఁడవై మ్లేచ్ఛులకు సందేశముల నడపుచున్నాఁడవేల. నీప్రభువునకు వలె నీకును దేని దురాశాపాశము కుతికకుఁదగులు కొనలేదుగదా ! .

భటు—ఈప్రశ్న ప్రకృతవ్యవహారమునకు సంబంధించినయంశము కాదు. పామునోటఁబడి కప్ప పురుగులకై నాలుక సాచునట్లువిజయ రామభూపాలుని వాగురలోఁ బడియు నింక విక్రమింతురేల ! ప్రతికృతిరోజింపుఁడు. అభిమానమునిల్పుకొనుఁడు.

వెంగ—ఏమిరా! విపరీతప్రసంగమునకు సాహసించుచున్నాఁడవు. వెలమ వీరుల పరాక్రమము నీవెన్నఁడెఱుంగవుకాఁబోలు. మేము విజయ రామరాజు మాయావాగురలో నెన్నటికిఁజిక్కము. ప్రభు మంత్రోత్సాహశక్తులలో మాకెందునుఁ గొఱంత లేదు. మేమభి మానమునిల్పుకొనఁగలమొలేదో యాంధ్రదేశమె వీక్షింపఁగల దు. ముందునీవుప్రాణమునిల్పుకొమ్ము.

ఉ॥ రాక్షసజన్ముఁడౌ విజయ ♦ రాముని దాస్యమునర్థమదించి, ప్రా
ణక్షయభీతిబోవిడచి ♦ న్యాయవిహీన దురుక్తిసంతతిన్
బాక్షికబుద్ధితో నిచటఁ ♦ బల్కిన దోషముశాంతినొందఁగా
శిక్షయొనర్తు, నాలుకను ♦ జీల్చెదు, నాకెవరడ్డువత్తురో॥

కత్తిఁగొనిపైఁ బోఁబోవఁ బాపారాయఁడు వారించును.

పాపా—వెంగళరాయా శాంతింపుము, శాంతింపుము. ఈ పరిచారకుఁడు విజయరామరాజు క్రోధముచే నిటులఁ బేలుచుండ వచ్చును. మనమితని శిక్షించితిమేని హైదరుజంగు బుస్సీగా లకు మఱింత కోపకారణమగును. కోపమునకు దేశకాలపాత్ర ములుండవుకదా!

వెంగ—అగ్రజా! ఈదురుద్యముఁడు మనకొలువుకూటమున నుండ దగిన వాఁడు కాఁడు. వేగ ప్రత్యుత్తరమునొసంగి పంపుట యుక్తము. ఈతని మొగముఁజూచిన దాది నాహృదయము

వింతయనరాని కోపాగ్ని రగుల్కొనుచున్నది.

రంగా—ఓయీ పరిచారకా! నీప్రసంగ వైఖరిఁజూడ నీవెన్నఁడు రాజ సభలలోఁ బ్రవర్తింపవలసిన ధర్మముల నెఱుంగనివానివలెనో యెఱింగి తిరస్కారభావముఁ బ్రకటించువానివలెనో గానవచ్చు చున్నాఁడవు. నీతో విశేషించి భాషించుటకు నిన్నిట విశేషకాల మునిల్పుటకు మేమంగీకరింపఁజాలము. మావిన్నపము నంతయు నొకదూతునిముఖమున బుస్సి హైదరుజంగుల్కకు నివేదింతుము. నీవీసందేశము మాత్ర మెఱింగింపుము.

సీ॥ కొనప్రాణముండిన ♦ దనుక బొబ్బిలికోట
పరులకీయరు వెల్మ ♦ వారలనుము
పగ నాయకసుతుల్ ♦ ప్రథనరంగంబన్నఁ
గలనైన భయమును ♦ గాంచరనుము
పరులకు స్వాతంత్ర్య ♦ పట్టాభిషేకంబు
సేయరీ తెలుఁగువ ♦ జీరులనుము
విజయరామునికై గా ♦ దజీనకైనను రాజ్య
సంపద వశముకాఁ ♦ జాలదనుము

తే॥ గీ॥ తుచ్ఛపుం బ్రాణములకయి ♦ స్వచ్ఛయశము
పాడొనర్పరు శ్రీరావు ♦ వంశ్యులనుము
కీర్తిశాశ్వతమనుము దు♦ర్వర్తనంబు
కొలఁదికాలంబునకె x, . కుడుపుననుము॥ 7

ఈసందేశము కేవ ·స్సినిగూర్చినదియె కాన ·న్యాయనకు
. ·ం· ·. మాప్రతినిధివలన బుస్సిదొరగారు వా యించిన
లేఖ త్యుత్తరమును బంపుదుము.

పాపా—ఓయీ ! ఈవిరోధమునకుఁ గారయితయగు విజయరామ రాజున సందేశమును తాంద్రపాపారాయుఁడు పంపెనని తెలియ జేయుము.

ఉ॥ రార! దురాశయా! విజయ ♦ రాఘవ! బొబ్బిలిరాజ్యలక్ష్మి నిం
డారుకవుంగిటన్ నిను జ ♦ యాంతమునందువరించునో రిపు
ఘ్నోరుమహ పీతిహాత్మమనఁ ♦ గాఁదగు మామక ముష్టిఘాతస
త్కారముచేత శుద్ధుఁడవు ♦ కాఁగలవో తెలియంగనయ్యెడిన్॥

వెంగ—ఓరీ! సేవకా! నాసందేశముకూడ విజయరామరాజున కెఱిం
గింపుము. విజయరామరాజా! బొబ్బిలిరాజ్యమున కాశపడుచుం
టివా! వినాశకాలమునకే నీకిట్టి విపరీతపుబుద్ధులు జనించుచు
న్నవి. నిజముగ నీకిఁక బత్తెముతీరినది.

ఉ॥ విలసితధర్మలో వెలమ ♦ వీరుల కౌఁగిటిలోననిల్చి యి
మ్మల సుఖజీవనంబుగను ♦ బొబ్బిలిరాజ్యరమాపురంధ్రి నిన్
వలచునఁటంచు నెంచకుము ♦ వామపదంబు భవత్ శిరస్థ్సలిన్
నిలుపదు; కానియాసపడి ♦ నీల్గకు దానఁ బరంబు దప్పెడిన్॥ ౯

పాపా—ఓపరిచారకా! మా సందేశవాక్యములు యథారూపములుగా
మీప్రభువులకు విన్నవింపుము. ఇఁకనీవుగమ్యస్థానమునకుఁ జేర
వచ్చును.

భటు—అయ్యా! మీక్షేమమునకేని మీరుపాటుబడుట కర్తవ్యము.
కేవలము పరాక్రమమునె నమ్ముకొని ప్రతిఘటించి సంస్థాన
మును అవస్థలపాలుఁగావింపకుఁడు.

వెంగ—నీచాత్మకా! ఇంకను ప్రేలుచున్నాఁడవా! ఈకరవాలముచే
యుత్తమాంగమును తె ... న్నాఁడను. కాచుకొమ్ము
కత్తిమీసరివేయును.

భటు—స్వ అన్యాయముగఁ జంప నుద్యమింతురా! ప్రతిఫలముఁ
జూపెదనులెండు. నిష్క్రమించును.

పాపా—విజయరామరాజా! సరిహద్దులలోనున్న బొబ్బిలిరాజ్యమున
నీవిజయనగరసామ్రాజ్యముతోఁ గలుపుకొనవలయునని పర
సుదారను దేవిరించుచున్నాఁడవా! హైదరుజంగును యాచిం-

చున్నాఁడవా! ఇది మాటలతో సాధ్యమగుకార్యముకాదు. భారతమాత యీనెపమున క్షతసేనారక్తమెంత పానముజేసి తృప్తిఁగాంచనున్నదో యోజింపవైతివి. దురుద్యమ బద్ధకంకణులగు భవాదృశుల శిరముల సాలభంజికలుగ మొగసాలల కంటఁగట్టుదుముగాని యాత్మీయరాజ్యమును మీకుఁబట్టముగట్టము. ఆత్మనాశనమునకు వెనుదీయము. పరులకు బొబ్బిలిరాజ్యము వశముగానీయము. శ్రీరంగభూపాలుని యాజమాన్యమున్నంతవఱకుఁ బాపారాయఁడు సజీవిగనున్నంతవఱకు స్కంధావారమున నొకసైనికుఁడేని జీవించియున్నవఱకు బొబ్బిలిరాజ్యము పరులకు వశముకాఁజాలదు. పాణార్థివగుదువేని వృథావాంఛలఁజాలింపుము.

చం॥ పరమ పవిత్ర శీలయయి ♦ భాసిలు బొబ్బిలిరాజ్యలక్ష్మి సా
దరమొటుసంఘటిల్లు రిపు ♦ ధైర్య సమాహరణప్రశక్తి బం
ధురుఁడగు తాంప్రపాపయఘ ♦ నుండు సజీవిగనున్న దుర్నయా
కరుఁడగు రామభూపతికిఁ ♦ గాలముసాయము చేయకుండినన్ ॥ 10

రంగ—అగ్రజా! దూతనుబంపుట మన కవశ్యకర్తవ్యము. కార్యఖడ్గప్రవీణుఁడగు వెలమవీరు నెవనినేని యిందులకు నియోగించుట యుక్తమని నాకుఁదోఁచుచున్నది.

దామెరదమ్మన్న ప్రవ[illegible]చి కోపముతో ఓవిజయరామరాజా! నీవెంతటి [illegible]చ్యము. [illegible] బాలుపకు చున్నాఁడవు. [illegible]బ్బిలిరాజ్యము సంగిన పండె ండులక్షలరూపికోలు హైదరా[illegible] కొసంగెదవా! అతఁడీలంచవుఁ గల్లుదా వి నీకు బొ[illegible]రా[illegible]ృయము కట్టిపెట్టునా? వెలమవీరు లీప్రళయకాలమున నుపేక్షామాత్రశరణ్యులై యుందురా! మంచిది.

॥ అరిరాజన్యవరూధినీదళన లీ ♦ లాభీల బాహాబలా
కర యోధోత్తమజాలపాలితము, రం ♦ గారాయ భూమండలే

శ్వర సంరక్షిత తాంధ్రపాపయ ధరా ♦ పాలాగ్య నిర్వ్యాఘ్ర గో॥
పరిఘావేష్టితమైన బొబ్బిలిని నీ♦వా? కోరి జీవించుటల్॥

విజయరామరాజా! దురాశాపాశ బద్ధుడవగు నిన్ను వధింప దామెరదమ్మన్న యొక్కఁడె చాలునుఁగాని యింతవఱకు రాజాజ్ఞకొఱకు నిరీక్షించితిని. ఇఁక నీ యాయువు కొలఁదికాలములో నున్నది. ముందునకుఁజూచి అపుడె రాజసమ్ముఖమున తెంచితినే! కోపావేశమునఁ బ్రకృతము మఱచుచున్నాఁడను. రాజువైపునకు మఱలి వినయముతో రాజా! విజయరామరాజొనరించు దుండగముల వినుచుంటిరిగదా!

రంగా—ఆఁ వినక యేమి. ప్రపంచముఖమున సర్వము నెఱింగియే యున్నారము.

వెంగ—దన్నన్నగారూ! విజయరామరాజు హైదరుజంగునకు లంచమొసంగి బొబ్బిలిరాజ్యముఁ బడయనున్నాఁడా! ఇదికొత్తవార్త. దీనిని మీకెవరెఱింగించిరి?

దమ్మ—ఇప్పుడె గూఢచారులవలనే విని మీకెఱింగించి ప్రతిక్రృతి కం దేమొ యోజింపవచ్చునని వచ్చుచున్నాఁడను.

పాపా—దుర్మార్గా విజయరామరాజా! నీకెట్టి విపరీతపుబుద్ధులు పుట్టుచున్నవిరా! బొబ్బిలిరాజ్యము మాకనులమూసి హైదరుజంగు కొలనర్పించునో నీవెటులఁ బాలింతువో కాంచకపోను.

లం— ల బల ంది

పో భావం బెడఁ ♦ బాయలేదు
బొబ్బిలిశూరుల ♦ భూరిపరాక్రమ
సూర్యుఁడస్తాదికిఁ ♦ జొచ్చలేదు
వెంగళరాయు దో ♦ ర్వీర్యవహ్నిజ్వాల
కడలల్లికొని నివు ♦ర్గప్పలేదు

తే॥ గీ॥ రండు వైరినృపాలులా ♦ రా? త్వదీయ
సైనికబలంబు నుగ్గనూ ♦ చముగఁ గాంచి
హైన్యముగ, నామరూపాది ♦ శూన్యముగను
భస్మముగఁ జేయుదుము రణ ♦ పాంగణమున॥ 12

వెంగ—బావా! ఇది విలంబమొనరించుటకుఁ దగినకాలముకాదు. ముందు ప్రతిపక్షుల సమ్ముఖమునకు దూతను బంపుటయుక్త కార్యము.

రంగా—దమ్మన్నగారూ! గూఢచారులింకనేమేని విశేషముల నెఱింగించిరా?

దమ్మ—విన్నవించుచున్నాఁడను. మనరాజ్యమునుండి విజయనగర రాజ్యములోనికిఁ బాఱుచు నారాజ్యము ఫలవంతముగఁ జేయు గొండవాఁగులకు మనమానకట్టలఁగట్టి మనదేశమునఁ బాఱించి విజయరామరాజును నష్టపఱచితిమఁట. అదిప్రధానకారణముగ మనల ద్వేషించుకొఱకు దనశక్తినంతయు వినియోగించి యనేకవిధముల దుర్బోధలగావించి విజయరామరాజు బుస్సిని లోఁబఱచికొనెను. హైదరుజంగును లంచమొసంగి వశము గావించుకొనెను. ఈ స్థితిలో నొకవంచకుఁడు రంగారావు జాఫరల్లీఖాన్ మొదలగు ద్రోహులతోఁ గలసి రాజద్రోహ బుద్ధితో నుండెననియు నందువలన దరనమునకు రాలేదని యును మొఱఁగెను. విజయరామరాజు పదివేలసేన ... నమునకువ ... . కాన నాతనిదుండగము ...లనంతలిన బహి... చున్నది. దీనికనుగుణముగ నారాయణదేవుఁడు నరిస రాజు ... లగువారు తలలూపిరి. ఇవిగూఢచారులవాక్యములు.

...ంగా—ఔరా! విజయరామరాజెంతటిపాపమునకు ఁబరవంచేనమునకుఁ బాలగుచున్నాఁడు. స్వబలము లేని వాఁడు పరులవలన లభ్య

మైన భాగ్యము నెంతకాలము వశమున నుంచుకొనఁగలఁడు; మిత్రభేదముగావించు నీ విజయరామరాజు బాగుపడిననాఁటికిఁ జూచెదఁగాక! దమ్మన్నగారూ! బుస్సిదొరగారివద్దనుండి మా కొకవార్తవచ్చినది. చిత్తగింపుఁడు.

దమ్మ—నాయనా! నీవేపఠింపుము. నేను సావధానముగానాలకింతును.

వెంగ— జాబు చదువును మహారాజశ్రీ రావు రంగారావుగారికి.
మీరు ఉత్తరసర్కారులపై సర్వస్వాతంత్ర్యములుగల మమ్ము దర్శింపరాకుంటయెకాక పలువురను రాజద్రోహమునకుఁ బురికొల్పుచుంటిరి. మీకీవిషయమున సహాయకారియగు శ్రీకాకుళపు నవాబ్ జాఫరల్లీఖానును సాధింపనున్నారము. మమ్ము వ్యతిరేకించినందులకు స్థానచలనమే మీకుశిక్ష. ఈలేఖను మీకుఁజేరిన వారముదినములలోఁగ బొబ్బిలికోటనువిడచి ప్రతిఫలముగ మేము చూపినస్థలమున కరుఁగవలయును. అందుఁ కియ్యకొనరేని బలవంతముగ మీకోటస్వాధీనముఁగావించికొని బొబ్బిలిరాజ్యము విజయరామరాజునకుఁ గవులొసంగఁగలము నమ్మవలయును.

లేఖకుఁడు విజయరామరాజు ఇట్లు, బూసి. హైదరుజంగ్

దమ్మ—ఔరా కాలమహాత్వము. ప్రభువులు దూరదృష్టిలేని వారలు పైయధికారులు లంచగొండులయినపుడు ధర్మము నిలువనీడదొరకునా!

జననీ బొబ్బిలిరాజ్యలక్ష్మి! నిను నీ ♦ చస్వాం ... డొకండు తీ
అనికామంబునఁగోరినాఁ డతనిపై ♦ రాగంబువాటించి నీ
తినివర్జించెదవో? జగద్విదిత పా ♦ త్రివత్యరుజ్మండలా
శనిచే భస్మముఁజేసెదో? యిదె నమ ♦ స్కారంబు నీ శ్వకీ॥ 1

పాపా—దమ్మన్నగారూ! తాము రాజ య వృత్తాంతముల నన్నిం నెఱింగియున్నారు. విజయరామరాజు దుస్తంత్రములు పెచ్చు

బెడఁగి బొబ్బిలిరాజ్య వినాశన హేతుభూతము లగునేమోయని మనము భయపడవలసిన దినములు వచ్చుచున్నవి. బుస్సిదొర హైదరుజంగులచే విజయరామరాజు వ్రాయించిన జాబు మీరు వినియేయున్నారు. ఈ వికల్పసమయమున వివిధన్యాయజ్ఞుఁడు అనుభవజ్ఞుఁడు నగు నొకదూతను బరాసుదొరపాలికిఁ బంపుట కర్తవ్యము. ఈకార్యము నిర్వహించుటకు సంధిఁగూర్చుటకు మీరలెయోగ్యులు. ఉత్తమ పద్మనాయక వంశజులగు తా మీపని కియ్యకొని రాజ్యమునకు క్షేమముఁగల్గింపవలెనని ప్రార్థన.

దమ్మ—పాపారాయా! నేను దౌత్యమునకు సంతోషపూర్వకముగా నంగీకరించుచున్నాఁడను. నేనంతటి యుత్తమ కార్యము సమర్థింప నర్హుఁడఁగానని సంశయపడుచున్నాఁడను గానివేఱుగాదు. నాజీవితము నీయుత్తమకార్యము నిర్వర్తించి పవిత్రముఁ జేసికొందును.

చం॥ తెలిపెద బుస్సిగారిదటి ♦ దేవరనారలపల్కులెల్ల మీ
కలఁతలఁనన్నిఁటిన్ లయముఁ ♦ గాంచఁగఁజేసెద రామరాజుకో
ర్కుల నశియింపఁజేసెద వి ♦ రోధము లేదనిపించెదన్ మదు
క్తులచట సొగవేని యని ♦ కోసముదమ్మని పిల్చివచ్చెదన్॥ 14

ప్రభుభక్తిపరాయణుఁడగు నీదమ్మన యింతటిస్వల్పపుఁ బనినెఱవేర్పఁ జాలఁడా? రాజా మీసందేశము నెఱిఁగింపుఁడు. వేగమె దూతకృత్యము ... ద.

గీ॥ ఖడ్గపుత్రికిఁ ... ం ♦ గంబునందుఁ
... ంఁకి పేరంటములను గా ♦ వింపవలయుఁ
... గ మీరలెల్ల స్నా ♦ తకులుకండు
ప... యకులార! ధీ ♦ సద్మలార॥ 15

రంగా—దమ్మన్నగారూ! బుస్సిగారితో సమయోచితముగ భాషించి వెంగళరాయని వివాహకార్యమున, రంగారావు ప్రమత్తుఁడై యుంటచే మీసమక్షమునకు రాలేదని విన్నవింపుము. దాని

తో వారుశాంతించిరేని యవకాశముఁగల్పించుకొని నేను దర్శనమునకేగుదును. అందుల కియ్యకొనక బొబ్బిలిరాజ్యమె కావలయునని భల్లూకపుఁబట్టుఁ బట్టిరేని

సీ॥ ఇటుసూర్యుఁడటు లుద ♦ యించిన బొబ్బిలి
విజయరామునకు న ♦ ర్పింపఁబోము
వెలమవీరులు ప్రా ణ ♦ ములతోడ నున్నంత
దనుక రాజ్యంబు సా ♦ ధ్యంబుగాదు
పద్మనాయకులపైఁ ♦ బగదాల్చి బ్రతికిన
ఘనుఁడు మందునకేని ♦ కానరాఁడు
ప్రాసువారలకైన ♦ బరదేవతకునైనఁ
దెలుఁగుపౌజులు వెను ♦ దీయబోవు

గీ॥ బుస్సియును హైదరేకాదు ♦ మూఁడునూర్ల
మందిబుస్సులు హైదరుల్ ♦ మార్కొనినను
ఆంధ్ర ◌రులు చలనంబు ♦ నందబోరు
కదలిరమ్మను మరులను ♦ గదనమునకు॥

మ॥ కదనస్థానము వైరిభూరమణ ర ♦ క్తస్విన్నముగ్గా సల్పి, దు
ర్మద రాజన్య కపాలమాలికలచే ♦ రాజ్యంబుభూషించి, య
స్మదు ... నాంధ్ర ధరణీ ♦ సర్వంకష ప్రాభవ
ము ... ంచు నరిభూ ♦ పుర్మండలింపందగున్।

క॥ సంగరమున వెఱవఁడు క్షో
భల్లగురమగు బాణమునకు ♦ వాంఛింపఁడు శ్రీ
రంగవిభుఁడనుచు హైదరు
జంగుదట్క బుస్సిదటిఁ బ ♦ సంగింపఁదగున్॥

ఈహితబోధకంబై విజయరామరాజు దుర్బోధయే రుచించెనే వెలమవీరుల కరవాలము ఆ విరోధులఁ జక్కఁగాఁ బరామర్శింఁ గలవు. పోయిరండు.

పాపా——దమ్మన్నగారూ ! బుస్సి హైదరుజంగులకుఁ బ్రభువొసంగిన ప్రత్యుత్తరంబెచాలును. సర్వవిషయము లాసూత్రప్రాయవాక్యములయందు గర్భితములై యున్నవి. న్యాయ వేదుల కంతకంటె నెక్కుడు బోధఁజేయ నవసరములేదు. ఈవిద్వేషమునకుఁ గారకుఁడగు విజయరామరాజుతో మాత్రము నానూటగ నిటుల సెలవీయఁ బ్రార్థించెదను.

మ॥ రణమేనిశ్చయమేని త్వద్రుధిరధా ♦ రాసారణిన్ వైరిమా
రణ విఖ్యాత పరాక్రమక్రమ సమి ♦ ద్రంగప్రచారుండు భీ
షణశాతాసి నిక్కృత్త విద్విష డధీ ♦ శవ్రాతుఁడౌ పాపరా
ణ్మణి శ్రీబొబ్బిలిధారిణీస్థలమునన్ ♦ బాటించు రామాహ్వయా॥ 19

ఇప్పటి సందేశము చాలును. దైవవశమున యుద్ధమె యగు నేని మిగిలినసందేశము నేను స్వయముగ విజయరామభూపాలున కెఱింగించెదను.

దమ్మ——వెంగళరాయా ! నీకేమేని సందేశమున్న నెఱింగింపుము.

వెంగ——నేనుగూడ విజయరామరాజున కొక సందేశమును బంపవలసియున్నయది. దమ్మన్నగారూ ! సావధానులై చిత్తగింపుఁడు.

కం॥ కరవాలధార చే, నీ
శిరమును జెండాడ వెలమ ♦ సేనానాథుల్
పరతెంతురు, బొబ్బి
మరణింప [illegible] ♦ మానవనాథా॥ 20

[illegible] నాసందే[illegible]. శూరవర్యా ! మీరిఁక [illegible]
[illegible] దవరమునకుఁ బ్రయాణము కావలయును. మీ
సం[illegible] మేరీతిగ ఫలించునో తెలియనిది మేమేమియుఁ
జేయవీలు [illegible]లుఁగఁజాలదు.

దమ్మ——రాజా! పాపారాయా! వెంగళరాయా! ఇంక నాకాజ్ఞ నొసంగుఁడు. నాశక్తినంతయు ధారఁబోసి యెటులేని బుస్సిచెంతఁ

బరిచయమును గల్పించుకొని విజయరాముని దుస్తంత్రములు హైదరుజంగు లంచగొండితనములు నివేదించి మన కభిముఖు నిగఁజేసెద. అయ్యది యొనగూడదేని కాఁగలకార్యములు మీరందరెఱింగినవె.

సీ॥ విజయరాఘవుఁడు క ♦ ల్పించిన దుష్కృత్య
పుంజముల్ బుస్సికి ♦ బోధఁజేసి
లంచంబుఁజేకొని ♦ వంచించు హైదరు
జంగుచేష్టలను ర ♦ చ్చలకునీడ్చి
పరరాజ్యమున కాస ♦ పడ నధర్మంబంచు
విజయరామునిచెంత ♦ విన్నవించి
అన్యుల స్వాతంత్ర్యి ♦ మపహరించుట రాజ
ధర్మేతరమని యం ♦ దఱకుఁ దెలిపి

గీ॥ సంధిసూత్రమ్ములను గాఢ ♦ బంధనమున
వైరికులమును బంధించి ♦ వచ్చువాఁడ
సామ దానమ్ము లచ్చటి ♦ సాగవేని
సంగరంబున నన్నియుఁ ♦ జక్కఁవడును॥ 21

ఉ॥ సంధికి నా పయత్నములు ♦ సాగకయుండిన విక్రమించి ద
ర్పాంగ[illegible] మార్తు [illegible] ర [illegible]♦హారమునల్పఁగఁ బిల్చివచ్చెదర్
[illegible]ర యోధజాల పరి[illegible]పాలిత బొబ్బిలిరాజ్యలక్ష్మి సం
బ[illegible]మొ కాకయున్నఁ బ్రతి ♦ బం[illegible] కాంతురుగాక శాత్ర[illegible]॥

పా- —దమ్మన్నగారూ! రాయబారమునఁగూ[illegible] వెలమబిడ్డ యని యనిపింపవలయును సుండీ! మనము [illegible]ల యాచింప వలసిన యవసరములేదు.

రమ్మ—మిత్రమా! ఆవిషయమై మీరు చెప్పవలసిన యగత్యము లేదు. సహజమగు విక్రమమె యుండవలయునుగాని యది దాఁచినను దాఁగునదికాదు. విరోధులు నాహితోక్తులు వినక ప్రతికూలి

తు రేమొ, మీరు సేనలసిద్ధపఱచి బొబ్బిలికోట జాగరూకతతోఁ దిలకించుచుండుఁడు. నేను సెలవుఁ బుచ్చుకొనెదను.

రంగా—సింహాసనముదిగి మంచిది. మీరాకకొఱకు నిరీక్షింతుము. పోయిరండు. ఉభయుల భావముల సమన్వయించు కార్యము దూతయందెకలదు.

చం॥ మనమునఁ బక్షపాతమును ♦ మాని, హితంబు హితేతరంబు రాజనమొనరించి, నీవదికి ♦ సమ్మదమాగతి, రాట్సభాంగణం
బున వచియించి, మార్తురకు ♦ బొబ్బిలికిన్ బ్రణయ ప్రధానబం
ధనము ఘటించి జన్మముఁ గృ♦తార్థముఁజేయఁగదయ్య నెయ్యమా॥

పాపా—శూరశిఖామణీ! సంధివిధాన మంతయు నీవాక్యమున బద్ధమై యున్నది.

మ॥ కరవాలంబులు శాంతిఁగైకొనవు సం ♦ గ్రామంబునన్, వెల్మవా
రరిరాజన్య శిరోధి ఖండనము జే♦యన్ జంకఁగాఁబోరు, మా
ర్తురు నిర్వేలపమిత్ర్క... ళావిదులు దు ♦ ర్బుద్ధుల్ తటస్థుల్ ప్రజా
భరమున్ దీర్పకుమంచు బుస్సిదొరకున్ ♦ వార్తఁబుచ్చఁగాఁ గోరెదన్॥

వెంగ—ఓ పద్మనాయకాగ్రేసరా! అరాతులు యుద్ధమున కే ...రియు దు రేని సాధ్యమైనంతవఱకు ... టఁబెట్టుకొని రము. ఆవలి విషయముల మేము స ...

ఉ॥ క... ంతోడఁ ... ర్యము మాటలతోడఁ గాదు... దు
శ్శి... ...శనము ♦ జేకురుదాఁక గుణంబురాదు, నీ
...త్తఁ... ...పక స ♦ మీహిత వైరివిదారణక్రియా
యత్తుఁడవై ...ి నృపు ♦ లఁదటఁ దోడ్కొనిరమ్ము పోరికిన్॥

ధ్రామె—శూరవర్యులారా! మీయిష్టానుసారముగ వర్తించెద. సెలవుఁ బుచ్చుకొనెదను.

మ॥ అరులం గైవసమాచరించెద ! నసా ♦ ధ్యంబైనచో సామవా
క్పరిణామమ్ములతోడ నీతిపథముల్ ♦ వాక్రుచ్చెదన్, దానమా
ర్గరు శాంతంబువహింపకున్న ఘనశ ♦ త్రువ్రాత విచ్ఛేదనా
చరణ ప్రాభవ హేతిఘాతములచే ♦ సర్వంబుఁ జక్కంబడున్॥ 26

నిష్క్రమించును)

పాపా—విజయరామరాజు చెంత లంచపుఁగసవుమేసిన హైదరుజంగు బుస్సిని సంధికంగీకరింపనీయఁడు. దమ్మనగారి కార్యనిర్వహణములో నెట్టిలోప ముండ నేరదుగాని పగతురుమాత్ర ముచితానుచితజ్ఞానశూన్యులు. ఫలితాంశ మచిరకాలమున ఘోర సంగ్రామ సంఘటనమె యనితోఁచుచున్నది.

వెంగ— విసుగుతో అట్లైన దన్నన్నగారిచే సందేశము నేలపంపవలయును

రంగా—తమ్ముఁడా ! మనము శక్తికొలఁది పాటువడుదము. అదృష్టము దైవాధీనము. పాపారాయా! పరాసుదొరగారి వద్ద నుండి యైకమత్యవార్త వచ్చువఱకు మనము వృథాగఁ గాలక్షేపముఁ జేయఁదగదు. యుద్ధపరికరముల నాయత్తపఱచి దూరస్థలముల నున్న సైన్యమును రప్పించి బురుజులఁ గోటల బాగుచేయించి యుద్ధమునకు మనమందఱము సర్వసిద్ధముగ నుండవలయును. ఈసంక్షోభ సమయమున వెంగళరాయని వివాహము నాపుటయె యుక్తధర్మము.

పాపా—కాలము నన్నుఁదగినస్థితిలో లేదు. విరోధు లెపుడు మోసముగఁ బైఁబడుదురో మనము కాచికొనవలయును. వివాహము నాపుటయె నాకభిమతము.

వెంగ—అన్నయ్యా! ఇపుడు వివాహము ముఖ్యముగా నాపనగును. ఏలయన

॥ లలితగుణాభిరామ జయ ♦ లక్ష్మి స్వయంగ్రహ యోగ్యశీలవై
యలరుచునుండె; నాయువిద ♦ హస్తముఁ గైకొన రామరాజెదన్
దలఁచుచునున్నవాఁడు నను ♦ దక్క మఱొక్కని స్వీకరింపదా
చెలువ, వివాహకార్యమును ♦ జేయఁగవచ్చు రణాంతమందునన్ ॥

రంగా—సోదరా! నీయభిమతమునకు దైవ మనుకూల మగునుగాక. నీయూహ ఫలవంతమగుఁగాక. మనము మిగుల జాగరూకులమై ప్రవర్తింపవలసినయదనిదియె. నీవు కొందఱు గూఢచారులను రాజమహేంద్ర వగమునకు విరోధుల రహస్యములఁ దెలిసికొని వచ్చుటకుఁ బంపి సైనికులందఱును సాయంకాలమునకుఁ గోట చెంతకు వచ్చునటుల నాజ్ఞాపింపుము. మేమింతలో నాయుధశాలలు కోటబురుజులు చూచి వెంటనె వచ్చెదము. పాపారాయా! పోదమురమ్ము.

పాపా—రాజా! దయచేయుఁడు. ముం దీయాయుధశాలలోనికిఁ బోవుదము.

అందఱునిష్క్రమింతురు.

-ది ప్రథమ

శ్రీరస్తు.

పా[illegible]రాయనిర్యాణము

ద్వితీయాంకము.

విజయరామరాజు ప్రవేశించును.

విజ— ప్రయత్నము చేయఁగఁజేయఁగ నిప్పటికి బొబ్బిలివారిని సాధింప నవకాశము చిక్కినది. బొబ్బిలివారిపై నాకుఁగల క్రోధము మితిమీఱినది. వారలొనర్చిన తిరస్కృతులు, సాహసములు, దుండగములుసహించి నాయాగ్రహమింతవఱకుఁ జంపుకొంటిని. బొబ్బిలిసంస్థానమునకంటె నాసంస్థానమన్నివిధముల నభివృద్ధిలో నున్నది. నేనెప్రతిఘటించి బొబ్బిలిరాజ్యముపైకి సంగ్రామమునకు సిద్ధపడువాఁడనెగాని నేఁటివఱకు దేశమునంతయు మహమ్మదీయులు పాలించుచుంటచేతను, సామంతులతగవు ప్రభువులే తీర్పవలయునను నియమముంటచేతను ఇంతవఱకు నాసంకల్పము నెఱవేఱదయ్యెను. ఇపుడుత్తర సర్కారులు [illegible]వారి వశమైనవి. వారిపక్షమున సర్వాధికారములఁ బడసి బుస్సి [illegible]హై[illegible]ను వచ్చియున్నారు. ఏసంస్థానమెటుల [illegible]ఁగులఁ బడిపోయి[illegible] రాజెటుల నశించిననేమి? వారలకుఁ గావలసినది ధనముమాత్రమె. [illegible]ననే లంచమపేక్షించి హైదరుజంగు బొబ్బిలి నెటులైనని నా[illegible]ముఁ [illegible]ంతునని వాగ్దానముఁ జేసియున్నాఁడు. బుస్సి హైదరుజం[illegible]మంచి పోవువాఁడు కాకపోవుటచే నాసంకల్పము ఫలించినది. ఎంతశ్రమమైనపడి బొబ్బిలినిజయించి విజయనగరరాజ్యముతోఁ గలుపవలయును. విరోధి బలవంతుఁడై సరిహద్దులలోనుండఁగ నుపేక్షింపరాదు. బొబ్బిలిని గారణాంతరములు కల్పించి ముట్టడించువారును, తదనంతరము నాశ్రొసంగువారును పరాసువారుగాన

నాకీర్త్యపకీర్తులువారివి. ఫలితము నాయది. రంగారావు బుస్సి దొరవారిదర్శనమునకు రాకపోవుటయే నా ప్రయత్నమునకు సహకారియైనది. బొబ్బిలికిఁ బంపఁబడిన పరిచారకునివలన నేమి వార్తవచ్చెనో తెలిసికొని యనంతర కర్తవ్యము నిర్ణయింతుఁగాక. ప్రకాశముగ ఎవరురా! అక్కడ! హైదరు జంగునవాబుగారివద్ద కేగి నేను దర్శనమునకై వచ్చితినని మనవిఁ జేయుము.

(నేపథ్యమున చిత్తమటులె యొనర్చెదను.)

విజ—మహమ్మదీయులు స్తోత్రప్రియులు. ఎంతస్తోత్రమొనర్చిన వారంత వశమగుదురు. కార్యార్థి కిదియొకమార్గము.

నేప దేవా! దర్శనమునకు రావచ్చునని సెలవిచ్చిరి.

విజ—మంచిది. నీపనికినీవుపొమ్ము.

నిష్క్రమించును

---

* రంగము— హైదరుజంగు సభాభవనము. *

భటుఁడు, విజయరామరాజు ప్రవేశింతురు

హైద—ఐతేబొబ్బిలిగడి యిస్తామని ంళ్లు శెప్పారూలేమా.

—మీయాజ్ఞాపత్త్రముం ం. రావు ఆగ్రహోదగ్రుఁడై లని బొబ్బిలికోటను బొందిలో బ్రాణమున్నంత వ పలకు వశముచేయమనియుఁ దుచ్ఛప్రాణముల క్రాస వ్యలకు దాస్యము చేయమనియు మీరందఱొక్క పెట్టున ్రల ముట్టడించినను లక్ష్యములేదనియు మేఘగంభీరస్వరంబున దిక్కులుమారుమ్రోయ కత్తిజళిపించుచు వాకొనసాగెను. ఇది తగదని రంగ్గారావుగారిని మందలింపఁబోవ వెంగళరాయఁడు కత్తిఁగైకొని నన్నుఁ జంపవచ్చెను. పాపారా

పాపారాయ నిర్యాణము.

యఁడు వారింపకున్న నీసరికి గతించియుందును. అంతతోఁ శాంతింపక వేఁగళరాయఁడు బొబ్బిలిరాజ్యము బుస్సికి హైదరుజంగులకు వశముఁగానీయము. నీ విటనుండఁదగదు పొమ్మని కత్తి విసరివైచెను.

హైద—యెంగళరాయడు బోత్ బహద్మాష్ వుండాడు. ఆయనికి యుద్దెంలో శిచ్చచేశి నౌకరిస్తేపిచ్చాలా! ఆయన్కి మాది తాఖిద్ అంటె యేమిలక్షెంలేకుండావుంది. సచ్ బోలో! కోట మాకీ హుకుంశూచీ యిస్తాం అన్నారూలేదూ? యియ్యకపోతే తగినపని అవుతుందీ అనిచెప్పావూలేదూ! క్యా.

భటు—కోటను విడువమని గట్టిగ ఆయుగ్రుద్దిచెప్పిరి. విజ[illegible] వా రాజుగారన మీరన బుస్సిదొరగారన వారలకించుకేనియు లక్ష్యములేదు. మీయాజ్ఞను వారు మాటలతోఁబాటించెదరా! మీరలనిన వారలకేమేని లక్ష్యముకలదా?

హైద—లక్షెంగిక్షెం బైటికితెప్పిస్తాఁ దేఖో. హైదర్ జంగ్ పేరు శెప్తే బొబ్బిలివాండ్లు గడగడ వనికిస్తాఁ శూడు! బొబ్బిలికోట యిజయరాంసాబ్ కి యియ్యకపోతే యేమివుంది? తెలింగీదేషం అంతా మాదీసర్కార్ క్రిందవుంది. మాకి స్వతంత్ర జాస్తీవుంది. [illegible] స్తీ చేస్తాఁ [illegible] అడ్డగ యేమివుంది. యిజయరామసాబ్ రావాలా యిషారణ [illegible] యియ్యాలా! (చూచి బోత్ ఖుషి యిజయ్యరాంసాబ్ వస్తూవ [illegible] బెటో మహరాజ్ బైటో.

[illegible]—[illegible]ండి పరిచారకా! బొబ్బిలి వృత్తాం[illegible] [illegible]లె[illegible] కోటను రంగారావు మొదలగువారు విడచి మన[illegible] ముఁ జేసెదమనిరా? లేదా?

భటు—కోటను ముమ్మాటికి విడువమనిరి. అంతతోఁబోక సందేశమేల తెచ్చితివని దురుక్తులాడిరి. వెంగళరాయఁడు నన్నుజంపఁ బైకివచ్చెను.

విజ—ఔరా! బొబ్బిలివారల యహంకార మింక నంతరింపలేదా! ఈ పరిచారకుఁడు విజయరామరాజుగారి బంటనియు బుస్సిదొరగారి దూతయనియు నెఱింగియే వెంగళరాయఁడు చంపఁబోయెగా! ఏమి కాలవిపర్యాసము. ఇవి యంత్యకాలపుబుద్ధులు.

ఉ॥ పొంగకు పొంగకోయిమది ♦ బొబ్బిలిరాజ్యము నంతలో సమి
ద్రంగమునన్ఛిదర్, విజ ♦ రామనృపాలుని శక్తినీవు చూ
డంగల వేలరిత్తగ జ ♦ డత్వముఁదాలిచి పూన్కిఁజూపెదో
వెంగళరాయ! నీవు విల ♦ పించుదినంబులు రాకపోవునే॥ 1

హైద—కోపముతో ఫౌజు లడాయికి తయ్యార్ శెయ్యాలా! నాకి హుకుం జవాన్కి హుకుం లష్కరం శెయ్యకుండా బొబ్బిలివాండ్లు బేఫికర్ మీద వుండారు. వాళ్లది కోట మట్టీకిమట్టి దుమ్మూకు దుమ్ము శేసి నాది తడాఖా శూపిస్తాఁ. వాళ్ళకి సంగతి బుస్సి మహారాజ్‌కి శెప్పి జైలు పెట్టిస్తాఁ! తమాషా దేఖో.

భటు—మీరీతప్పునకు క్షమించిన బొబ్బిలివారలు మనల నిలువ నీయరు. మీచిత్తము.

హైద—నువ్వు మాకీ శెప్పాలావద్దు. బొబ్బిలిడీ మా పైన్నే జల్దీపడుతుంది. వాంళ్ళకి గిమ[illegible]స్తాను. తెలింగీ దేశం పయినా బుస్సిమహారాజి[illegible]కారం మస్తావుంది. బుస్సీ నాదీమాటలో వుండా[illegible]వాఁ! ఈసంగతి హుజూర్ బుస్సి [illegible]కి చె[illegible]వ్.

భటు—[illegible] సెలవుపుచ్చుకొనెదను. నిష్క్రమించును

విజ—చూచితిరా! బొబ్బిలివారి స్వాతిశయము. తాము వచ్చిన సంగతి విని దర్శనమునకు రాకపోవుటయుఁ బ్రత్యర్థులతోఁగలసి రాజద్రోహమునకుఁ బాలుపడుటయుఁ గాక మనపరిచారకుని బంపినను బొబ్బిలిరాజ్యము మాకు వశముఁజేయవలయునని

తెలిపినను రంగారావింతవఱకు వచ్చియుండఁడు. ఔరా! ఎంత తిరస్కారస్వభావుఁడు.

హైద—తిరష్కారం గిరష్కారం హైదర్ జంగ్ సాహెబ్ తెప్పిస్తాడు దేఖో. విజయ్ రామంసాబ్! రంగారావు యింతా హామీవుంది వాఁడ్కి సైన్నెం ఎంతావుంది. గడీయెంత పెద్దావుంది.

విజ—స్వామీ! బొబ్బిలికోటనలువైపుల్లలో నెటుచూచినను నాలుగువందల గజములు పొడవుగలది. నాలుగువైపుల నాలుగు బలవంతములైన బురుజులు దృఢములగు ద్వారములుకలవు. చుట్టును మిక్కిలిలోతుఁగల యగడ్తకలదు. ఆకోటనెప్పుడు గాలకింకరులకుఁ దీసిపోని నాలుగువేలమంది వీరభటులు రక్షించుచుందురు.

ఉ॥ నాలుగువేలసైనికులు ♦ నాలుగు వైపులఁగాచియుండ ని
ర్వేలసమిత్కళావిదుఁడు ♦ వెంగళరాయఁడు వైరినారి పాం
చాలుఁడు పాపరాయఁడును ♦ సౌఖ్యముఁగూర్పఁగ రంగరాయభూ
పాలకబాహుపాల్యమయి ♦ బొసిలు బొబ్బిలిగెల్వ శక్యమే॥ 2

హైద—యిజయరాంసాబ్ తుం దివానావుండావు. నీది మనస్సులో [illegible]రెం గ[illegible]న్కి షోటులేదు. నాలుగుయేలాసైన్నెం కీ భ[illegible]ంపట్టా[illegible]గుసే. తాండ్రపాపయ్యా యెంతావస్తాదు వుండాడు. బొబ్బిలిగ[illegible]ంతపెద్దా వుంది. రంగారావు బలం యెంతావుంది. మనకీ ఫ[illegible].

[illegible]జ—తామిట్లుల సెలవీయకుఁడు. బొబ్బిలి నాలు[illegible] వేల సై[illegible]కులుగల సంస్థానముగదాయని చులకనగాఁ జూడఁ[illegible]. అంతకు నాలుగురెట్లు పెద్దసంస్థానముఁ గలవాఁడనయ్యు నంతకు నాలుగురెట్లు సైన్యముఁ గలవాఁడనయ్యు సరిహద్దులల్లోనుండి వారల బల పరాక్రమ పౌరుషాదు లామూలమెఱింగి యుంటచేతనే నేటివఱకు వారొనర్చిన ద్రోహమునకు శాంతించితిన్ని. ఇంతియగాక మఱియొక విశేషముఁగూడఁ గలదు.

సీ॥ వైరిమత్తద్విప ♦ పంచాననుఁడు చెలి
కాని వెంకయ్య కా ♦ లూనినిలువ
అరిరాజతిమిర మా ♦ ర్తాండుండు మొగళ
రాయండు కదనవి ♦ క్రమముఁజూప
విద్విషజ్జలధర ♦ విలయానిలుఁడుదమ్మ
నాహ్వాయుం డతులశౌ ♦ ర్యంబు నెఱపఁ
బరిపంథి శంబర ♦ పటల శార్దూలుండు
తాండ్రపాపయ రణ ♦ స్థలి వసింపఁ

తే॥ గీ॥ బ్రథిత రిపుసైన్య జలనిధి ♦ మథన పృథుల
మందరాద్రియనందగు ♦ మహితమూర్తి
రంగరాయండు కదనభా ♦ రము వహింపఁ
బ్రతిఘటింపఁగ శక్యమే ♦ భువనకైన॥

హైద—విజయ్యరాంసాబ్ తుం బడాపిఱికివాఁడూ వుండావు. నీ దైర్రెం లేదు. శౌర్రెం లేదు. బొబ్బిలివాంళ్లకి బయపడ్తావ్ యెందుకు. హైదరుజంగూ సాహెబ్ నీకి ఉప్పర్ ఉంది. నువ్వు పిచ్చివాఁడూవుండావ్. దైర్రెం జరా తెచ్చు .

విజ—మీరిటులఁ జెప్పుచున్నను బొబ్బిలివారిని జయించుట [illegible] కసాధ్యమని నాకుఁ దోఁచుచునేయున్నది. కాన యింతవఱకు నేనీప్రసక్తిఁ బెట్టుకొనఁజాల . రంగారావు నాకంటె ధన మెక్కుడొసంగి మిము [illegible] నచో నన్నుఁ బరిత్యజింతు [illegible]మో! అ [illegible] యత్నము విఫలమగునేమో యనిసం [illegible] న్నను.

హైద—మప రాజ్ తురకబిడ్డకి నాల్కవహాటివుంది. రెండులేదు. దెఖో [illegible] శేస్తాక కత్తిముట్టుకొని) మాఅల్లాతోడు నీకియిడిచీపెట్టితే వుంది. నైతో సువర్ కాఘోశ్ తిన్నట్టూ వట్టూవుంది. నాదీ తాఖీద్ శోడక నాదీదర్శెనంశెయ్యాక నాదీ జవాని— సంపబోయిన బొబ్బిలివాంళ్ళపైకి నాదీ దయ యట్లా

వస్తుంది. నీకీ ఆమంచిదేహాంవద్దూ భాయి. ఆంధ్రదేశం పైనా మాకీ సొతంత్రం అంతావుంది. మాకీ అడ్డంలేదు.

విజ—దేవా ! బాసఁ దప్పవద్దు. మీరు విరోధుల కించు కేనియుఁ జనువీయవలదు. అది రాజనీతికి విరుద్ధము. తప్పక రంగారావో లేక దూతయొ రాకపోఁడు. అపుడు మీరు గం రము వహిం చిన నన్నియు సాధ్యమగును. (ముందునకుఁజూచి ఎవఁడో యోధుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. బహుశః రంగారావుగారి ప్రతినిధి కావచ్చును. మీదర్శనమునకె వచ్చుచున్నాఁడు.

హైద—ఎవఁడో కొత్తమనిషీ వుంది.

(దామోదరమ్మన్న ప్రవేశించి అకటా! ఆంధ్రదేశమున కెంతటి దురవస్థపట్టినది. రాజులకైకమత్యములేదు. జాత్యభిమానము లేదు. పౌరుషాగ్ని చల్లారినది. మాతృదేశమంతయుఁ బాశ్చాత్యుల హస్తగతమైనది. మనము వారలచేతి కీలుఁబొమ్మలమె. ఇఁక నెక్కడి స్వాతంత్ర్యము. ఎక్కడి విక్రమము. సర్వము మాఱిపోయినది.

చాళుక్యావనినాథ విక్రమకళా ♦ జాజ్వల్యమాన ప్రభా
జా ామాలిక ... కతి మహీ ♦ శ పా జ్య సామ్రాజ్య ల
క్ష్మీ లీలావిభవంబు శాం ..., ద్వదం ♦ క్షిద్వంద్వ సంసేవన
వా లోలాత్ముల నాంధ్రపుత్రుల మదం ♦ బా! మెట్లురక్షించెదో॥ 4

దేశీయుల జీవితములు పరహస్తగతములైనవి. ఇఁక బూ విచారిణముతో నేమిపని. నాసందేశ కార్య నిర ంతుఁగాక హైదరునుజూచి ఆదాబ్. సర్కార్ !

హైద—మీది యేమంస్థానం. మాకచ్చేరికి యెందుకు వచ్చావు. క్యాకాం.

వారి దూతుఁడను. విజయరామరాజునుజూచి విజయరామ రాజా! నీకున్ను దాంద్రపాపారాయఁడు వెంగళరాయఁడుగారలు వేఱొకసందేశమంపిరి.

విజ—ఔరా! రంగారాయని సాహసము. బొబ్బిలి రాజ్యవినాశన కాలముదాపరించినను రంగారా వింతవఱకు మేలుకొనకయు న్నాఁడు. ఇంకను సందేశములతోఁ గార్యములు సానుకూల మగునని తలంచెను గాఁబోలు. ఆతరుణము తొలంగిచాలకాల మైనది.

దమ్మ—విజయరామరాజా! బొబ్బిలి రాజ్య వినాశనకాలము దాప రించినదా! ఒకవేళనంతటి ప్రళయమె జరుగునేని విజయనగర రాజ్య నాశనకాలముఁగూడ దాపరింపకపోదు. ఊఱక ధర్మము తొలంగి భాషింపకుము.

హైద—బొబ్బిలిదొరా! మీకీ మీ లడాయియెందుకు సంగతి శెప్పు.

దమ్మ—తనలో లంచపుఁ గసవుమేసిన యీహైదరుజంగు విజయ రామరాజు పక్షము నవలంబించుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది. ఈదురాత్ముఁడు సంధికుదురనీయఁడు. విజయరామరాజును బద్మనాయకవీరులు ప్రాణములతో విడువరు. ఇపుడు నాసం..శ ము దెల్పఁజనదు. ప్రకాశము. మారాజుగారు తమసందేశ మును బుస్సిదొరవారిము... ...పుమనిరి. స్వతంత్రబుద్ధియు నధికారము కూడ ...నకెకలదుగదా!

విజ—అ... బుస్సిదొరగారు వచ్చుచున్నారు. సందేశముఁదెల్ప ుము

దమ్మ—విజయరామరాజా! నీకేల యీయప్రస్తుతప్రసంశ. తటస్థ ముగ నుండలేవా!

బుస్సి—ప్రవేశించి పీఠముపై నాసీనుఁడగును.

ఠ౭ పా పా రా య ని ర్యా ణ ము.

దమ్మ—అయ్యా! సలాములు.

బుస్సి— చూచి ఎవఁడవునీవు. ఇచటి కేలవచ్చి నాఁడవు.

దమ్మ—నేను బొబ్బిలివారి దూతను. వారు తమసన్నిధిలోఁ గొన్ని సంగతుల విన్నవింపుమని చెప్పిపంపిరి. విన్నవింప వచ్చితిని. తమదర్శనమునకు రాకుంటచే రంగారాయని మీరలు స్వతంతు నిగ భావించితిరి. అదిమిక్కిలి యుక్తముము. వారు నేఁటికిని మీకు విధేయులె.

బుస్సి—మాకు విన్నపములతోఁ బనిలేదు. మాదర్శనమునకు రంగారావు రాక యెపుడుమానెనో తిలింగదేశముపై సర్వస్వతంత ముఁగల మమ్ము నాఁడె తిరస్కరించినటుల భావించితిమి. మాపరిచారకు నెపుడు తిరస్కరించెనో యపుడె మాయుద్దేశము స్థిరపడినది. బొబ్బిలికోటను మీవ భువు విడచెనా? ఇంకను విడువలేదా!

విజ—మాటలతో విడతురా! నువ్వులునూనె నిమ్మనిన నిచ్చునా!

దమ్మ—స్వామీ! ఆవిషయమె రంగారావుగారు మనవిచేయు మనినది.

సీ॥ అ... ర్గమగుట ...దుద
కేనురాఁ ♦ జాలననియె
వలసినయం... క ♦ ... సంగెదముగాని
పురమును ... యరుగమనియె
నిజమ్మరామాఖ్య బొ ♦ బ్బిలిక...
దమపాటివారికిఁ ♦ దగనిక
బూర్వార్జితములైన ♦ భూముల విడనాడి
పొమ్మనుటలు మీకుఁ ♦ బోలదనియె
తే॥ గీ॥ ఓరువఁగలేక యెవఁడో యే ♦ దోవచింప
నాలకించుట మీకు న ♦ నర్హమనియెఁ

గొల్లఁది తప్పున కింతటి ♦ కోపమంద
నేల? మాలోపముల క్షమి ♦ యింపుమనియె॥ 5

ఇదియె రంగారాయని విజ్ఞాపనము.

విజ—పనిలోని పనిగ నన్నుఁగూర్చి పాపారాయఁడు వెంగళరాయఁడు తెలిపిన సంగతులుగూడ వాకొనుము, ప్రత్యుత్తర మవసర మేని యొసంగుదును.

దమ్మ—యుద్ధమేయగుట నిశ్చయమేని పాపారాయఁడు నీరక్తమును బొబ్బిలిరాజ్యములోఁ బ్రవహింపఁజేసెదనని చెప్పుమనెను. వెంగళరాయఁ డీదురాశకు లోనై బాణాపాయమును గల్పించుకొనకుమని నీతి గఱపెను.

విజ—ఈపాపారాయని బెదరింపులకు వెంగళరాయని ధర్మశాస్త్రములకు నేను వెఱచువాఁడనుకాను. ఇదియే నావాండ్ర సందేశము.

బుస్సి—బొబ్బిలివారిని క్షమింపవీలులేదు. మఱచితిమి. మాయాజ్ఞోల్లంఘన మాచరించుటయెగాక మాదూతుని పరాభవించిన వారల మేము క్షమించునంతటి సమర్థులమా?

దమ్మ—దూతను పరాభవించుట రా[illegible]ధర్మ విరుద్ధమని మాబొబ్బిలి ప్రభు వెఱుంగనివాఁడుకాఁడ[illegible]తుఁడేమేని వాక్పారుష్యము వెల్లడింప వెంగళరాయఁ[illegible]డుకుతనముఁ గనఁబఱచెనేమో. రంగారావు మా[illegible]ల్లంఘనము నాచరించువాఁడుకాఁడు. [illegible]ధీనము నందుంచుకొనుటయుఁ గప్పములఁ దీసికొనుట[illegible] నియుతకృత్యము. ఈయుభయ నిబంధనములకు మేము లోఁబడెదము. మమ్ము మన్నింపుఁడు.

బుస్సి—మీయందు మాకు ద్వేషముఁగలిగిన కారణము లివివఱకె వాకొని యున్నాఁడను. కావుననే మాకు విధేయుఁడైయున్న

విజయరామరాజునకు బొబ్బిలిరాజ్యము కొలునకొసంగెదనని వాగ్దానముఁ గావించియున్నాఁడను. ఇఁక సంధివాక్యము లిట బని లేదు. మాయాజ్ఞప్రకారము రంగారావు బొబ్బిలికోటను విడచి పెట్టినా లేదా!

హైద—హుజూర్ సాబ్ రంగారావు జాఫరల్లాకి స్నేహం శేసిమన్ది అధికారాన్కి మోసంశెయ్యాలా అని బడాబడా ఖుషి శేసి వుండాడు. మీకీయాద్ లేదూ!

దమ—స్వాగతము సంధి సర్వవిధముల భగ్నమైనది. నేనిఁక శాంతము వహించిన ఫలము లేదు. ఇఁక రక్తనాళముల నుడికించుచు హృదయమున నాగక విజృంభింపనున్న నాసహజ పరాక్రమము ప్రకటింపవలయును. ప్రకాశముగ బుస్సిదొరా! పూర్వార్జితమైన బొబ్బిలికోటను రంగారావుగా రేలవిడచిపెట్ట వలయును.

బూసి—ఏలయన, విజయరామరాజునకుఁ బట్టాభిషేకము చే[illegible]టకు.

[illegible]—ఏమీ! బొబ్బిలి రాజ్యమునకా! విజయరామరాజు నా! [illegible] జేయుటయా! బాపురే! యేమిసాహసము. బొబ్బి[illegible] [illegible]నాయకవీరుఁడు కొనప్రాణముతోడ నున్నను కలనైన [illegible]ర్యము సాధ్యముగాదని తలంచుము.

మ॥ అరిరాట్కంధర నిర్గళ ద్రుధిర ♦ రాసార సంపూర్ణమై
ధరణీమండ్లిల మొప్పలేదు, రిపుకాం ♦ తా [illegible] రా[illegible]ల్
ఝురులై పాఱఁగలేదు, సర్వదిశలుం ♦ సంక్షు[illegible] ండగ లే
దరరే బొబ్బిలి రామభూపతికి మీ ♦ రర్పింతురేముందుగన్॥ 6

జ—బొబ్బిలిని సాధించుటనిజముగ నీవుచెప్పినటుల దుర్ఘటమె. అగుగాక. మేముమాత్రమేకదీక్షతో మీకోటవశముఁ జేసికొనక మానము.

దమ్మ—అసహానశీలా! విజయరామనరపాలా! నీయసంగతాలాప ములముగింపుము. నీ బుద్ధులు నీదశకు స్థితిగతులకుఁదగినవికావలసి కాన నావిజ్ఞప్తివినుము.

చం॥ యవనపరాసు సైన్యనివ ♦ హంబులరక్తము క్షత్రసైనిక
ప్రవరుల మాంసఖండములు ♦ భండనభూమిని బొబ్బిల్లి భూ
తవితతిఁ దన్పనెంచితిమి ♦ ధైర్యముఁగల్గిన బంట—ని మా
యవసరమందుఁ దోడుపడు ♦ మా! సుకృతంబగు రామభూపతీ॥

విజ—ఓయీ! పొంగి పడకుము. నీగర్వోక్తులకు, బొబ్బిలి రాజ్యమునకు, నవసానదివసములు సమీపించినవి. మావంటయింటి కుందేలువయ్యు మీజీవితములు మాయఱచేతిలోనున్నవని యెఱింగియు నేల యనవసర పారుష్యములకుఁ బాల్పడెదవు. ఇది విజయరామరాజుతోఁ బ్రతిఘటించుటకాదు. దేశదేశములాక్రమించి యాంధ్రరాజ్యమున బావుటాయెత్తిన పరాసువారితోఁ బోరాటమని తెలిసి భాషింపుము. మహమ్మదీయుల సామంతుల మైనపుడాడిన యాటలనన్నింటి నిపుడుగూడనాడఁ దలంచుచున్నారు కాఁబోలు. ఆయాటలు సాగుదినములుపోయి చాలకాలమైనది.

ఉ॥ సంగరరంగభాగముల ♦ క్షత్రియసైనికులాక్రమించి, "ఓ
వెంగళరాయ నిల్వుమిటు, ♦ వేంకటరంగనృపాల పోవకం
చుం గరవాలధారలను ♦ జూపెడికాలము వచ్చుచుండెఁ గ
ంగొని యెవ్వఁడడ్డు [illegible] రుచునోకదనంబు చూపవేర॥

దమ్మ—[illegible] ర్యాసహిత [illegible] భావా! విజయరామా! నీవు వంచకస్వభావుఁడవు. నీలంచపుఁగసవున కాసపడిన హైదరుజంగు మాయామయుఁడు. మీమొగంబులఁజూచి మాటలాడుటకంటె ననుచితము వేఱుండనేరదు. బుస్సీవైపునకు మరలి. దేవా! నావిజ్ఞాపనముఁ జిత్తగింపుఁడు. బొబ్బిలికోట విజయరామరాజున కొసంగవలయునని మీకుఁదలం పున్నయెడ విజయనగరమువారి

కిని బొబ్బిలివారికిని యుద్ధమునియమించి గెలిచినవారల కోడిన వారు రాజ్యమునొసంగునటులఁ జేయఁడు. ఇదిధర్మమార్గము. మీరొక వేళ బలవంతముగ బొబ్బిలిరాజ్యము విజయరామ రాజున కొసంగినను బద్మనాయకవీరు లాతనికిఁదక్కనీయరు.

హైద—నీదీ మాటా బడా ఝూటామాటా వుంది. విజయ్యారాంసాబ్ తప్పా క్యెయ్యాకపోయినా లడాయి చేయించాల శేష్తావ్. నీది మాటా కానూన్ కాదు.

బుస్సి—విజయనగరము వారికి బొబ్బిలివారికి యుద్ధములఁగల్పించి వినోదములఁ జూచుటకు మేము రాలేదు. మాకువిధేయులు గాని నృపుల వెడలఁగొట్టి దేశము స్వాధీనముఁజేసికొనుటయందు మాకు సంపూర్ణస్వతంత్రముకలదు. ముందు బొబ్బిలికోటను విడచి రంగారావును మేము చూపినస్థలమునకుఁ బొమ్మని చెప్పుము. పరులతోఁగలసి రాజద్రోహము చేయనెంచుటయు, సామంతుఁడయ్యుఁ గప్పము నొసంగకపోవుటయుగాక దర్శనమునకు సైతము రాకుండుట, మాభటుని పరాభవించుట లోనగు దోషములు గావించిన రంగారావును క్షమింపవీలులేదు. నేను బలవంతుఁడనని రంగారావు విఱ్ఱవీగుచున్నాఁడు. ఆబల మేమో కనుగొనువఱ పట్టుదల నేను వదలఁ జాలను. ఇపుడేని కోటవదలకున్నచో సంస్థానమును రూపుమాపెదము.

దమ్మ—చెవులుమూసికొని ఎంతటి కఠినవాక్యములు వినఁగలిగితిని. తనలో ఈబుస్సిదొరయు హైదరుజంగుతో టు విజయ రామరాజు వలలోఁ బడినాఁడు. వీరిరువురు బొబ్బిలిరాజ్యము విజయరామరాజునకుఁగట్టిపెట్ట సిద్ధసంకల్పులై యున్నారు. వెలమ వీరులు వీండ్ర బెదరింపులకుఁ బ్రాణము బాయుటకు జంకువారు కారు. అక్కటా! భావికార్యవిధు లెటుల జరుగనున్నవియో నే నింకను శాంతము వదలఁదగదు. (ప్రకాశముగ దేవా! బుస్సిదొరా! తాము పక్షపాతము వహించుట యుక్తముకాదు.

మనవివినుఁడు. సర్కారునకొసంగవలసిన పన్నులన్నియు నేఁడె యొసంగుదుము. మిమ్ముదర్శింపనిహేతువు సకారణముగ రంగారావుగారు నివేదింపనున్నారు. మహమ్మదీయులతోఁగలసి మేము కుట్రలుచేయుచుంటిమనునది యసత్యము. మాశ్రేయస్సునుజూడలేని స్వార్థపరాయణులెవరో యిటులనివేదించియుందురు. విజయనగర సంస్థానమువారికిని మాకును జిరకాలము నుండి వైరముకలదు. తరతరములనుండి యది యవిచ్ఛిన్నముగఁ బెఱుఁగుచున్నది. మావైరికి సంస్థానముగట్టిపెట్టి మానుమము తొలగింపనేలయత్నింతురు! ఒకవేళ బొబ్బిలిరాజ్యము బలవంతముగ మీరు విజయరామునకొసంగినను బొబ్బిలిగడ్డపై నొకవెలమవీరుఁడేని సజీవముగనున్న నాతనికిఁదక్కదు. ఇది విజయరామరాజు మరణమునకై వచ్చినదేయని యాతఁడును మీరు గ్రహింపకుంట చిత్రముగనున్నది.

చం॥ పరహిత పద్మినాయక నృ ♦ పాలక పౌరుషతైలధారచే
స్ఫురదురు కాంతిమంతమగు ♦ బొబ్బిలిరాజ్య సమాఖ్యదీప మ
బ్బరపడి రామరాజశల ♦ [illegible]ంబు గ్రసింపఁగనుండెఁ దావకా
దరపరిణామమే విధివి ♦ ధానముగాఁ బురికొల్పుచుండఁగన్॥ 9

ఆర్యా! మఱియొకవిజ్ఞాపనమును సావధానులై చిత్తగింపఁ గోరెదను.

తే॥ గీ॥ వలసినంత ధనంబీయఁ ♦ [illegible]మ్ము
సైపుఁ డ[illegible] జ[illegible]
[illegible] ♦ విజయనగర
మొసఁగెదరే రంగ ♦ రాయపతికి॥ 10

విజ—ఓరీ పరవంచనప్రవీణా! విజయనగరరాజ్యమున కాసపడుచుంటివా? ఆత్మనాశనమునకు విచారము నొందుటకు మారు పరరాజ్యమునకుఁ బ్రయత్నించుచున్నాఁడవు. ఈ యనుచితసందేశముఁ దెచ్చిన నిన్నుఁజెండాడినఁగాని నాకోపము చల్లారదు.

ఉ॥ బంధుర భోగభాగ్య విభ ♦ వప్రభవంబగు నాదురాజ్య సం
బంధముఁ గోరువంచకునిఁ ♦ బ్రాణముతోఁ జననిత్తునే? భవ
త్కంధరనాశమున్ దునిమి ♦ ఖడ్గకుమారికి వెల్మరక్తపున్
గంధముఁబూసి దోర్యుగికిఁ ♦ గల్పనఁజేయుదు విక్రమాంకమున్॥

కత్తిఁ ద్రిప్పుచుఁ బైకిఁ బోవును

దళ:—బొబ్బిలిరాజ్యమున కాసపడి యనుచితభాషణము లాడినపుడె వీనినిఖండింపవలసియుండ సందేశభంగమగునేమో, యని యపు డూరకయుంటిని. ఇప్పటి కాయనుమానముఁగూడ తీఱినది. కావున స్వతంత్రముగ విజయరామరాజును మందలించి నా పరాక్రమము బుస్సి హైదరుజంగునకుఁ జూపుదునుగాక.

మ॥ అతులక్రూరశితాసిపాతమునదు ♦ ష్టా! నిన్ను ఖండించిమ
ద్ర్గతసంపూర్తినొనర్చి, బొబ్బిలికిఁరన్ ♦ బ్రాప్తింపఁగానున్న దు
ర్గతినిన్ బాపెద; విక్రమాఢ్యుఁడగు శ్రీ ♦ రంగాఖ్యనీభర్తకున్
గుతుకంబున్ ఘటియించెదన్ నిలువుమా ♦ కుక్షింభరాగ్రేసరా॥

(కత్తివిసరుచుఁ బైకిఁబోవును

బుస్సి— చూచి ముదుసలివాఁడైనను దమ్మన్న విజయరామరాజును వెనుకంగకెయించుచున్నాఁడు. ఇప్పుడు నేనుపేక్షించితినేని విజయరామరాజు గతించుటయే నిశ్చయము. ఇరువురకడ్డ -పోయి) రాజ లో యుద్ధములా! ఆగుఁ డాగుఁడు.

విజ—మీ . కు . . నపు స —— . . . . మ్మగ స ర్గము . బం యుండును.

దమ్మ—విజయనగరరాజ్యరమ వైధవ్య మనుభవింపకమున్నె!

విజ—నిన్నాప్రసంగమె చేయవద్దనినది. జాగరూకతతో మెలంగుము.

దమ్మ—ఛీ, పరులచాటునఁ జేరి ప్రేలుదువేల? బయటికిరమ్ము.

హైద—మీ, మీ లడాయివద్దని మహారాజ్ సాబ్ శెప్పాడు లేదూ;

మీా శెవికిపెట్టర్ ఎందుకు. కోడిపుంజులు వుండారు. మీాకి హుజూర్ మాట లక్ష్షెంలేదు.

దమ్మ— తనలో బుస్సిదొరవారు హైదరుజంగు విజయరామరాజు పక్షములోని వారని తేలినది. ఏకాకినగు నేను మిన్నకుండక చేయునదేమున్నది. (ప్రకాశముగ) ధర్మమార్గవిద్యా బుస్సి దొరా! బొబ్బిలివారి ననుగ్రహింపవీలున్నచో నాప్రార్థనఁ బరిగ్రహించి క్షేమకరమగు ప్రత్యుత్తరము దయచేయుఁడు. నేను సెలవుఁ బుచ్చుకొనెదను.

బుస్సి—మేము రెండు మాటలాడువారముకాము. విజయరామరాజునకు బొబ్బిలిరాజ్యము పట్టాభిషేకము చేయవలసినదె. రంగారావు బొబ్బిలికోట విడచి పోవలసినదె. మాదర్శనము నకురాక పన్నాసంగక రాజద్రోహమున జోక్యముఁగలిగించు కొనినందులకుఁ బ్రతిక్రియఁ జేసితీరుదుము. ఇఁక మార్పుజరుగదు.

హైద—మహారాజ బాత్ భోత్ అచ్ఛావుండింది.

దమ్మ—ఆర్యా! తగినంత తప్పులేనిది పరుల వంచింపఁదగదు. మాటలతో బొబ్బిలి కోట వశముకాదు. ఏల నిష్కారణముగా నుభయ సేనాప్రళయకాలమును గల్పించెదరు. నాప్రార్థనము నంగీకరింపుఁడు. బొబ్బిలివారిని క్షమింపుఁడు.

బుస్సి—మేము నీతో [illegible] సేము. [illegible] ణము తప్పినది. [illegible] యుద్ధ [illegible] మై [illegible] నల [illegible] శెప్పుము. [illegible] త్రోవనుబొమ్ము. [illegible] పసంగముతో మాకుఁ బ[illegible] మేమును బనిపాటలులేక తీరికకూర్చుండలేదు.

హైద—దమ్మాయ సాబ్! మహారాజాసాబ్ అడిగేటేది ఒహాటివుంది నీవు శెప్పేది వహాటివుంది. బేపర్వాసాలించి హుజూర్కి సవాల్కి జవాబ్ బోలో!

దమ్మ— స్వగతము ఔరా! యీ ముక్కిడి తురుష్కునకు విజయరామునిపై నింతయనరాని యభిమానముకలదు. కానిమ్ము. కాలమునకు బద్ధుఁడనై మానావమానమును సహించితీఱవలయును. ప్రకాశముగ ఆర్యా! బొబ్బిలివారినిక్షమింపరా? అనుగ్రహింపరా!

బుస్సి— కోపముతో మరల నీప్రసంగమును దెచ్చిన నిన్ననుగ్రహింపను, క్షమింపను.

దమ్మ— స్వగతము ఔను! ఎటుల క్షమింతురు! పైత్యరోగికిఁ బంచదార రుచించునా! ఆంధ్రదేశీయుల సర్వైశ్వర్యములు హరింపమఱిగిన మహానుభావులకు రాయబారములు ధర్మపరిపాలనములు రుచింపవు. వారికిఁ గావలసినది భేదనీతి యొక్కటియే. దానితోనే ఖండాంతరములనుండి వచ్చి పాదుకొనఁగలిగినది. ప్రకాశముగా ఓ విజయరామరాజా! నీవైన నావిజ్ఞప్తి నాలకింపుము. నీకుఁ బరాసువారి యాశ్రయ మపాయకరమైనది. మనలో మనకెన్ని యంతఃకలహములున్నను బరులకు గుట్టు తెలియనీయరాదు. నేఁడు పరాసువారి సహాయముతో నీవు బొబ్బిలిని జయింతువు. దానివలన నీబలాబలములు వారెఱింగి పేపిఠాపురమువారితోనో కలసి విజయనగరము ముట్టడింతురు. అపుడు నీగతి యేమికావలయును? చిక్కినంతవఱకు [illegible]శము నా కం[illegible] చుకొనుం[illegible]యే [illegible]ని పరాసువా రెవరిని బ[illegible] చేయరో [illegible]. నిన్నును బాగుచేయ[illegible] మహామహులగు నవాబులనే వారు పకీరులఁ జేసిరి. కాన [illegible]రాసుల యాశ్రయము వదలుము. బొబ్బిలి విజయనగరములనుకూలముగనున్న సృష్టికర్తయేని మనకు వ్యతిరేకము చేయఁజాలఁడు. నీవుగోదావరి సరిహద్దుఁజేసి కటమువఱకున్న యాంధ్రమండలమును నేకచ్ఛత్రముగఁ బాలించుచున్నాఁడవు. పరాక్రమశాలివి క్షత్రియవంశ్యుఁడవు. ఏల నీకీభావదాస్యము — చేతిమీఁదుగ నాంధ్ర

దేశమును బరులపాలు చేయకుము. నామనవివినుము. నీసోదరుఁడగు నారిధ్రుఁడు పాలించుచున్నంతవఱకు బొబ్బిలి నీవు పాలించుచున్నటులే! ఏలమన కీభిన్నాభిప్రాయము.

విజ—దమ్మన్నగారూ! మీవచనములు యుక్తియుక్తములె. కాని కార్యము మిగిలినది. ఈశాంతము మీకిదివఱకే యున్న బాగుండెడిది, ఇఁక మార్పుఁజేయ వీలుకాదు. బొబ్బిలికోట వశముఁజేసికొనవలసినదె. రానున్న చిక్కులు నావల సవరించుకొనవలసినదె!

దమ్మ—స్వగతము దురాశాపీడితుఁడగు విజయరామరాజునకు నాపలుకులు రుచింపవు. హైదరుజంగుతో నించుక మాటలాడిచూచెద ప్రకాశముగ ఓ మహమ్మదీయా! బొబ్బిలిసంస్థానమును గరుణించుట యుక్తము. ఖండాంతరమునుండి వచ్చినను భరతఖండమున, స్థిరవాసమేర్పఱచుకొని మీరు భారతీయులైతిరి. హిందువులలోఁ గొందఱు పవిత్రమగు తమ మతధర్మమునేని పాటింపక జాత్యైక్యము ఘటించి చిరకాలమునుండి పాదుకొని యున్న యంతర్వైరములఁ బోకార్ప మీతో బాంధవ్యములు సైతముఁ జేసియున్నారు. మాకవులు మీకుఁ గృతులనొసంగి యున్నారు. ఈపరిచయము మఱచి మమ్ము పరాసువారిచేఁ జంపింతువా! నీవాంధ్రదేశమునఁ దరతరములనుండి జీవించుచుంటివి. పరాసువారో జల[illegible]రత్త[illegible] దొరికినంతవఱకుఁ బీల్చి మడుగులోఁ [illegible]నటుల భరతఖండముఁ [illegible] ని[illegible] రముఁ జేయువా[illegible] [illegible] బా[illegible]సచేయువారుకారు. కాన [illegible]ంధ్రదేశమునకు [illegible] కమణియనఁదగు బొబ్బిలిగడ్డను పరాసువారి స్వాతంత్ర్యములోనికిం జేర్పకుము. ఈధర్మరహస్యమును గ[illegible]హింపుము. ఇదియె నాయంత్యవిజ్ఞాపనము. పైనిమీచిత్తము.

హైద—నేనూఏంశయ్యాలా! బొబ్బిలిపైకి బుస్సీ తయ్యారుపడ్డాడు. మీ మీ[illegible] స్నేహం తక్వావుంది. విజయ్యారాంసాబ్ బొబ్బిలి

పైన కన్మూయేసి వుండాడు. లడాయ్కి మేమూ తయ్యార్ వుండాము. పావురానియి. బత్కూరానీయి. యీదభాయీలూ లేదూభాయి. మమ్ము శమిచ్చాలా! నీదీమాటా యాదీవుంచి ముందూముందూ తెల్వికి తెచ్చుకొంటాం. నువు అచ్చాబాత్ శెప్పావు.

దమ్మా— తనలో ఔరా! నే నెంతవినయము వహించుచుంటినో వీరంద అంత వ్యతిరేకము వహించుచున్నారు. భావికార్యవిధు లెటులజరుగనున్నవి యెగాని వీరు బొబ్బిలికోటను ముట్టడింప సిద్ధసంకల్పులై యున్నారు. నాబోధయిందెవరికి రుచింపలేదు. ఇఁక శాంతోక్తుల నాపి యాచరణీయముం దెలిపెదను. (ప్రకాశముగ) బూసిదొరా! మీారు యుద్ధముచేసి మమ్ము గెలువవలయునని మురియుచున్నారు. కావున నావచనము లించుక యాలకింపఁ గోరెదను. మిత్రభేదముఁ, గల్పించి యుద్ధమునకు సన్నద్ధమొనరించినచోఁ బోరున దాంధ్రసైన్యమె! ఈనష్ట మనుభవించు నదాంధ్రదేశమెయని విజయరామరాజింతవఱకు గ్రహింపకున్నాఁడు. చంద్రవంశీయుల రక్తధారలచేఁ దండ్రికి దర్పణాదులొసంగిన యనపోతానాయకుని శరీరమున బ్రవహించిన పరాక్రమరక్తధారలు రంగరాయని హృదయమునఁ బ్రవహించుచునేయున్నవి. నేనింతవఱకుఁ బరాక్రమహీనుల రక్షింప[illegible]ని మిమ్ముయాచింపలేదు. దేశనాశనహే[illegible]తమ [illegible]ంగ్రా[illegible] మాన్పుఁడని మిమ్ముఁగోరితిని. ప్రతిఘ[illegible]చితిరి. ఫల మందఅనుభవింపవ[illegible]దె. [illegible] మా వేంకటరంగారాయ నృపాలశిఖామణి యుద్ధమున[illegible] యియ్యకొన్న మీాకుందెలుపుమనిన సందేశము విని మామనోనిశ్చయము లాలకించి బొబ్బిలిరాజ్యమునకు బయలుదేరిరండు.

॥ ఇటుసూర్యుఁడటు లుద ♦ యించిన బొబ్బిలి
విజయరామునకు న ♦ ర్పింపఁబోము

వెలమవీరులు ప్రాణ ♦ ములతోడ నున్నంత
దనుక రాజ్యంబుసా ♦ ధ్యంబుగాదు
పద్మనాయకులపైఁ ♦ బగగాల్చి బ్రదికిన
ఘనుఁడు ముందునకేని ♦ గానరాఁడు
ప్రాంసువారలకైనఁ ♦ బరదేవతకునైన
దెలుఁగుపౌజులు వెను ♦ దీయఁబోవు.

తే॥ గీ॥ బుస్సియును హైదరేకాదు ♦ మూఁడునూర్ల
మందిబుస్సులు హైదరుల్ ♦ మార్కొనినను
ఆంధ్రవీరులు చలనంబు ♦ నందఁబోరు
కదలిరమ్మను మరులను ♦ గదనమునకు॥ 13

బుస్సి—మీమన్నోనిశ్చయముకూడ మాతలంపుల కనుకూలముగ నున్నది.

దమ్మ—ఇంకను మీరు దుర్మతమును విడువకున్నారు. గీతలలోఁ గృష్ణభగవానుఁడు ధర్మమున్నచోట జయముండునని చెప్పినాఁడు. మీవిక్రమమంతయు నధర్మగర్భితము. మీయధర్మ సంరంభ... మీకపజయము నాపాదింప నున్నది. పద్మనాయక వీరుల పరాక్రమము విజయరామరాజునకుం దెలిసినట్టుల మీకుం దెలిసియుండదు. ఎఱింగియున్న నిట్టుల సంగరాభిముఖు... కారు. ఈవాక్య మవగతముఁజేసికొండు.

సీ॥ వెలమవీరులు రణ ♦ ... నిశిత
ములచేత మిమ్ముఁగ ♦ ప్పుట ... న్న
... మొగి పయి ♦ కుఱికిమీ సేనల
నన్నింటినురుముసే ♦ యకయున్న
దమ్మన చేయుబో ♦ ధలఁ జెవిజొచ్చనీ
యక పోతినంచు నెం ♦ చకయమున్న
విజయరామునిమాట ♦ విని దుర్దశాప్తిచే
స్రుగ్గితిమని తలం ♦ చుటకుమున్న

తే॥ గీ॥ మీదుదుష్కృత్యములె మీకు ♦ మేదురముగ
స్వబలనాశనమును బొంద ♦ ర్పకయుకున్న
తెలివిమై యన్నిపై నాశ ♦ తొలఁగుమయ్య
షరవచోలోల ♦ ఓ బుస్సిధరణిపాల॥ 14

బుస్సి—నీప్రసంగములతో మాకవసరములేదు. త్వరలో మిమ్ము
గెలువ వచ్చుచున్నారము.

దమ్మ—అకటా! అశేషదుర్జన సమావృతంబగు నీధరాచక్రంబున
ధర్మమను సూక్ష్మవస్తువు నిలువ నెలవులేకపోయెనుగదా! సం
పెంగపూవును జూచిన తుమ్మెదవలె లంచగొండినిఁగాంచిన
ధర్మదేవత చాటుమాటులఁ బడితీయుచు. ఇఁక బుస్సికి మనస్సు
తిరుగదు. పద్మనాయకులు జీవితసర్వస్వము గతించినను విరో
ధుల మన్నింపరు. ఈకారణమున బొబ్బిలిరాజ్యము నిరంతరశ
నిర్మల యశస్సుధాకిరణునిచే భరతఖండమును కలధౌతసన్నిభ
చంద్రికాసాంద్రంబుఁ జేయనున్నది. ఇంతియె చాలును.

మ॥ పరబోధారతులెల్ల జేంద్రయిరి, పా ♦ పవ్యాపకుల్ మంత్రులై
రి రసాభాస దురుద్యమావృతులు శా ♦ స్త్రీయార్థ నిర్ణేతలై
రి రణప్రాభవశూన్య దుర్మదులు దో ♦ ర్వీర్యాఢ్యులై రీనిరం
తర భారంబెటులర్ భరించెదవొ మా ♦ తా! ఆంధ్రసామాజ్యమా॥

ఎఱ—ఓరీ! దమ్మనా! నీప్రగల్భములఁ జాలించి నావిక్రమసూక్తుల
నా [illegible] ఎలమవి [illegible] నంతయు వెఱచుదిన
[illegible] తించి చాలకాలమైనది. ఎపు [illegible] దే [illegible]
వారి హస్తగతమయ్యెనో నాఁటనుండియే [illegible] మంతరిం
నది. మీవిజృంభణములు శాంతించినవి. ఇఁక మీవిక్రమ
ములు సాగిరానేరవని గట్టిగ నమ్ముము.

చం॥ అరులకు వెన్నుఁజూపని ని ♦ రంతర విక్రమ భాసమానులా
తురకలు, గర్వసంభరిత ♦ దుస్తర వైరివిదారణక్రియా

పరులగు ఫ్రాంసుసైనికులు, ♦ పౌరుషరూపులు రాచబంటులున్
బోరఁగొనన్నవారెటుల ♦ బొబ్బిలికోటను గాచికొందురో॥ 16

దామ——ఈవిజయరామరాజు వాక్యంబులన్నియుఁ ద్రాఁగుబోతువాని భాషణములవలెఁ దిరస్కరించుచున్నాఁడు. ఈతని వాక్యము లాలకించఁ దగినవి గోడలె. ఓబుస్సీనరపాలా! సంధి కరుదెంచిన నన్ను దిరస్కరించుచున్నారు. పిమ్మటఁ బశ్చాత్తాపము నొంది ఫలములేదు. ఇపుడె మీహృదయముల నాలోచనము నకుఁ బ్రేరేపుట యుక్తధర్మము. నేను సాత్విక ముపయోగించితి ననియు బొబ్బిలివెలమవీరు లందఱిట్టివారేమోయని భ్రమించుచున్నారేమొ! ఆవ్యర్థభ్రాంతియే మీకంత్యకాలముఁ గల్పించి దీఱును. మీకును మాకును జాతిభేదములుకలవు. మాదురదృష్టవశమున మాతృదేశమునకు మీరధిపతులుఁటిరి. కానసే మా కష్టసుఖముల యోజింపరైతిరి. పరరాజన్య శిక్షాచరణంబునకు మేము గలనైన జంకముగాని దేశీయవధయనిన మాహృదయములు కంపించును. ఖడ్గములు చంచలించును. ఏల మీరీపాపకార్యమున బాలుఁ బంచుకొందురు. ఏకామిష వాంఛచే నేల బొబ్బిలిని విజయనగరమును నంతమొందించెదరు?

సీ॥ బేతాళుపైకి ద ♦ ర్పించిదూఁకిన చెవ్వి
రెడ్డి విక్రమ మంత ♦ రించలేదు
వైరికిఁ బ్రాణముల్ ♦ పణముఁజేసె బహ్మ
నేని శౌర్యంబు క్షీ ♦ [illegible]దు
[illegible]మునఁ ద ♦ ర్పణము సల్పిన యన
పోతభూపు ప్రశస్తి ♦ పోవలేదు
తురకభూపతుల నె ♦ త్తుట డసల్పిన
మాదనాయకు శక్తి ♦ మ్రగ్గలేదు

తే॥ గీ॥ పద్మనాయక నరపాల ♦ భావవీథి
పూర్వవిఖ్యాతి వాసనల్ ♦ పోవలేదు

వెలమవీరులముందు మీా ♦ బలములెంత
చావు కొని తెచ్చికొనకుఁడో ♦ శత్రులార॥ 17

హైద——నీ మా షంబంధంలేదు. హుజూర్ నీదీమాటా యినుటాన్కి ఖుషి లేకుండా వుండాడు. నీదిమాట సాలించి నీదీదోవ నీవు శూస్కో. జావ్ జావ్.

విజ——దన్నా? పాపము పెద్దవాఁడవు. ఉపన్యసించి ఉపన్యసించి యలసితివి. ఇఁక నీవృథా కంఠశోష ముగించి యలసటఁ దీర్చి కొనిత్రోవఁబట్టుము.

దమ్మ——ఏమీా! పరిహాసము లాడుచున్నాఁడవా! నీవు మాకతిథివై నపుడు సగౌరవము [illegible] స్వస్థానమునకుఁ బ్రయాణముచేయింతును.

మ॥ లలితప్రాభవ భాసమానులు గుణా ♦ లంకారులా వెల్మవీ
రులు నీరాకకు స్వాగతంబొసఁగి కో ♦ ర్కుల్ దీర్చిమన్నింత్రు బొ
బ్బిలికిన్ రమ్ము నృపాల.

ఓహైదర్ జంగుమంత్రీ! బుస్సిదొరా! మిమ్ములఁ బిలువలేదనుకొనకుఁడు.
మీారిరువురున్ ♦ వేవేగనే తెండు ని
శ్చలదోర్వీర్యులు పద్మనాయకులు కాం ♦ క్షల్ గూర్తు యుద్ధంబునన్.

విజ——ఇఁక నీచాతురోక్తులఁ గట్టిపెట్టుము. ముందు బొబ్బిలిరాజ్యము వినాశనము గాకుండఁ బద్మనాయకసైన్యము రూపుమాయ [illegible]ండఁ గాపాడ[illegible]మ్ము.

దమ్మ——ఖబ్బు [illegible] వి [illegible] గోడెత్రా[illegible]బాముత [illegible] నాటల [illegible]నట. నాముందు దురహంకారోక్తుల బయటపెట్టు[illegible]న్నాఁడవా! సందేశము భంగమగునేమో యని నిన్నింతవఱకు క్షమించితినిగాని శక్తిహీనుఁడనై యూ[illegible]ండలేదు. క్షత్రియరక్తమును మా వెలమకత్తులు పానముజేసి చాలకాలమైనది. నాఁడనపోత నాయకుడు తనతండ్రికిఁ దర్పణాదులొసంగుటకి నగుత్తిదుర్గ సమీాపమున నూటొక్క క్షత్రియులగంఠనాళములఁ ద్రెంచి ... త

దృష్టిఁగావించెను. నేఁడు మరల రాజ్యలక్ష్మికిఁ దర్పణాదులొసంగుటకు వేంకటరంగారాయఁడా వ్రతమును బురశ్చరణ గావింపనున్నాఁడు. భారతీయులరక్తముతో భగతమాత నెటులఁ బూజింపవలయునో తోఁచక నవనాగరకులు నిన్ను రణరంగమునఁ బరిత్యజించినను బూర్వాచారపరాయణులమగు మే మా వీరవ్రతము నియమబద్ధముగ నొనరించి భూతప్రేతపిశాచాదులఁ దనుపఁగలము.

మ॥ పరబాధా చరణాను భావులగు నీ ♦ పాశ్చాత్యులఁ గూడి, దు
ర్భర సంగ్రామ నిబద్ధమానసుఁడవై ♦ రాకుండ నీ శీర్షమి
త్తఱిఁ జెండాడి మదీయ మాతృధరణీ ♦ దైన్యంబు వారింతు ని
ల్వర శ్రీతాంధ్ర కులాబ్ధిచంద్రుఁడగు బా ♦ పారాయఁడొనొనర్
విజయరామరాజును గత్తితోఁబొడిచి బుస్సి హైదరుజంగులఁ
గాంచి ఓ అరాతులార!

ఉ॥ పోరగ శ యున్నయెడ ♦ బొబ్బిలికోటకురండు, రిత్తగా
బీరపుమాటలాడినను ♦ ప్రేలిన లాభములేదు, విక్రమా
కారులు పద్మనాయకులు ♦ గత్తులనూరుచునున్నవారు దు
ర్వైరి చమూసమూహమును ♦ స్వాగతమిచ్చి బహూకరింపఁగన్॥

దమ్మ— తనలో ఇప్పటికి వచ్చినపనితీఱినది. సంధి సర్వవిధముల భంగమైనది. యుద్ధమె ని[illegible] తేలినది. ప్రాణ[illegible] బొబ్బిలికో[illegible] యచ్చటి విపరీత[illegible] న్నియు నట[illegible]ంచుః ఱకు నేనీ విరోధిబృందమునకుఁ [illegible]ాడ [illegible]గరూ[illegible]క[illegible] వ[illegible]ంపవలయును. కావున నే నిట నిలుచుటయుక్తము కాదు. పోఁబోవును

హైద—అరే! క్విదర్ హైరే, లాడూఖాన్, జానూఖాన్, సిద్దిబిలాల్ మాహమ్మద్ హుసేన్, దమ్మన్నసాబ్ పోతూవుంది. పటో— పటో—. బేగీ. బేగీ.

దమ్మ—ఈశూరంమన్యుఁడు నన్నెదిరింపఁజాలక సేనానాయకులఁబిల్పు చున్నాఁడు. వాండ్రు నన్నెంతవఱకు వెఱబడింతురో యెటులఁ బ్రతిఘటింతురో చూచెద.

దామెరదమ్మన్న నిష్క్రమించును

విజ— కత్తిఁదీసికొని పేఁడీ. దమ్మన్న. యెటుపోయినాఁడు. కాన రాఁడేమి?

శా॥ గర్వాతీతవిరోధిభూరమణహృ ♦ త్కీలాలమిషాస్వాదనా
ఖర్వప్రాభవ భాసమానమగు మత్ ♦ ఖడ్గంబుచేఁ జెండి, నా
దుర్వారోగ్ర పరాక్రమానలమునం ♦ దున్ నిన్ను వ్రేల్తున్ శ్రవః
పర్వంబున్ బొనరింతు మామకయశః ♦ ప్రఖ్యాతి దమ్మాహ్వయా॥

లేవఁబోవును

దిక్కులఁజూచి ఎచ్చటకుంబాఱిపోయె ! కానరాఁడేమి ! దమ్మన్నా! దమ్మన్నా! ఈవ్రేటునుగాచుకొమ్ము. నీశిరమీవ్రేటుతోఁ బడితీఱును.

హైద—దమ్మన్నాసాబ్ బొబ్బిలికీపోయిందీ ! ఇంకా ఆయనపైనా నీకి కోపంయెందుకు. ఆయన వస్తాదువుండాడు. కోపం మస్సీవ్వుం డాడు.

[illegible]—దాఁటిపోయినవారింగూర్చి పరోక్షమున భాషించుట యుక్తము [illegible] [illegible]మరా[illegible] నీకేమి గాయములు తగుల[illegible] దమ్మ[illegible] బొబ్బి[illegible]వారు ద్రోహులవలె నున[illegible]

విజ—మీయనుగ్రహమువలన నాకుఁ గాయము తగులలేదు. కాని కొద్దిగఁ గత్తి గీచుకొనిపోయినది. బొబ్బిలివారు తమప్రాణములనేని లక్ష్యపెట్టరనియు నెంతవారలనేని దిరస్కరింతురనియు ఁదమ కిప్పటికి బోధపడియుండును. కేవలము బరాక్రమమును విశ్వసింపక ప్రాణాపాయమునకు వెఱవక యుక్తాయుక్త

విషయములలో సైతము స్వబుద్ధి వినియోగింపక విజృంభించు నీపద్మనాయకు లవశ్యము శిక్షార్హులు.

హైద—బొబ్బిలివాండ్లకి మంచిసాహసం వున్నది. వాండ్ల ప్యాణం తీపి లేదు. దమ్మన్నసాబ్! ముసిలివాడు అయ్యిగూడ బాతీఆడినట్లు ఆడాడు. అచ్ఛా.

బుస్సి—విజయరామరాజా! ప్రాణములకేని తెగించివచ్చిన దమ్మన్నతో నీవు వాగ్వాదములుగావించుట గొప్పదోషము. ఇంక నతఁ డనుభవజ్ఞానముఁగల యోగ్యుఁడుగాన నూఱకుండెను. లేకున్న నెంతటి సాహసకార్యమున కేని జొచ్చియుండును.

హైద—హుజూర్ సాబ్! నీదిబాత్ సచ్ వుంది. అచ్ఛామాట శెప్పావు.

విజ—ఏమో మిగిలినదానింగూర్చి ప్రసంగించిన లాభములేదు. ఇఁక ముందేని బొబ్బిలివారిని నిర్బంధింప మనమందఱము సిద్ధపడవలయును. ఓ బుస్సిప్రభూత్తమా! బొబ్బిలివారి యహంకారమును జిత్తగించితిరికదా! ఎవఁడో యనపోతానాయకుఁడఁట. క్షత్రియవంశము నిర్మూలముఁగావించెనఁట. ఇటులె మనల నిర్మూలింతురఁట. ఈముచ్చటలతోనే మనముపద్మనాయకుల యందు నేఁటికాలమునఁగూడ ననపోతనాయకునినాఁటి ప్రతిభ కలదని భ్రాంతిపడుదుమా? ముందు పద్మనాయకవీరుల బంధీకృతులఁ గావింపవలసినదే? తద్రాజ్యము వశముగావించుకొనవలసినదే. బొబ్బిలివీరులు యుద్ధమునకు సన్నద్ధులు కాకముందె హఠాత్తుగ ముట్టడించినచో నిరంకుశముగ రక్తపాతములేకుండ జయింపఁగలము. ఇంతియగాక

॥ రావు వేంకటరంగ ♦ రాయని, మామక
సేనావిధేయునిఁ ♦ జేయవలయు
బొబ్బిలి సంస్థాన ♦ మును, బద్మనాయక
పాలనమున కేడఁ ♦ బాపవలయు

తాండ్రపాపారాయు ♦ దర్పంబు క్షత్రియ
వీరవశంబుఁ గా ♦ వింపవలయు
వెంగళరాయు దో ♦ ర్వీర్యంబు శాత్రవ
సైనికబద్ధంబు ♦ సలుపవలయు
తే॥ గీ॥ విజయరామావనీశ్వర ♦ నిజభుజాప్ర
సంగమును లోకమందెల్ల ♦ సాఁటవలయు
బుస్సినరపాల! దుర్వైరి ♦ పుంజహరణ
సాధనమునకు యత్నంబు ♦ సలుపుమయ్య॥ 22

బుస్సి—బొబ్బిలివారిని మన్నింపము. నాదర్శనమునకు రాకపోవుటయె గాక సంధిపేరుఁబెట్టి ధమ్మన్నను ద్రోహకార్యమునకుఁ బ్రేరేపిన రంగారావు దండనార్హుఁడె. బొబ్బిలిరాజ్యము వెలమవారి యాజమాన్యమునుండి తొలంగించినగాని నాయాగ్రహము చల్లారదు. హైదర్‌జంగుసాహెబ్! మనము బొబ్బిలికోటను శీఘ్రముగా ముట్టడింపవలయును. రంగారాయని వశ పఱచుకొనవలయును. నీయభిప్రాయమేది?

హైద—వాండ్లకి మనం సిచ్చ శెయ్యకపోతే మనకీవాండ్లుప్యాణం తీస్తారు. లడాయ్కి పోవడం నాకి భోత్ ఖుషీవుంది. చూచి ఎవరో వస్తావుంది.

విజ—లాడూఖానువలె నున్నాఁడు చూచి అగునాతఁడే.

లాడూ—[illegible] సాబ్ స[illegible].

హైద—ఏమ్హా నీకిద్రేహం నెత్తుర్ అయిందివుంది. నీక[illegible]లిం.. లేదూ.

లాడూ—మహారాజ్ శెప్తాక్ ధమ్మన్న గుఱ్ఱంకీ యెక్కి బొబ్బిల్కి దోవాపట్టి శుక్కాపొయ్యేటట్టు పోతావుండ్లాడు. ఆయన్కి పట్టుకోవాలాఅని హసన్, సిద్దీబిలాల్, జానూఖాక్ నేను పోయి పట్టుకుంటే అందర్కి నెట్టి గడబిడాశేసి నా కొం

పోయ్యాడు. నేను దమ్మన్న కసరత్ మీాదకత్తితో కొట్టానుజీ!

విజ—తక్కినవారల కౌదమ్మన్న వలన నెట్టిగాయములు కలుగలేదుకద!

లాడూ—వాండ్లకు థోడా థోడా తగిలింది మహారాజ్. నా బాగా తగిలింది. దేఖో గాయములు చూపును

బుస్సి—మీారలందఱు గాయములకు మందు లుపయోగించుకొని సేనలకు శిక్షలొసఁగుచుండవలయును. కొలఁదిదినములలో బొబ్బిలి కోటపైకి దాడి వెడలవలయును.

లాడూ—అచ్ఛా ఆదాబ్ మహారాజ్. నిష్క్రమించును.

హైద—బొబ్బిలి అద్మీలు షాలా షాహసంవాంళ్ళు వుండారు. హుజూర్కి మాట అంటే వాంళ్ళ తిరష్కారంవుంది. విజయరాం సాబ్ కి సంపాలాఅని వాంళ్ళకి వుంది. మనము ఊర్కావుంటే సంపీయేసీ తీర్తారు. మనము బొబ్బిలికీ పాడూశెయ్యాలా! తీరలా!

విజ—దేవా! నావిజ్ఞాపనము నవధారుఁడు.

ఉ॥ పోటుఁదనంపుబీర ముడి ♦ వోనికడిందిని బొబ్బిలిన్, నిరా
ఘాట పరాక్రమక్రమము ♦ గప్పఁడ బాడొనరించి, విక్రమా
ర్భాటముఁజూపి మూర్ఖులగు ♦ రావుకులీనుల దాస్యకర్మకి
చ్ఛోటికిఁ బట్టితేవలయుఁ ♦ జూచి సహింపఁగరాదు మార్తురన్॥

బుస్సి—విజయరామరాజా! నీవు కోరినదొక దుస్తరకార్యము కాదు. బొబ్బిలివారి సాధించుట మీాకంటె మాకవశ్య విధాయకము. మేము వీరిని [illegible]ంచినచో తరరాజ[illegible] కష్టము లొసంగు[illegible]! దర్శ[illegible]నకువత్తురా! ఈవిషయమై [illegible]ద్దేహము పెట్టు నవసరము లేదు. ఒక్కఫిరంగిదెబ్బతో బొబ్బిలికోటకూలఁ గలదు! హైదర్ జంగ్! సేనలు యుద్ధమునకు సిద్ధముగనున్నవా!

హైద—మానదీ షేనా అంతయెక్కాలేధు. నాలుగుయేలషైన్నెం ఐదువందల్కి పరాన్ దొర్లువుండారు. బొబ్బిలిపైకి పోవడ్డానికి యీా షైన్నంసాల్దు. సాల్దు.

విజ—అటులైన నావెంటవచ్చిన పదివేలసైన్యమును గూడ మీాకు

సహాయమునకొసంగి నేనును యుద్ధమునకు వచ్చెదను. అవసర మైనచో విజయనగరమునుండి యింకో బదివేలసైన్యమును దెప్పించెదను. మనకు సేనకేమికఅవు.

బుస్సి—ఇంక నాలసింప నక్కఱలేదు. సేనల విభాగముఁజేసి వాండ్రకుఁ బ్రయాణముఁ జెప్పవలయును. విజయరామరాజా! నీకా బొబ్బిలి కోట కెన్నియగడ్తలున్నది, ఎన్నిబురుజులున్నది, సైన్య మెచట యుండునది తెలియునా?

విజ—నాయొద్ద బొబ్బిలిరాజ్య స్వరూపపటము కలదు. దానిని బరిశీలించిన నన్నివిషయములు బోధకాఁగలవు. బొబ్బిలికోట యొక్క బాగోగులు రహస్యవృత్తాంతములు తెలిసిన సైనికులు సైతము నాయొద్దకలరు. అడవులలోనుండి యొరుల కంటఁబడకుండ బొబ్బిలికిఁ ద్రోవఁదీయఁగల సూర్యనారాయణరాజను నొకక్షత్రియుఁడు నా సంస్థానము నందున్నాఁడు.

బుస్సి—నీవీవిషయమునఁ దగినప్రయత్నములో నున్నాఁడవుకావున నీ యొక దుస్తరకార్యముకాదు. నీయాంధ్ర సైన్యమునకు నీవధిపతిగ నుండుము. నలుగురు పరాసుసర్వసేనానాయకులను కొన్ని యాయుధములను నీకు సహాయమొసంగుదును.

హైద—ఆలష్యం. అమ్రుతంకేయిషంఅని తెలింగే శాస్త్రంవుంది పోదాంరాండి బొబ్బిలికోటకి చూర్నంకీ చూర్ణంశెయ్యాలా.

విజ—మీరు తలంచిన బొబ్బిలికోట సాధించుట యొకలెక్కా.

బుస్సి—రండు పోవు... ముందు సైన్యమును జూడవలయును.

నిష్క్రమింతురు
ద్వితీయాంకము
సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

పా పా రా య ని ర్యా ణ ము.

తృతీయాంకము.

రంగారావు, వెంగళరాయఁడు, కాకర్లపూడి వెంకటరాయఁడు, ఇనుగంటి ధర్మారాయఁడు, చెలికాని వెంకయ్య,, తాండ్ర పాపారాయఁడు ప్రవేశింతురు.

రంగా—మిత్రులారా! దమ్మన్నగారింక సంధికార్యము నిర్వహించి రాకుంట కేద్ది కారణము? మన ప్రత్యర్థులేమేని దురంతమునకుఁ బాల్పఁడియుండరుకదా! ఆయనవలనఁ బర్యవసానము తెలియువఱకు మిన్నకుండవలసినదె!

శా॥ అన్యోన్యంబుగ్గనున్న యాంధ్రనృపులం ♦ దంతర్విరోధక్రుధా
విన్యాసంబుజనింపఁజేసి భరతో ♦ ర్విన్ సంగ్రహింపంగ దా
ర్ఢ్యన్యంబున్ బొనరించుచుండిరి విదే ♦ శక్ష్మావిభుల్ - రామరా
జన్యుండీ విషయంబెఱుంగఁడె యప ♦ స్మారుండొ యున్మత్తుఁడో॥

వెంగ—సంధి సంగ్రామముగా మాఱెనేమో!

చెలి—మాఱినను మాఱియుండవచ్చును. ప్రత్యర్థులేమేని రంగారాయప్రభునివిషయమైగాని బొబ్బిలివి[illegible]మెగాని యనుచితప్రసంగమొనర్చిరేని [illegible]న్నగారి[illegible] [illegible]తీఱును. [illegible]ప్పుడు [illegible]గారు తెనుదీయరని నావిశ్వాసము.

[illegible]—[illegible]దమ్మన్నగారేకాదు. ఇంగితవేదియగు నేపద్మనాయకుఁడైన మనల దూషించిన వాని నెట్టివిపరీతావస్థలోనేని మన్నింపఁడు. మాతృదేశద్రోహము నాచరించుఁ బాపాత్ములను సహించుటకు బద్మనాయకులు సమర్థులా?

కాక—ఇదిగో? దమ్మన్నగారు వచ్చుచునేయున్నారు. తేఱిచూచి

చం॥ కనులను గెంపుచెన్నలరఁ ♦ గాయమునిండను నెత్రుచాటికల్
కనుబడ, నెమ్మొగంబుపయి ♦ గ్రౌర్యముశాంతము కందళింపఁగాఁ
దనగతిఁదానెఱుంగని వి ♦ తంబునదమ్మ నగారు శూన్యచే
తనులయిచేఁగుడెంచెడి క ♦ తంబునునారయుమయ్య నెయ్యమా॥

నూ— చెలికాని వెంకయ్యతో మిత్రమా? కార్యమువిలిగినటులున్న దె. లేకున్న దమ్మన్నగారింత యుద్రేకముతో మైమఱచి యే తెంతురా?

చెలి—నాకునటులనెతోఁచుచున్నది.

(నెత్తురుగుడ్డలతో దమ్మన్న గారుప్రవేశింతురు

పాపా—ఔరా! దమ్మన్నగారూ! ఏమీ యీప్రళయము. ఏమి యీ విపరీతము. నీమేన నెత్తురుచాటిక లగుపడుచున్న వే! ఇది విరోధులకృత్యమేనా?

శా॥ ఔరా! వైరినృపాలులార! మిము దా ♦ త్యార్థంబు ప్రశ్నింపగాఁ
జేరన్ వచ్చిన వీరవర్యు నిశితా ♦ సిన్ నొచ్చ జేయంగనో
నే! రాజన్యులుకారె! ధర్మము విడన్ ♦ శ్రేయంబె? గర్వంబు చే
కూరన్ జేయునె సద్యశశ్చటలు మీ ♦ కున్ గష్టముప్టింపచుల్॥ 3

రంగా—దామెర వంశ భూషణా! ఎట్టి దురవస్థకుఁ బాల్పడితివి.

ఉ॥ వైరముమాన్పి సంధి సలు ♦ పంగలవాఁడనటంచు నేగి యీ
తీరున నొచ్చినావె? దుర ♦ దృష్టవశంబున వైరిరాజుచే
[illegible] కాఁడ; నిను [illegible] ♦ [illegible] దళితరజన్యవిక్రమ
స్ఫారత [illegible] ♦ [illegible] జలించెడిన్॥

దామె—రాజా! ఇది దురదృష్టమని యానతీయకుఁడు. నాయువ [illegible] మీరుకారకులుకారు. నేను నిశ్చయముగ శిక్షార్హుఁడనే. ఎటు లనఁ జిత్తగింపుఁడు.

శా॥ సంధింగూర్పఁగ జాలనైతినని నీ ♦ చంబైన దేహంపు సం
బంధంబున్ విడనాడనోడితి, న ♦ నల్పప్రాభవోపేత గ

ర్వాంధీభూతమనస్కుఁలీ పురముపైఁ ♦ బ్రజ్ఞాబలాహంక్రియా
స్కంధావారము నిల్పనుండి రెటులీ ♦ కాలుష్య మీక్షించెదర్ ॥5

బాపా—ఏమీ! సంధిప్రయత్నములు వ్యర్థమయ్యెఁగా. ఔను బుస్సి హైదరుజంగులు సంధికియ్యకొందురా? ఇయ్యకొనిన విజయ రామ రాజులకొననిచ్చునా? విజయరామ భూపాలున కంత్య కాలమునకె యీదుర్బుద్ధులుపుట్టుచున్నవి. ఓవిజయరామా?

చ॥ మొఱకుతనంబు పెంపెసఁగ ♦ బొబ్బిలికోటను ముట్టడింపఁగాఁ
దరియఁగవత్తువేని, నిను ♦ దారుణహేతిని గూల్పకున్న నా
కరముకరంబె? నీయురము ♦ దాఢహతిన్ విదళింపకున్న నా
శరము శరంబె? నిన్ బెనఁగి ♦ చంపకయుండిన వెల్మబిడ్డనే॥ 6

వెంగ—పరాక మములు పరామర్శములు తరువాతఁ జూచుకొందము.

మీ సంధినియమములు ప్రతిపక్షుల కెటు లెఱింగించితిరి. వారేమని ప్రత్యుత్తర మొసంగిరి.

చెలి—మిత్రమా! ఆమూలాగ్ర మెఱిఁగింపుము.

దమ్మ—ఎఱింగింపక చేయునదేమున్నది. నేను సంధినియమముల నెఱింగింప రాజమహేంద్ర వరమునకుఁ జనకమున్నె మీకడ శిక్షితుఁడైన పరిచారకుఁడు హైదరుజంగునకు బుస్సిదొరవారికి లేనిపోనివి నివేదింప వారు కోపఘూర్ణితమానసులై యుండిరి. విజయరామరాజుసందర్భములోఁ గొన్ని యీర్ష్యాజనకవాక్య ముల బోధించెను. ఇంతలో [illegible] దేశ[illegible]ను దీసికొని వారి చెంతక[illegible].

ఇను—[illegible] రాయబార మొనర్చునపుడు బుస్సిదొరవారొక్కరె యున్న కార్యము శతవిధముల ఫలించెడిది. ఆయన చాలయో గ్యుఁడు. పిమ్మట యేమిజరిగినది.

దమ్మ—రంగారాయునిది క్కెత్రామును వెంగళరాయఁడును బాపా రాయఁడును వచించిన వాక్కులలోని యర్థము బుస్సి, హైదరు

జంగు, విజయరామరాజుల కెఱింగించితిని. హైదరుజంగు, బుస్సికి వంచనోక్తుల బోధింపసాహసించెను. అపుడు బుస్సిదొర వారు కనులెఱ్ఱఁజేసి రంగారాయఁడు విరసుఁడనియు, మమ్ము నలక్ష్యమొనరించెననియుఁ బేలుచు బొబ్బిలిరాజ్యము విజయ రామరాజున కొసంగెదను. మీరాజు బొబ్బిలిగోటను విడచిపెట్టెడినా? యనియడిగెను.

రంగా—తరువాత నేమిజరిగినది.

కాక—ఏమీ బొబ్బిలిరాజ్యము విజయరామరాజున కొసంగునా? ఒసంగువాఁడు బుస్సియా? అనుభవించువాఁడు విజయరామ రాజా? ఎంతవింత! ఏమియాగడము.

చం॥ గుదులుగ వైరిభూపతుల ♦ కుత్తుకలఁ బఱరాల్చి పౌరుషా
స్పదులయి వెల్మవీరులు, ప్ర ♦ శస్తతరంబుగ యుద్ధపద్ధతుల్
ప్రిదులఁగఁ జేయువేళఁ గను ♦ పించును మీబల విక్రమాంది సం
పద లిపుడేల వ్యర్థపువి ♦ వాదములో పరిపంథిభూపతుల్॥

దమ్మ—బుస్సిదొరవారు బొబ్బిలికోట విడువుమనుట కేను సహింపక యుద్రేకముచే నోడలుమఱచి విజయరామరాజు వికటభ్రుకుటీ కరాళుఁడై నన్నుఁదిలకించుచుండ హైదరుజంగు కనులనిప్పు లొలయ నామొగము పైఁగ్రూర నిరీక్షణంబులఁ బ్రసరింపు చుండ బుస్సినిజూచి వలసినంతపన్నొసంగెదము గాని బొబ్బిలి [illegible]ను విడువవ[illegible] గి[illegible]తర్లోక[illegible]ము మీకొసంగినచో విజ[illegible] నగర[illegible]ము మాకొసంగెదరా[illegible] నియు వాకొంటిని.

రంగా— మిత్రమా! నీవాక్యము లాదరణీయములు. తరువాత తరువాత.

కాక—మీవాక్యములు విజయరామరాజునకు వాగ్బంధన మొనరించి యుండును. దీనికి బుస్సిదొరవా రేమిప్రత్యుత్తర మొసంగిరో వినఁగోరెద.

దమ్మ—బుస్సిదొరవారు నామాట పాటిసేయక రంగారావు బొబ్బిలి కోట విడచిపెట్టి పోవలసినదె! విజయరామరాజునకు బొబ్బిలి రాజ్యము కొలునకొసంగవలసినదె యనివాకొనసాగెను. విజయనగరరాజ్యమును గోరెదవాయని విజయరామరాజు పండ్లుఁ బటపటఁగొఱుకుచుఁ బైకిఁ గత్తిఁగొనిదూఁకె.

చెలి—ఓరీ! విజయరామరాజా! పరులరాజ్యముపై నీకెంతయాసగలదో నీరాజ్యముపైఁగూడఁ బరుల కంతయాస కలదనుకొనుము. నేఁటి బుస్సి ప్రాపకము జీవితాంతమువఱకు స్థిరమైనది కాదు; తరువాత నీకు రక్షకుఁడెవఁడు.

ఉ॥ బొబ్బిలిరాజ్యమేలుదని ♦ పొంగుచుఁ బోర్లుచునుంటి వద్దినీ
యబ్బ గడించినట్టిధన ♦ మా!యొకఁడిచ్చెడియాతఁడా ? ఒకం
డబ్బెనటంచు బావుకొన ♦ నర్హుఁడ చాలును రామరాజ త
బ్బిబ్బులు, విక్రమించి గరు ♦ వించి స్వరాజ్యముఁ గోలుపోకుమా॥

తాండ్ర—ఆపిమ్మట నెటులఁబరిణమించెను ?

దమ్మ—విజయరాముని యకృత్యములు చూడ నాకును సాహసమతిశయించి సంధి సర్వవిధముల విఫలమయ్యెనని నిర్ధారణముఁ గావించి కొని కరవాలముతో విజయరామరాజును బ్రహారముఁ గావించి గృహాభిముఖుడనై వచ్చుచుండ నన్నుఁ దురుష్కులు చుట్టుముట్టి గాయములుజేసిరి. ఎటులేని మీకీ వార్త నెఱింగించ ప్రాణముల న [illegible] క్తమని మిమ్ముదర్శింప [illegible]. సంధి సర్వవిధముల ఫలరహి [illegible] [illegible] నిశ్చయము. ఇఁక మీచిత్తము.

రంగా— [illegible] పముతో ఓయీ! విజయరామరాజా! నీయందెట్టి విపరీతభావము లుత్పన్నము లగుచున్నవి. పరుల దాస్యమునకుఁ బాలుపడుటయె గాక పరులరాజ్యమునకుసైత మాసించి [illegible] కఱవరాని గ[illegible] కఱచి పట్టరానివాండ్ర కాళ్లుపట్టుచున్నాఁడవా! నీవెంత

రాజాధిరాజువైననేమి. అదృష్టశాలివైననేమి. ఎంత సద్వంశ్యుడ వైననేమి! నీబుద్ధుల బట్టిచూడ నెంతటి నీచదశకేని యర్హుఁడవనితోఁచుచున్నది. ఈ రంగారాయుని కంఠనాళమున నాయువుండువఱకుఁ బద్మనాయక సైన్యమున నంగవికలురైన ఆరోగ్య శూన్యులైన యొక్కసైనికుఁడేని ప్రాణముతో నుండువఱకు బొబ్బిలిసంస్థానము విరోధులకు వశము కానేరదు. కానీయము. పరరాజ్యమును విజయరామరాజునకుఁ గట్టిపెట్ట విజృంభించిన బుస్సీదొరయు, లంచపుగడ్డిమేసి పరలోకమున్నదనియెని తలంపని హైదరుజంగుమంత్రియు మాకోపానలమునకుఁ జెదలుపురుగులు కావలసినవారె! ముఖ్యముగ విజయరామరాజశిక్షార్హుఁడువధ్యుఁడుఁ గూడ నాతఁడే!

సీ॥ క్షత్రియ రక్తపం ♦ కమునందు జయలక్ష్మి
విజయార్థమై తాండ ♦ వించుకొఱకు
పద్మనాయకవీర ♦ పౌరుష తేజంబు
పృథ్వీస్థలమున వ్యా ♦ పించుకొఱకు
రావువంశీయుల ♦ రక్తనాళంబులు
మాతృదేశప్రీతి ♦ మనుచుకొఱకు
వెలమశూరుల చరి ♦ త్రలు భారతీయుల
ప్రాంచిత [illegible] ♦ [illegible]చుకొఱకు
తే॥ గీ॥ ఆత్మసంస్థాన సంరక్ష ♦ ణార్థమై ప్ర
పంచమున కా[illegible] సమ [illegible]ర్పించుకొఱకు
[illegible]బు ♦ [illegible]ంచ [illegible]
[illegible]నం దాల్చుచున్నాఁడ ♦ ఖడ్గమిపుడు

పాపా—ఓరాజా! ఇక సహింపవీలులేదు. సోమకుల పరశురా[illegible]ండగు ననపోతనాయడు ఆంధ్రదేశమున సామ్రాజ్యముస్థాపించుతఱి నేదేవి నుపాసించెనో రావుపెద్దనాయఁడు బొబ్బిలిసంస్థానము స్థాపించునపు డేదివ్యస్వరూపిణిని ధ్యానించెనో యాపంచాక్షరీ మంత్రాక్షరవిభాసినిని దేశమాన్యను భారతమాతను మనమంద

ఱము స్మరించి రణార్థులము కావలయును. ఓపద్మనాయక వంశ భూషణులారా! విరోధి రాజన్య సంహార ప్రాభవాకరులారా! విక్రమ ప్రాప్త నిర్వ్యాజ కీర్తిమూర్తులారా! లెండు. ఖడ్గముల ధరింపుఁడు. మాతృదేశమును నిష్కళంకమగు భక్తితోఁ దల్లి యని సంబోధింపుఁడు. కరవాలములకు మెఱుఁగు బెట్టుఁడు. మీ దేశభక్తియు రాజభక్తియుఁ బ్రకటింపుఁడు.

ఉ॥ చూచెద రేటికో వెలమ ♦ సోదరులార! విరోధిబృందముఁ
బీచమడంచుఁడీ! తెలుగు ♦ బిడ్డల నెత్తురుతోడ వీరల
క్ష్మీ చరణాంబుజంబుల స్పృ ♦ జింపుఁడు లత్తుక, ఆంధ్ర తేజముఁ
లోచనగోచరంబుగ వె ♦ లుంగఁగఁ జేయుఁడి, విక్రమింపుఁడీ॥ 10

ఓపరాక్రమైకధనులారా! ఓప్రభుభక్తి పరాయణులారా! మఱి యొక విజ్ఞప్తి.

సీ॥ నచ్చు సేనలకడ్డు ♦ పడి వినాశనముఁగా
వింప సైనికులఁ బం ♦ పింపవలయుఁ
బరిఘలపైనుండి వచ్చుమార్గంబుల
నన్నింటి తీసివే ♦ యంగవలయు
దగినయోధులకాయు ♦ ధములిచ్చి కోటగో
డలపైని బాఱుగా ♦ నిలువవలయు
సాహసస్ఫూర్తికై ♦ సమరడిండిమముల
నెడ [illegible] యింపవలయు

తే॥ [illegible] త్తాంతముల నెల్ల ♦ నరయు [illegible]
[illegible]గ్యులగు చారులకు నాజ్ఞ ♦ యొసఁగవలయు
[illegible]ణము రిత్తగఁ జరుపఁగాఁ ♦ జనదు వెలమ
శూరమణులార! మీపని ♦ చూచుకొండు॥ 11

[illegible]—సాహారాయాంగ శ్రీ! మీవీరవాక్యములు పద్మనాయకయోధులకు [illegible]ము నెలకొల్పుచునే యున్నవి. సంధివిషయ మింత

విపరీతముగఁ బరిణమించెను. గావున విరోధులు హఠాత్తుగ నేయర్ధరాత్రిముననో మనపై బడకమానరు. కావున మన మాత్మసంరక్షణమునకు నాత్మరాజ్యసంరక్షణమునకు బాలుపడ వలయునుగదా! పెచ్చుపెరిఁగి విచ్చలవిడిగ మనపైఁబడనున్న విరోధిసేనాముద ముసకుఁ జెల్లెలికట్టగ నేరినేని నియమించుట యుక్తము. దానివలన నరాతుల విజృంభణము నశించును.

వెంగ—ఈమహత్కార్య నిర్వహణమున కేరో మెట్లుపనికివత్తురు! రాజ్యమర్మ వి. నియు విపులతర పౌరుషవిభ్రాజియు విరోధి సేనా భూమిరుహ సమూహ నిర్మూలన క. ఠరఝంఝూ మారుత సదృశుండుననగు పాపారాయవీరుఁడే యిందుల కర్హుఁడు. అగ్రజా! ఏల సందేహింతురు. పాపారాయు నియో గింప రేల?

రంగా—తమ్ముఁడా! నేనింతకుమున్నె విరోధిసేనల నిరోధింపఁ బాపా రాయని సైన్యముతోఁబంప సంకల్పించితినిగాని ముందు జరుగ నున్న యుద్ధమునఁ బ్రధానాసేనానాయకభారము నెవరు వహింతురా యని యోజించుచు నాలసించితిని. ఇపు డాసందేహ మున కేటులో సమాధానము నిర్ణయించుకొంటిని. మిత్రమా! పాపారాయా! పద్మనాయక సంస్థానమునకు ప్రాప్తింప నున్న యవస్థనుగూర్చి నీకుఁ బ్రత్యేకించి చెప్పవలసినదిలేదు. సర్వము నీవె నిర్వహించుచుంటివికదా! నావిజ్ఞాపన మించుక . లింపుమ .

మ॥ అరరాజ్యలు సైన్యసంభరితులై ♦ యయ్యా! ... స్థాన ని ర్భరభోగమ్ములనెల్లఁ జూఱఁగొనఁగా ♦ రానుండి రెల్లని ర్భర మార్గంబున నడ్డగించిసమదా ♦ స్తోకారి సంఘ ...ం హరణప్రాభవ శక్తిఁ జూపఁగదవ ♦ య్యా! పాపారాయాగ్రణీ॥ 1

ఉ॥ పోరునకీవుజొచ్చునెడ ♦ బొబ్బిలికోటకు నెట్టికీడు చే కూరదు వైరిసంతతికిఁ ♦ గూడదొకించుక బాగు,. నీదు దో

స్నారపయోధి నీదుటకు ♦ శక్యమె బుస్సికి రామధారుణీ
దారునకుఁ దురుద్ధ్యమని ♦ తాంతుఁడు హైదరుజంగుమంత్రికిన్॥

పాపా—రాజా! విరోధులు ముట్టడింప నేతెంతురను మాట స్పష్టమైనది. మనమందఱము ప్రాణములకుఁ దెగింపవలసినదె! అభిమానము నిల్పుకొనవలసినదె! ప్రాణమున్నంతవఱకు నైహికసంబంధములగు తుచ్ఛసుఖంబుల కాసింపక విక్రమించి విరోధిసేనాబృందమును జెండాడి వీరమరణమును సాధింతుము. కీర్తి గడించుదము. లోకమున నవ్యాహిత కీర్తిచంద్రికలఁ బ్రసరింపఁజేసి బద్మనాయక పౌరుషచరిత్రములఁ గవుల రచనాంచములఁ దాండవింపఁజేయుదము. ఆంధ్రవీరుల మనోదర్పణముల బ్రతిబింబింపఁజేయుదము. వీరమాతల హృదయముల నటింపఁజేయుదము. యోజించి విరోధులు మనపైకి దాడివెడలునెడ రాజాంకోట మీఁదగనె వచ్చి తీఱవలయును. కావునఁ గతిపయ సేనాసహితముగ నాకోటలో నేను గాచియుండి బొబ్బిలిరాజ్యమును గాపాడఁగలనుగాని యుద్ధసమయమ్మున జన్మభూమిని త్యజింప వలసివచ్చెనే యని విచారమగుచున్నది.

చం॥ వినుతగుణాఢ్యులౌ వెలమ ♦ వీరులపాలిటి కల్పవల్లి, పా
వనతరమూర్తి రంగనర ♦ పాలవరేణ్యుని గన్నతల్లి, అ
రినికర కష్టసంతతులఁ ♦ దీర్పఁగఁజాలిన పాలవెల్లి నాఁ
బొనరు మదీయభాగ్యనిధి ♦ బొబ్బిలిరాజ్యము వీడశక్యమే॥ 14

—పాపారాయా! యోధా[illegible]రుండవు. దేశభక్త[illegible]శిపియగు నీ[illegible]ంతము వఱకుబొబ్బిలి కోటను విడువదగనిమాటయే. [illegible]ము. విరోధిసేనల మార్గమధ్యమున నడ్డగించుట మనకవశ్యాచరణీయము. ప్రతిపక్షుల వంచించుట కిది ప్రధానోపాయము. ఇందులకు సర్వవిధముల నీవెయర్హుఁడవు. కాన నీప్రయాణ మావశ్యకము.

కాక — తాండ్ర కులాభరణా! బొబ్బిలిరాజ్యలక్ష్మీవియోగమునకై జిం తనొందవలసిన యవసరములేదు. బొబ్బిలిపరిసరభూముల విడచి పోవ నప్పుడట్టివిచారమున కెడమెక్కడిది? జన్మభూమియం దంతటి గౌరవ ముంచదగినది గానఁ బ్రయాణము మానరానిది.

చం॥ మహితులు పద్మనాయకకు ♦ మారులు పెక్కురు ధైర్యధుర్యులై
విహరణమాచరించెదరు ♦ వీరరణాంగణమందు యుద్ధస
న్నహనము నీశిరంబుపయి ♦ నఁగల దెట్లయినన్ స్వరాజ్యధూ
ర్వహుఁడవుగమ్ము మార్తురను♦బైకొనఁబొమ్ము! ప్రతాపభూషణా॥

వెంగ — బావా! ప్రత్యుత్తరము నొసంగవేల? మౌన మర్ధాంగీకార మని యా!

పాపా — అర్ధాంగీకారము కాదు. పూర్ణాంగీకారమె. యుద్ధసమ మున మాతృభూమిలో వెదఁజల్లవలసిన యీరక్తము పరిసం భూముల పాలుఁగావింప వలసివచ్చెననియె విచారపడుచున్నాఁ డను. మాతృక్షేమంకరమగు నేదుర్ఘటకార్యమందేని నాయుః రులు వీడ సిద్ధసంకల్పుఁడనై యున్నాఁడను. అరాతుల వెచ్చ నెత్తురుతో వీరలక్ష్మీచరణముల నభిషేకముఁజేయు భాగ మీ వెలమవీరు లందఱకుఁ గలదు. నేనె యదృష్టదూరుఁడ.. గాన రాజాంకోట కేగవలసివచ్చినది.

మ॥ రణరంగంబుననిలి … లిపురీ రక్షార్థమై రక్తసా
రణిఁ బ్రాఱించు … ష్టి … నో ♦ రాజాముదుర్గాంతరాం
గణమందున్ వసియింపఁ దోడుపడె నా ♦ కం … ము మదేభదా
రణ పారాయణ వీరకేసరిని ని ♦ ర్బంధించె దైవంబహా॥ 1

చెలి — మిత్రమా! నీవెచ్చటనున్నను బొబ్బిలిపై నీపరాక్రమానల ప్రసరింపకపోదు. అగ్నిహోత్ర మధోముఖముగ నున్న నూర్ధ్వజ్వాలల విడువకపోదు. రంగారాయని అవలంబ

మున్నంతవఱకు బొబ్బిలిరాజ్యమున కెట్టి యుపాయమును రాదు. మఱియు నధర్మాధిక్యము లేనిది అపజయము సాధ్యముకాదు.

కం॥ ఎట ధర్మముండునో య
చ్చటనే విజయంబుగూడ ♦ సంధిలు, ధర్మం
బెట దొలఁగునో యపజయము
చ్చటఁ గనుపడు "ధర్మమేవ ♦ జయతి" యనరో॥ 17

పాపా—రాణ్మణీ! నీయాజ్ఞ శిరసావహించి వైరులఁ జెండాడ రాజాం కోట కరుగనున్నాఁడను. నావిజ్ఞాపనముఁ జిత్తగింపుఁడు. పద్మ నాయకులారా! మీకిదియె విజ్ఞప్తి,

శా॥ వేయింపుండు విరోధిరాజ హృదయో ♦ ద్భిన్నైకసంధాన భే
దీయవ్యూహము, వైరిసేన కదనో ♦ ర్వీ[illegible] గూలయోధావళిఁ
డాయింపుండు ఇలబద్మనాయకుల శౌ ♦ ర్యత్వంబు నిండారఁగాఁ
జేయింపుండు రణంబు విక్రమకళా ♦ జేగీయమానాత్ములై॥ 18

ఓపద్మనాయక కులాభరణములారా? సంగరనిపుణులారా? నేను రాజాంకోటకుఁ బ్రభునియాన శిరసావహించి యేగనున్నాఁడను. మీరలందఱు బూర్వ పద్మనాయకవీరుల పరాక్రమ జీవితముల సంస్మరించి సంగరరంగ మలకరింపవలయును. ఆంధ్రదేశమున మీకీర్తి చిరస్థాయిఁగఁ జేయవలయును. మీజీవితము లాత్మదే శార్థమ్మే విడువవలయును.

సీ॥ స్మరియింపుఁడీ వై ♦ జన విఖండన పటి
ష్ఠా[illegible] బ్రహ్మనా ♦ య[illegible]
డీ ఘన ♦ ప్రత్యర్థిసంహారి
బాలచంద్రకుమారు ♦ పౌరుషంబు
పఠియింపుఁడీ వైరి ♦ పటల మర్మచ్ఛేది
భేతాళనాయకు ♦ భీషణంబు
వర్ణింపుఁడీ సోమ ♦ వంశ మహాలధ్వంసి

యనపోతనాయకు ♦ నతిశయంబు

తే॥ గీ॥ వినుతిగావింపుఁడీ వెల్మ ♦ వీరవర్య
ఖడ్గసముదాయ సద్యశః ♦ కావ్యగీతి
పద్మనాయకులార నీ ♦ వ్యత్ ప్రతాపు
లార సంగ్రామ భారవా ♦ హకులుకండు॥ 19

రాజా! బొబ్బిలిరాజ్య వియోగసంతాప తప్తుఁడనగు నాకు సెలవిండు. శ్రీపద్మనాయక వీరశిఖామణులారా యుద్ధాంతమున నదృష్టమున్నఁ గలసికొందము సెలవు.

రంగా—సమీపించి మిత్రమా? పాపారాయ! మనస్థితి మిగుల శోచ్యావస్థలోనున్నది. ఈజన్మమునఁ బునర్దర్శనభాగ్యము లభింపనున్నదో లేదో ఒక్కమారు గాఢాలింగనమొనరింపనిమ్ము. కౌఁగలించికొని అధీరవచనములతో నేమిపని?

కం॥ రాజాముకోటకరిగి ప
రాజితులు గ నరులసల్పి ♦ రావయ్యా! నీ
కే జయముచేకూరుత రిపు
రాజీ రాజీవహంస ♦ రాజమ చనుమా॥ 20

పాపా—ప్రభుసత్తమా! సెలవు పుచ్చుకొనుచున్నాఁడను. వెంగళరాయా సెలవు ఉత్తమపద్మనాయక సత్తములారా నేను నిర్గమించు చున్నాఁడను. ఆజ్ఞయిండు ముందునకు నడచి అకటా మాతృ [illegible] మెటుల దా[illegible] ఎద-

మ॥ జన[illegible] ౦కటరంగరాయనృపునా ♦ జ్ఞాశ్రీ[illegible] [illegible]తుం
డనురాజామున కేగుచుంటిఁగృపతో ♦ డక బంపుమా శ
క్తనితాంతార్ద్ర విచిత్రవస్త్రస్థదలం ♦ కారంబుతోనున్న
గననే తెంచెదసంగరాంతమునఁ బ్రా ♦ ణంబున్నఁగంఠంబునన్॥ 2

ఇంచుక నడచి బొబ్బిలిరాజ్య రమా సపర్యకు దూరగుఁడనా

చుంటిఁగదా యని నాహృదయమున సంతాప మతిశయించుచున్నది. ఐనఁ జేయున దేమున్నది.

మ॥ భవదీయాంఘ్రి సమర్చనారతుఁడు పా ♦ పారాయవీరుండు నీ
దవుకారుణ్యఫలంబుఁ గోరి రిపుసై ♦ న్యవ్రాత విచ్ఛేదన
స్తవవీయాహవ భారనిర్వహణముల్ ♦ సాధింపనున్నాఁడు మ
మ్మవలోకింపఁగదమ్మ బ్రోవఁగద ♦ మ్మా ఆంధ్ర సంస్థానమా॥ 22

శా॥ రాజాంకోటను గావఁబోవలెనిఁకన్ ♦ రారండు వీరాగ్ర్యులా
రా? జన్యంబని జంకఁబోకుఁడు శరీ ♦ రంబుల్ తృణప్రాయముల్
రాజల్లున్ శరహార హీర నిభనీ ♦ రంధ్రాచ్ఛ ర్తిచ్ఛటా
వ్యాజేందుప్రభ - వెల్మవీరమణులా ♦ రా? లెండు లెండీయికన్
ఇదిగో! నేనుగూడ వచ్చుచున్నాఁడు. నిష్క్రమించును

వెంగ— నేపథ్యముఁ జూచి అన్నయ్యా అదిగో పాపారాయుఁడు రాజాముకోటకు సేనాసహితముగఁ బ్రయాణమగుచున్నాఁడు. ముందు మనము విరోధులఁ బ్రతిఘటించుటకు యుక్తధర్మమెద్దియో యోచింపుఁడు.

రంగా— కర్తవ్యమును యోజించుచునె యున్నాఁడను. ముందు విరోధుల నెదిరింపఁ బాపారాయుని సైన్యసహితముగఁ బంపితిమిగదా! ఇక్కార్యమువలన నాగంతుక ప్రమాదము లంతరించితీరును ఇఁక భవిష్యత్కాల పరిణామములఁ గూర్చి యోచింపవలయును. విరోధు లిపుడేమి చేయనున్నది యుద్ధమున కెపుడు వచ్చునది వారలకు మూలబల మెంతయున్నది. తెలిసికొనినఁ మనమేపని చేయ వీలుండదు. సర మిదివరకె సిద్ధమైంది. చారులవలన నేమేని రహస్యములు దెలిసెనేని యనంతర విధాయకముల నిర్వర్తించి యుద్ధరంగమునకుఁ బరుగెత్తుదము.

కాక— అదిగో! గూఢచారులు వచ్చుచున్నారు. వారల ముఖ

పా పా రా య ని ర్యా ణ ము !

వైఖరులఁ జూడ నేదియో నూతనవార్తలఁగొని తెచ్చుచున్న టులె తోచుచున్నది,

గూఢ—ప్రవేశించి రంగారాయమహారాజా! వందనములు.

రంగా—ఏమి విశేషములు. మన ప్రతిపక్షుల దురుద్యమము లెటు లున్నవి.

గూఢ—ఈ పరితాపకర వార్త నెటులెఱింగింపవలయును.

వెంగ—ఉపచారవాక్యముల కేమి! కార్యము ముం దెఱింగింపుము.

గూఢ—వా! విన్నవించు చున్నాఁడను. బుస్సిదొరవారు మనరాజ్యముమీఁదగ ముప్పదిమంది పరాసుసైనికుల నెటకో బంపుచుండ వాండ్రను మాయోపాయములఁ బన్ని విజయరామరాజు మన పొలిమేరలోఁ జంపివేయించెనఁట.

చెలి—అటులైన బుస్సిదొరగారు విజయరామరాజుపైఁ గత్తికట్టుదురే!

దామె—వెంకయ్యా! నీవు భ్రాంతి పడుచున్నటులున్నది. పరాసుసైనికులను బొబ్బిలివారు చంపిరని బుస్సిగారికిఁ దెలిపి ద్రోహబుద్ధిని వృద్ధిఁజేయుటకె విజయరామరాజీదురుద్యమ మొనరించియుండును. లేకున్న విజయరామరాజు వాండ్రను మనప్రోలిమేరలో నేలచంపించును. సరియె. పిమ్మట నేమైనది.

గూఢ—పిదప విజయరామరాజు బుస్సిదొరగారితో హైదరుజంగుతో సమయోచితముగ మంత్రాంగమొనరించి బొబ్బిలిరంగారావు సైనికుల ముప్పదిమందిని వధించెనఁట. అందువలన బుస్సి హైదరుజంగుల కోపము మేరమీఱెను. అందులకై మనల శిక్షించుటకు బుస్సి హైదర్ జంగు విజయరామరాజు మొదలగు వారు సైన్యసహితముగఁ గాసింకోటనుండి దేవులపల్లిమీఁదగ బొబ్బిలిని ముట్టడించుటకు రానున్నారని తెలియవచ్చినది.

ఇను—అనుకొనినంత జరిగినది. దైవవిధి యెటులున్నదో!

తృతీయాంకము

రంగా—ఈవార్త రాజాంకోటకు సేనాసమేతముగ నరుగుచున్న పాపారాయన్నికి నివేదించి మీపనియందు మీరు లప్రమత్తులై సంచరింపుడు. పొండు

గూఢ—చిత్తము. సెలవు పుచ్చుకొనియెదను. నిష్క్రమించును

వెంగ—బొబ్బిలి వెలమవీరుల పరాక్రమాతిశయము పౌరుషము దేశభక్తి కులాభిమానము యుద్ధరంగమునఁ జూపఁదగిన యవకాశము మిప్పటికిఁ దటస్థించినది. కావునఁ బద్మనాయకుల జీవితములో నిదియె సుదినము. యోధాగ్రేసరునకు మాతృదేశ సంరక్షణార్థమై ప్రాణములఁ బరిత్యజించుటకంటె స్వర్గవిధియే మున్నది. ఓ వెలమవీరులారా? మన పూర్వవీరుల జీవితముల నొక్కమాఱు స్మరించి వీరావేశపూరితులుకండు. ప్రాణముల వెచ్చించి యశోధనమును గడింపుడు. దేశభక్తిచూపుఁడు.

సీ॥ అమరావతిని రాచ ♦ కొమరులు జూపిన
యనుపమ విక్రమం ♦ బునుదలంచి
పలనాఁటిసీమలో ♦ పల తెన్గుమన్నీండ్రు
క్రాలఁజేసిన పరా ♦ క్రమము నెంచి
ఓరుగంటను వెల్మ ♦ వారు కన్పించిన
జగదుపద్రవశక్తి ♦ సంస్మరించి
కొండవీటను రెడ్డి ♦ మండలాధీశ్వరుల్
ప్రకటించినట్టి వి ♦ క్రమమునరసి

తే॥ గీ॥ పద్మనాయకవరుల కు ♦ త్పత్తిదేశ
మైనబొబ్బిలిగడ్డపై ♦ యాయువున్న
వఱకుఁబోరాడి పగతుర ♦ బలియొసంగి
మాతృసేవయొనర్పుడి ♦ మాన్యులార॥

రంగా—మిత్రులారా! నావిజ్ఞాపన మాకర్ణింపుఁడు. విరోధిసేనాసముద్ర మనబలమును నొకనింకనేని ముప్పొంగి మనపైఁబడనున్నది.

వినియోగింపకున్నఁ జెడుదుము. మీపౌరుషవిక్రమములు విరోధులపైఁ బ్రసరింపఁజేసి శాశ్వతయశముఁ గడింపుఁడు. సర్వసేనానాయకుఁడగు బాపారాయఁ డిచటనున్న సంగ్రామిక భారమంతయు నాయన వహించువాఁడు. ఇపు డాభారము నాపైఁగ లదు. సేనల విభజించి యుద్ధమునకుఁ బురిఁగొల్పవలయును. పరరాజ్యమున కాసించినందులకు బుస్సిహైదరుజంగుల ప్రాణములఁదీయవలయును. విరోధిసైన్యమును జెండాడవలయును. విజయరామరాజును వధించి తద్రక్తముచే రాజ్యల[క్ష్మి] చరణాంబుజంబుల నలంకరింపవలయును.

శా॥ లెండీ! బొబ్బిలియోధులార! రిపుపా ♦ ళీక్లేశ సంధాన దో
శ్చండత్వంబును జూపుఁడీ; వెలమవం ♦ శ్య ప్రాజ్య కీర్తిచ్ఛటా
పాండుచ్ఛాయల భూనభోంతరములన్ ♦ బ్రాకించి విద్వేషిరూపా
ఖండోద్రేక మడంచుఁడీ! కదన రం ♦ గంబింక భూషింపుఁడీ॥ 26

ఇను—రాజా! తాము సర్వసేనాధిపత్యము వహించిన నింకీ నసాధ్యమేమున్నది. తామొనరించిన సేనావిభాగముల ననుసరించి యుద్ధరంగమున కేగ మేముసర్వసిద్ధముగా నున్నారము. మీపై మాకుఁగల భక్తిఁ గృతజ్ఞతారూపమున వెల్లడింపవలసిన సుకృతము లభించుటచే మాజీవితములు పవిత్రములైనవి. మాఘటములలోఁ బ్రాణవాయువు లున్నంతవఱకు, విరోధులఁ గోటలోని కడుగుఁబెట్టనీయము. బుస్సి విజయరామరాజున కెటుల బొబ్బిలిరాజ్యముఁ గట్టిపెట్టునో తిలకించితీరెదము.

మ॥ కరవాలంబులఁబూని వైరిశిరముల్ ♦ ఖండించి, తద్ర క్తపుర్
ఝరముల్ బొబ్బిరాజ్యమధ్యమున, రా ♦ జద్వార సీమావనిన్
బరిఘాతోయములన్ బిరానఁ బ్రవహిం ♦ పన్ జేసి వీరవ్రతా
చరణీయంబుల నిర్వహించెదను రా ♦ జా! నన్నుఁ బంపింపుమా॥

చెలి—ధరణీనాయకా! పరాక్రమజ్వాలలు హృదయమున నాగక, భావము దగ్ధమొనరించుచున్నవి. విరోధుల వధించువఱకున్

కోపానలము చల్లారదు. హృదయసంతాప ముపశమింపదు.
కదనరంగమున్నఁ బద్మనాయకవీర తేజముఁ బ్రసరింపఁజేయ నను
జ్ఞాపింపుఁడు. వీరపదవి సాధింతుము. లేదా వీరమరణము
సాధింతుము.

చం॥ రణమున వైరిభూపతుల ♦ రక్తముతోడఁ ద్రిశుద్ధిగాఁగఁ ద
ర్పణమొనరించి మాన్యయగు ♦ భారతమాతను దన్పువాఁడ భీ
షణ కరవాలధారకు విజాతినృ ♦ పాలక రక్తధార భూ
షణమొనరించువాఁడ నను ♦ సంగరభూమికిఁ జేర్పఁగోరెదన్॥ 28

కాక—నృపాలమణీ! విరోధిరాజ ఖండన చణుఁడగు నీకాకర్లపూడి వేం
కటరాయఁడు కదనోత్సాహము వారించుకొనఁజాలక విన్న
వించు విజ్ఞప్తి నాలింపుఁడు.

చం॥ కదనము ప్రేతభూమియయి ♦ కన్పడ, వైరులయుత్తమాంగముల్
మెదడులు, కండలున్, దొడలు ♦ మేనులు రాసులు రాసులై భయం
బొదవఁగఁ జేయువైఖరిని ♦ యుద్ధమొనర్చెద, విక్రమక్రమా
స్పదవిభవంబుఁ జూపెదను ♦ పంపుము నన్ను దురంబుఁ జేయఁగన్॥

దమ్మ—రాజవతంసా! విరోధుల యుద్ధమునకు రమ్మని పిలిచివచ్చితిని
కానఁ బ్రతిఘటింప నేగుట నాకుఁ గర్తవ్యము. నాకరవాలము
నకు విరోధులహృదయములకుఁ గల పూర్వపరిచయము
మఱలఁ గ్రొత్తజేయ మనసగుచున్నది. కదనరంగమున విరోధుల
వక్షస్థలములఁజీల్చి రాజ్యలక్ష్మి కభిషేకము [illegible]వింపవలయు

మహాస్రగ్ధర.

[illegible]ంద్ర ద్రావలా ♦ ప్రచయతులితమా ♦ బాణసంఘంబుచేవై
[illegible]ంబుల్ విదల్తున్ ♦ రుధిరమయముగా ♦ రోదసిన్ జేయువాఁడన్
రామరాజా ♦ నిలునిలుహాయిదర్ ♦ నిల్వుమాం బూనియున్ బ
బహా[illegible]ండంబునిండన్ ♦ గుటిలరిపు శిరః♦ కోటిఁ జెండాడువాఁడన్॥

రంగా—మిత్రులారా! మీస్వాభిమానమునకు దేశభక్తికి సంతసించితిని. మీరలందఱు యుద్ధమునకు బ్రయాణోన్ముఖులు గండు. విరోధులు కోటదగ్గఱకు రాకమున్నె వ్యూహములఁబన్ని సైనికుల సమరమునకు సర్వసిద్ధముగనుంపుడు. రాజానుచారమ్మున రాజ్యాభిషేక మెవనికేని జేయనిదిరాజుయుద్ధమునకు బయలు దేర రాదు. కావునఁదమ్మునకు బట్టాభిషేకము జేసి నేనును యుద్ధమునకువచ్చెదను. మీరలు నియతధర్మములయం దప్రమత్తులై వర్తింపుఁడు. మీరు సజీవులైయున్నంతవఱకు బొబ్బిలికోటలోనికి విరోధుల నడుగుఁబెట్ట నీయకుఁడు. పూర్వవిఖ్యాతి స్మరింపుఁడు. దేశభక్తి ప్రకటింపుఁడు. ఆత్మరాజ్య రక్షణమునకుఁ బ్రయత్నించి నటులె విజయరామరాజ వధావిషయంబునకుఁగూడ నేకముఖముగఁ బ్రయత్నింపుఁడు. ఆయువుచంచలము. సత్కీర్తియేస్థిరము.

మ॥ అరిరాజన్యవధావిధాన నియత ♦ వ్యాసంగులై వెల్మసో
దరులారా! వచియింతు మీకిదియ క♦ర్తవ్యంబు, ప్రాణంబు సం
గరరంగంబునవీడి వీరపదవిఁ ♦ గైసేయుఁడీ లేక మా
ర్తురఖండించి స్వకీయరాజ్యగత వి ♦ ద్రోహంబు వారింపుఁడీ॥ 31

"బొబ్బిలి రాజ్యలక్ష్మి!జయజయ" యనుచు రంగారావు, వెంగళరాయఁడుదక్క మిగిలినవారందఱు నిష్క్రమింతురు.

వెంగ—అగ్రజా! నేనుగూడ యుద్ధమునకు వచ్చెదను. నాకేల యీపట్టాభిషేకము?

రంగా—తమ్ముఁడా! పట్టా   ఁడ్మవైనను అవసరమైనపుడు నీవుఁగూడ య   మునకు రావచ్చును. పూర్వాచార మవిలంఘనీయము కాన నిటులొనరింపనున్నాఁడను.

నేపథ్యమున భేరీయములు మ్రోగును.

వెంగ—అన్నయ్యా! సమరమన్నిన నుత్సాహమగుచున్నది. రణరంగమునఁ బద్మనాయకవీరులతోఁ బాటు నాశిక్షాలాఘవముఁగూడఁ

జూప వేడుకపడుచున్నాఁడు. అదిగో వెలమవీరులొనరించు కోలాహలమ్ము లాలకింపుఁడు. అదిగో వెలమసేవానాయకుల వెనువెంటనేగు తెలగ బలిజె పౌజులయుత్సాహము జూడుఁడు. ఈరణదుందుభుల నిస్వనము నా కుద్రేకము నతిశయింపఁజేయు చున్నది. మఱియు

మ॥ తతనిర్ఘాత పృథుస్వనోపమితమై ♦ ధాణంధణధ్వాన సం
యుతమై వైరిచమూసమూహ రచిత ♦ వ్యూహ వ్యథాకారియై
వితతస్వాన చలీకృతాఖిల ధరా ♦ విఖ్యాత జీవౌఘ హృ
ద్గత ధైర్యాపహరణప్రవీణమయి మ్రోఁ ♦ గగా సాగె భేరీచ్ఛటల్॥

రంగా—తమ్ముఁడా! నాకడ్డముఁ జెప్పక పట్టాభిషిక్తుఁడవు కమ్ము.

వెంగ— విచారముతో చిత్తము.

పరిచారకుఁడు ప్రవేశించి —దేవా తమదర్శనమునకు హసనల్లీ ఖాఁ అనుమహమ్మదీయుఁడు వచ్చి ద్వారమున వేచియున్నాఁడు. ఏమి సెలవు?

రంగా— స్వగతము ఇతఁడు మనప్రతిపక్షుల దూతయని తోఁచుచున్నది. ఎట్టివార్తనైన వినవలసినదేకదా ప్రకాశముగ శీఘ్రముగఁ బ్రవేశపెట్టుము.

హస—సలాం సర్కార్ రంగారావుసాహెబ్

రంగా— ఎదురేగి పీఠముఁజూపి మీరు బుస్సిదొరవారి సైనికుల·· ని వారని తోఁచుచున్నది. ఏమివి ములు ·· విందుఁ.

·—మహరాజ్! మీరు లడాయ్కి బాజాబజాయించారని మాహు ··దర్ జంగుసాహెబు యిని ఆపివెయ్యమనిన్ని బొబ్బిలికోట యిడ్చిపెట్టిపొమ్మనిన్ని చెప్పమన్నాఁడు. ఆపివెయ్యకపోతే లడాయిజరిగితీర్తుందిఅంట.

··మహారాజుగారిపుడెచటనున్నారు?

పా పా రా య ని ర్యా ణ ము.

హాస—భొబ్బిలికోట పట్టుకోవాలా అని ఫైన్నెంతో వచ్చి దేవుల్ పల్లికి దగ్గ వున్నతోటకాడ లష్కర్ తో వుండాడు. ఈయాల సాయంకాలంవచ్చాము.

రంగా—మహమ్మదీయా! మనలోనిమాట. పూర్వము నుండియు యుద్ధములలో మాకుఁ బౌరుషచిహ్నాగ నుపయోగింపఁబడు నీభేరీ నిపుడేల మ్రోఁగింపకుండవలయును. ఇటులఁ జెప్పుటకు మాపైఁ బ్రతిఘటించిన మీహుజూరున కెట్టియధికారమున్నది. మేము యుద్ధమునకు సర్వసిద్ధముగానున్నారము. బొబ్బిలికోటను విడచి...పోము. ఈవర్తమానము మీప్రభువున కెఱింగింపుము.

హాస— అదిమా హుజూర్కి నిర్లలప్పం శెయ్యటం అని శెప్పమన్నాడు జీ.

వెంగ—మీప్రభువును మేము నిర్లక్ష్య మిపుడు చేయుట యేమి. విజయరామరాజు దుర్బోధనవిని మాపై కేప్పుడుకత్తి కట్టెనో నాడెనిర్లక్ష్యమొనరించితిమి. ప్రాణములకుఁ దెగించిన మాకీ హితబోధలతోఁబనిలేదు.

శా॥ ముష్టాముష్టినిబోరి మ్లేచ్ఛనివహం ♦ బున్ బట్టిబంధించి, వి
స్పష్టాహంకరణాతిరేక వితత ♦ ప్రజ్ఞాబలప్రాభవా
వష్టంభంబులఁజూపి, వైరులను జం ♦ పన్ జావనున్నార మే
కష్టంబేనియు లక్ష్యపెట్టము సురల్ ♦ కంఠస్థమైయుప్పచోన్.

ర...—రణభేరి నాపమని... యుద్ధమునకు సిద్ధముగ నుంటిమనియు ...హైద... దెలుపుము. సర్వము వ్యతిరేకించిన ...పీ... రాయబారము - ల.

హాస—మహారాజ్-ఎంశప్తాం హుజూర్లకిప్యాణం దివా...ల్లో వుంది. దివాన్లకి ప్యాణం లచంలోవున్నది. నేను ఎంశ...జీ వాంళ్లక్కి యిష్టం మీకీయిష్టం.

వెంగ—మారాజ్యమునకు మేము సర్వస్వతంత్రులమనియు నిట్టెసందేశ

తృతీయాంకము.

ములలక్ష్యపెట్టమనియు మీప్రభువులకుఁ దెల్పి చేతనైనపని చేయుమనుము.

హస—అచ్ఛా అట్లాగె శెప్తామ్. ఆదాబ్ సర్కార్.

నిష్క్రమించును.

రంగా—సోదరా! రేపటి సూర్యోదయమునకు దప్పక విరోధులు మనకోటముట్టడింతురనియు, దాపునకు వచ్చిరనియు యుద్ధము జరిగితీఱుననియు హసనల్లిఖానుని వాక్యములవలన స్పష్టమైనది. నీకు బట్టాభిషేకము ముందొనరించి పాపారాయునిరమ్మని వార్తఁబంపి నేనుయుద్ధరంగమున కరుగవలసియున్నది. పోదము రమ్ము.

వెంగ—పాపరాయనికి వెఱచి విరోధులు దొంగత్రోవలఁ జూచికొని యుందురు. రాజాంకోటమీదుగావచ్చిరేని విరోధిసేనయిదివఱకె నామమాత్రావశిష్టము గావలసినదే. విజయరామరాజు కను గలిగి మెలఁగుచున్నాడు. ఇఁక రాజాముకోటను గాచియుండనవసరము లేదు. విరోధులు సమీపమునకు వచ్చిరిగానఁ బాపారాయని బలముతోఁ బిలిపింపవలయును.

నిష్క్రమింతురు.

తృతీయాంకము

ర్ణము

శ్రీ రస్తు.

హాహారాయనిర్యాణము.

చతుర్థాంకము

రంగము. బొబ్బిలికోట.

చెలికాని వెంకయ్య— ప్రవేశించి వెంగళరాయునికి బట్టాభిషేకము జేయుచుండి కాంబోలు శ్రీరంగరావుగారింకను యుద్ధభూమి నలంకరించియుండరు. విరోధులు జయభేరులు వేయుచున్నారు. పిరంగులు కోటగోడకు గుఱిచేయుచున్నారు. సైన్యమునకు నియతస్థలము లేర్పఱచుచున్నారు. పద్మనాయకసైనికులు విరోధులపై కుఱుకనున్నారు. ఉభయసేనా సమయుద్ధమున కొకత్రుటికాల మంతరాయమున్నది. అదిగో పద్మనాయకసేనానాయకులు బలముగూర్చుకొని దిక్కుల నరికట్టుచున్నారు. ఇఁకఁ బ్రభువర్యుని యనుజ్ఞయే యవశిష్టము చూచి అదిగో; రంగారాయనృపుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. అయన సెలవందిగాని సైనికుల యుద్ధాభిముఖులుగఁ జేయవీలుండదు.

రంగా— ప్రవేశించి మిత్రమా? యుద్ధవిశేషము లేమేనికలవా?

చెలి—పరాసుసైనికులు ఘ [illegible]హములఁదీర్చికొని మనపైకి రానున్నారు. [illegible] నా[illegible] లు [illegible] [illegible]క అకునిరీక్షించుచుమీరాక కెదురు చూ[illegible] చున్నారు.

రంగా—మిత్రమా! విరోధులు మనపైకి వచ్చినవెంటనే భా[illegible]తకు వందనములాచరించి మనసేనానాయకులను కద, రంగమునకు సిద్ధపడుమని తెల్పుము. నేనీయున్నతమగు బురుజెక్కి సర్వసైన్యమును దిలకించుచుందును.

చెలి—చిత్తము సెలవుఁ బుచ్చుకొందును. (నిష్క్రమించును)

రంగా—బుస్సిదొరవారు బొబ్బిలికోటను బట్టుకొనుటకు నాలుగువేల మంది సిపాయిలతోడను ఐదువందలమంది యూరోపియనుల తోడను వచ్చెననియు బదివేలసైనికుల విజయరామరాజు సహాయముగా నొసంగెననియు నేనువినినమాటయథార్థము. ఇంత సేనను స్వల్పసంఖ్యాకులగు మనసైనికు లెటులనిర్జింపఁగలరో చెప్పఁజాలను. తమసైన్యమును నాలుగుభాగములుగఁ జేసి యొక్కొక్క సేనాభాగమునకు గొన్నిఫిరంగులు కొన్నియాగ్నేయాస్త్రములు చొప్పున బంచి బుస్సిదొరవారు సమరముచేయించుచున్నారు. అకటా! ఎంత ప్రళయసమర మగుచున్నది. ముందునకుఁజూచి ఓవీరవర్యులారా! ఓపద్మనాయకులారా! మీ నియతస్థలంబుల గడుజాగరూకతతోఁ గాచి కొనుఁడు.

మఱియు.

సీ॥ దామెరదమ్మన ♦ ధరణీశ! తూరుపు
బురుజుచెంతకు సేన ♦ మఱలనిమ్ము
కాకర్లపూడి వెం ♦ కటరాయ పడమటి
దిశకునీఫౌజును ♦ ద్రిప్పికొమ్ము
చెలికాని వెంకయ ♦ క్షితి నాథయుత్తరం
బునకు నీదళమును ♦ జనఁగనిమ్ము
ఇనుగంటి ధర్మయ ♦ జనపాల దక్షిణం
బునకు నీసైన్యంబు ♦ బోవనిమ్ము
తే॥ గీ॥ పద్మనాయకులార! నల్ ♦ వైపులరసి
అరుల మొగ్గరములను జెం ♦ డాడుఁడయ్య.
శాత్రవులు విక్రమించిరి ♦ సత్వరంబు 1
సైనికాగ్రణులార! పై ♦ కొనఁగరండు॥

నలువైపులఁజూచి ఓయోధాగ్రేసరులారా! మీసాహసము - ఘనీయము. మీపరాక్రమము వర్ణనీయము. మీప్రభుభక్తి ప్రశంసనీయము.

మ॥ రణరంగంబున విక్రమాధిగత సం ♦ రంభంబు జూపించి, భీ
షణ శాత్రాసికిఁ గంఠనాళములతో ♦ సఖ్యమ్ము వాటించి, వీ
క్షణ వహ్ని ప్రసరంబుచేత నరులన్ ♦ సయ్యాటలాడించి, మా
రణభారంబు వహించు వెల్మజనులా ♦ రా? మిమ్ము శ్లాఘించెదన్ 2

కొందఱు విరోధులు త్రాటినిచ్చెనలతో బురుజులెక్కుదురు.

రంగా—యోధాగ్రేసరులారా! విరోధులు త్రాటినిచ్చెనలతో గోట పై కెక్కనున్నారు ప్రతిఘటింపుడు. మెలకువ వహింపుఁడు. ప్రతిషేధింపుఁడు.

సీ॥ పొంగులు పలుమాఱు ♦ పొంగగాచినమాన
వైరులపై బోయ ♦ వలయు నిపుడు
బాఱుటీటెలఁగొని ♦ పైకెక్కగానున్న
పగతుర బొడువగా ♦ వలయునిపుడు
చండహేతుల చిత్త ♦ జల్లుగా నొకమాఱె
పరులపై గుఱిపింప ♦ వలయునిపుడు
ఉడుకు టంబలికుండ ♦ లొకతొన్నిమార్తార
పైజడియకవైవ ♦ వలయు నిపుడు
తే॥ గీ॥ బురుజులకుఁ బాకుచున్నార ♦ లరులుమాగి
ప్రతిఘటించి ధరకుగూల్ప ♦ వలయు నిపుడు
కడగి పగవాండ్రపైఁ బాఱు ♦ గాలినేని
బైకిరాకుండఁ జేయగా ♦ వలయు నిపుడు. 3

(బొ... వి... లు బురుజులెక్కువారిని గ్రిందికిఁ ద్రోయుదురు).

చెలి—ఓవిజయరామరాజా! బుస్సిదొరా! హైదరుజంగూ! ... ర లెందుంటిరి. చచ్చుచున్న మీ సైనికుల కడ్డుపడ ... మము బ్రతిఘటింప నరుదేరరేమి! ఓప్రతిపక్షసేనా... ...రా! దొంగ త్రోవల చూచుకొందురేల ఇటురండు ఇటురండు.

ఉ॥ సంగరరంగమన్న యెడ ♦ జంకరు వెల్మవజీరు లేలయీ
వెంగలిపాటు మిమ్ము ♦ బలిపెట్టకమానరు యుద్ధమందు, క
త్తింగొని మొగుదెందు, వెను ♦ దీయకరందు, నిలుందు మీ ప్రధా
, నాంగములింపు శాశ్వతసు ♦ ఖార్థులు కందు, విరోధి సైనికుల్॥ 4

ఇన—ఓవిరోధి సైనికులారా? నిలువుఁడు నిలువుఁడు. బొబ్బిలికోట విజయరామరాజునకు గట్టిపెట్టనిదె పలాయన మంత్రముఁ బఠించుచున్నారేల? ఇదిగో మిమ్ముఁ బరామర్శింపుటకు నేను వచ్చుచున్నాడను. క్షణముసేపు ప్రతిఘటింపుడు. పద్మనాయక వీరులతో ముష్టాముష్టి బాహాబాహి పోరాడని దేవెన్నుఁజూపెద రేల? (బురుజు దిగిజూచి ఓహో. పారిపోవుచున్న సేనకెవ్వడో తురుష్కుఁడు ధైర్యముం జెప్పి యీవైపునకు దీసికొని వచ్చుచున్నాడు. వీండ్రు మమ్మెటుల్ఁ బ్రతిఘటించి ప్రాణములతో నిలిచెదరో పరిశీలించెదఁగాక. బురుజెక్కును.

లాడూ ఖాఁ— ప్రవేశించి నువ్వు, యెవడూ బేవుండావ్ మా. బయుం మాకీ బత్తీ లేకుండా మాట్లాడుతావ్. దేఖో నీది దైరంనాదీ షౌరం పైకివస్తుంది. మాశక్తిమీకు తెలిసిందిలేదు. దమ్మన్నసాబ్‌కి శూపాం అజె జండాల్ మహమ్మద్ హుసేన్ అజి సిద్దిబిలాల్ అజిజా దేఖాడే, అజీ నవాబ్ హుసేన్ అల్లీఖాఁ బహద్దర్ అజిషుకురు ల్లాఖాఁ. బొబ్బిలిగడి పడో, పడో, జీ, రంగారావు బహద్దర్ సాబ్ మాది తుర్కా దెబ్బాకాసుకో

త్రాటినిచ్చెనతోఁగోటపైకిఁ బ్రాఁకును

దమ—ఓరీ! దురాత్మా? నాబురుజునకే ప్రాకుచుంటివా! రమ్మురమ్ము నీకును నాకును రాయబారమునాటనుండి చిరపరిచయము కలదు. నిను [illegible]రవించుట నావిధి:

మ॥ అరి [illegible]ర్వాత్ముని బుస్సినిర్విడి, మదా ♦ యత్తాత్ముఁడౌ హైదరు[illegible]
క్షితిపైఁగూల్పక,. రామరాజుతలఖం ♦ డింపంగఁబోకే, దురా

గతచిత్తుఁ నినుజంపశాతవిలసత్ ♦ ఖడ్గంబురానుండె, నీ
బ్రతు నాఁటికిఁదెల్లవాఱె చనుమా! ♦ పాపాత్మ! మ్లేచ్ఛాధమా॥ 5

దమ్మన్న యీమాటతోఁ బొడుచును. లాడూఖాఁ మఱికొందఱు గతింతురు.

విజయరామరాజు— నేపథ్యమున ఓబుస్సినరపాలా? హైదరు జంగు మంత్రీశ్వరా! వెలమవీరుల పరాక్రమములముందు మన శక్తియుక్తు లక్కఱకురాకున్నవి. సిద్దిబిలాల్ పాఱిపోయెను. లాడుఖాఁ దమ్మన్నగారి యీటెపోటుచే గతించెను. జాఁ ఖాఁ సైన్య మంతయు దిక్కుచెడి చెల్లాచెదరై పోయెను. సేనలను రక్షింపుఁడు. సైనికులకుఁ బ్రోత్సాహవాక్యముల నుద్బోధింపుఁడు. రండు. రండు.

రంగా—ఓవిజయరామరాజా! చాటుననుండి యేదియో ప్రేలెదవేమి? పౌరుషముఁగల మగవాఁడవేని బొబ్బిలివీరులకు నీబలమొక్కింత చవిచూపుము. లేదా? పిక్కబలముఁ జూపుము. పరాక్రమవంతమగు సత్క్షత్రియవంశమున జనించియుఁ గులగౌరముల నేలమంటిపాలుగావించెదవు?

మ॥ ప్రతిభాశాలురు పద్మనాయకులు దు ♦ ర్వారోగ్ర విక్రాంతిసం
గతులై తావక సైన్యసంహరణముఁ ♦ గావించుచున్నారు, దు
ర్గతిపాల్గాకుము, సైన్యరక్షణ మొన ♦ ర్పఁ బొమ్ము లేకున్నచో
హతమై పొమ్ము ప్రతిష్ఠతో విజయరా ♦ మా! పాపభారాశ్రమా॥ 6

ఇన్న—రాజా! మాన మారంభించినవాని నేలయుద్ధమునకుఁ బిలచెదరు. సేనానాయకుల కేని ప్రోత్సాహవాక్యములు వచింప మొగముచెల్లని యీవిజయరామరాజు రణరంగమున నిలచునా? ఎంతబలము కలవాఁడైననేమి? ఎంత సైన్యము కలవాఁడైననేమి? హైదరు జంగు బుస్సిగార లెంతధైర్యము జెప్పిననేమి. బొబ్బిలివీరులనిన విజయరామరాజు స్వప్నమే! హృదయశల్యమే!

కం॥ మన తాకునకోర్వక మో
మునుమఱలిచి నిలువలేక ♦ మూలలఁజొఱుపా
నిని యుద్ధమునకుఁ బిలువఁగఁ
జనునే యిది నిక్కువంపు ♦ సాహసమగునే॥ 7

షుకురుల్లా— ప్రవేశించి ఈతడ్వ బొబ్బిలికోట ముక్కల్కీ ముక్కల్ చక్కల్ చక్కల్ కావాలవుంది. పిరంగికి గట్టివుంది. సైతొ కోటకుగట్టివుంది తెల్వాలా! బొబ్బిలివాంళ్లకి బోత్ పొగురూవుంది అంతా బైటికి తెప్పిచ్చితీర్తాఁ.

పిరంగులఁ గోటకుఁబెట్టి కొందఱుసైనికులు కాల్తురు. మఱి కొందఱు కోటలకుఁబ్రాఁకుదురు.

ఇను—ఓరీ దుర్మార్గులారా! ముందు మీచావుఁ దప్పించికొని కోట గతి విచారింపుఁడు. పద్మనాయకవీరుల విక్రమములముందు మీ జీవితములు బుద్బుదప్రాయములైయుండ వినాశకాలమేల కొని తెచ్చికొందురు? విక్రమింతురా? వెన్నుచూపుదురా?

పిరంగులుమ్రోగును. కోట పగిలిపోవును. వెలమవీరులు విరోధిసైనికులు సమయుద్ధ మొనరింతురు

విజయరామరాజు— నేపథ్యమున ధన్నీలాస్ కుప్పీ. మీరిరువురు బలిష్ఠములగు ఫిరంగుల సింహద్వారమున కభిముఖముగ నెడ తెగకుండఁ బ్రేలింపుఁడు. మర్తెౕ ధరాస్ లీలాన్. మీరు సేన తో షుకురుల్లాఖాఁ భేదించిన పశ్చిమదుర్గమును ఛేదించి కోటలోనికి మార్గముఁ జేయుఁడు. బురుజులు పడ్డనంతవఱకు బొబ్బిలికోట మనకు వశముగాదు. దిగో నేనుగొండ వచ్చు చున్నాడను. ఫిరంగులుగాల్చుఁడు.

నేపథ్యమున .రంగులు మ్రోగును. కోటపగిలిపోవును.

వీరమాతలారా! ఓవీరకాంతలారా? మఱగఁ గ్రాఁగినసూనెల కందీయుఁడు. కళకళ క్రాఁగు వేడియంబలికుండల కోట

మీఁదినుండి సైన్యముపైకి దొర్లింపుఁడు. ఓవీరమాతా! నీవొన రించుకార్యము ప్రశంసనీయము. నీవు చల్లినకారపుం బొడివలన విరోధిసైన్యమంతయు గ్రుడ్డిదైపోయెను. విరోధులీ యంధత్వము వలన దిక్కులు తెలియక తమ్మెుఁదాము కాల్చుకొని మడియు చున్నారు. ఓతెలగవీరులారా! కోటల కెగఁబ్రాఁకు మ్లేచ్ఛుల వధింపుఁడు. ఓవెలమవీరులారా! ఆవచ్చుచున్న సైన్యమున కడ్డు పడుఁడు. ఓరెడ్డిసేనానాయకులారా! ముందునకు రండు.

నేపథ్యమునఫిరంగులు మ్రోగును

రంగా—ఓవిరోధులారా! ఓప్రతిపక్ష సేనానాయకులారా? ఇప్పటికి గోట బగులఁగొట్టి ద్వారమును గావింపఁగలిగితిరా కానిండు. మీ రాద్వారము నెటులవశముఁ గావించుకొందురో చూచితీఱె దను. ఓవెలమవీరులారా ? ఓసేనానాయకులారా ? ఓసైనికు లారా? కోటగోడలపైఁ గొలఁది సైన్యమునుంచి విరోధుల లోనికిఁ బోకుండ నీద్వారమున కడ్డుపడుఁడు. ఓవిజయరామరాజా ! మురియకుము. మురియకుము. ఇంతవఱకు విజయము మా యదియెయని భావింపుము.

తే॥ గీ॥ బురుజు కూలినమాత్రానఁ ♦ బోయెనొక్క
గురుతరంబైన బొబ్బిలి ♦ కోటసొబగు
వివిధ శాఖోపశాఖలు ♦ వెలయుమావి
కొమ్మయొక్కటివిఱిగిన ♦ గొఱఁతఁగను నె॥ 8

విజయరామరాజు—(నేపథ్యమున) ఓయోధా గ్రేసరులారా! ఓప రాసు సైనికులారా ఈప్రాగ్దిశలోని కోటగోడకుఁ గూడ ఫిరం లు గుఱిపెట్టికాల్పుఁడు. ఇకబొబ్బిలికోట వశమైతీరును. కోట వశమైనయెడల భటుల ... రించుటయు విజయధ్వజము స్థాపించుటయు సులభసాధ్య

నేపథ్యమున ఫిరంగులుమ్రోగు

రంగస్థలమందలి కోట పగిలిపడిపోవును

రంగా—ఓసేనానాయకులారా! బురుజుల కాచుకొనుఁడు. ద్వారములు నిరోధింపుఁడు. విరోధులఁ గోటలోనికిఁ జొచ్చకుండఁ బ్రతిఘటింపుఁడు. అదిగో బుస్సిదొర సైన్యము పశ్చిమ దుర్గమును భేదించుచున్నది. జాడిఖాన్ అమీరుజా, అధిక సైన్యముతోఁ గోటభేదించి గోడలఁ బగులఁగొట్టి లోనికిఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు. కాకర్లపూడి వెంకట రాయఁడుగారూ! మీరా బురుజును మెలకువతోఁ గాచికొనియుండి కొంత సైన్యమును ద్వారముల నిరోధించుటకు నంతఃపురమున్నఁ బ్రవేశించు సైన్యమును బంధించుటకుఁ బంపుఁడు. కోటలోనికి విరోధిమాత్రుని ప్రాణమున్నంతవఱకుఁ బోనీయకుఁడు.

లోనపిరంగులు (మ్రోఁగును)

దమ్మ—ఓప్రతిపక్షసైనికులారా! ఓవిరోధిసేనానాయకులారా! పద్మనాయకవీరుల కంఠమునఁ బ్రాణమున్నంతవఱకుఁ గోటలో మిమ్ములనడుగుపెట్టనీయము. ఆద్వారమున నడుగిడెదరేని మీకందఱకు సంఘమరణము సర్వసిద్ధముగనున్నది. ఓసైనికులారా!

లయగ్రాహి.

చండతరహేతిఁగొని ♦ కండలునుశల్యములు
తుండెములుజేసెదని ♦ యుండు ననుగెల్వన్
ఖండపరశుండయిన ♦ దండధరుఁడైన గిరి
ఖండనచణుండయిన ♦ గండుకలవాండ్రే
దండునిటు ద్రిప్పి చన ♦ కుండుఁ డెదధైర్యము వి
డుండు మిము ... ♦ దండు ...
డుండుఁడు భవత్ప్రశిత ♦ ...ండములు తుండములు
చెండెదను వెన్నెసఁగ కుండుఁడు నిలుండీ॥ 9

...గా—దమ్మన్నగారు! మీసాహసము సంభావ్యము. మీసైన్యము నించుక యీశాన్యదిశకుఁద్రిప్పినఁ బ్రతిపక్షసైన్యమును గోట

లోనికిఁ జొచ్చకుండఁ జేయవచ్చును. ముందు ప్రతిశత్రుల కడ్డు పడినఁగాని మనయభిమానముదక్కదు.

దమ్మన్న నిష్క్రమించును.

రంగా—విజయరామరాజు పద్మనాయక సైన్యమును నురుము చేయించుచున్నాడు. పద్మనాయకవీరులు పెక్కండ్రు భయంకరములగు ఫిరంగుల కాహుతియగుచున్నారు. ఇనుగంటిధర్మారాయని సైన్యమంతయు విరోధులు చెండాడిరి. కాకర్లపూడి వెంకటరాయఁడు విరోధుల దుర్గద్వారముచెంత నెదిరించి సైన్యసమేతముగ స్వర్గమలంకరించెను. కోట పగిలిపోవుచున్నది. ఇట్టి విపత్సమయమున శరణ్యమెద్ది? కర్తవ్యమెద్ది? నిరాశతో

సీ॥ బొబ్బిలిరాజ్యలక్ష్మి! సరి ♦ పోయెను నీకిఁక నాఋణంబు, నీ
కబ్బఁగనుండె రామవసు ♦ ధాధిపుకూటమి, రక్తపున్నదిన్
బొబ్బిలి పద్మనాయకులు ♦ జోదులు స్వర్గముఁజేరి రింక నీ
వబ్బెన మాచరింపఁగద ♦ వమ్మ! పరున్ వరియించి మించఁగన్॥ 10

అటు నిటుఁ జూచి ఇఁక బొబ్బిలిరాజ్యము రావువంశీయుల యవలంబనమునుండి తొలంగినటులె. బుస్సిదొరవారు పశ్చిమ దుర్గము భేదించి దుర్గపాలకుల వధించి కోటలోఁ బ్రవేశింపనున్నారు. విజయరామరాజు రెండువేలమంది సైనికులతో ఫిరంగులతో విజృంభించి కోటగుమ్మములఁ బగులఁగొట్టించుచున్నాఁడు. వెలమవీరుల సైన్యములు విరోధుల హస్తగతములగుచున్నవి. విరోధులకు బలసంపత్తి చాలినంతకలదు.

(చూచి) అదిగో ... దుర్గముచెంత నేదియో కలకలము జరుగుచున్నది. పరాసు సైనికులు వెలమ సేనానాయకులు చేయు నట్టహాసములు వినవచ్చుచున్నవి. అదిగో చెలికాని వెంకయ్యయిటె యొకతురుష్కుని • తలుముకొని వచ్చుచున్నాఁడు. ఆయ్యన కేమేని నిజవర్తమానములు తెలిసి... యడిగి తెలిసికొందుఁగాక.

తురుష్కుఁడు—అరేహల్లా! చెలికాని వెంకయ్యానె బ్ నాకీసంపు
తూవుంది సంపుతూవుంది దేఖో! దేఖో

తురుష్కుఁడు నిష్క్రమించును.

చెలికాని వెంకయ్య వెంబడించి పరుగెత్తును.

రంగా— వెంకయ్యానాప్తమిత్రమా! పాఱిపోయిన వానిం దఱిమెద
వేల?

చెలి—రాజా! నన్ను వారింపకుఁడు. యుద్ధధర్మముల బరిత్యజించి విశ్ర
మించియున్న పద్మనాయకుల వరించిన యీక్రూరాత్ముని బ్రతుక
నిచ్చిన పాపముగూడ వచ్చును. నన్ను బోనిండు. త్వరలో
నాతని శిరంబుదెచ్చి మీపాదములముందుంచెదను.

రంగా—"వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః"యని నటుల నాతురుష్కున కంత్య
కాలమునకే యిట్టిబుద్ధిపుట్టినది. వాని నింతతోఁ బోనిమ్ము.
మిత్రమా! యుద్ధవిధమెట్టులున్నది? విరోధులకు విజయము లభ్య
మయినదా? విజయలక్ష్మి మనల బరిత్యజించి నటులేనా?

చెలి—రాజా! ఏమని విన్నవింతును? మనసైన్యము చాలవఱకు
నిర్మూలమైనది. విరోధులిప్పటికి మూఁడు బురుజులఁ బగుల
గొట్టిరి. హైదరుజంగు కోటలోనికిఁ బోవలయునని గాఢప్రయ
త్నముల చేయుచుండఁ బద్మనాయక వీరులు మూర్తీభవించిన
ప్రళయస్వరూపములోయన నొక్కొక్కవీరుండు పదిమంది ప్రతి
పక్షులపైకి దుముకుచు మదపుటేనుగుపై లాఘవంబు జూపు
కొదమసింగము కరణిఁ జెండాడుచు మండలాగ్ర[illegible]ళిపిం
చుచు నెల్లెడల తామై ప్రాణములకుఁ దెగించి [illegible]రిపోరి తెగిన
మెడలతోడను నొగిలిన తొడలతోడను జీలినమేనులతోడను
వ్రీలిన ప్రేగులతోడను పగిలిన కపాలములతోడను బొగిలిన
కపోలములతోడను నేలకొరగియునుసురులవీడుచుండియు నంగవి
క[illegible] యుండియుఁ గరవాలమున విసిరి పరిసరమున నున్న

ప్రతిపక్షసైనికుల జంపి తాము వీరస్వర్గము చూఱగొనుచు బగవారిచేగూడ ప్రశంసా సత్కారముల నందసాగిరి. ఇప్పటికి విరోధిసైన్యము సగమునకు పైగా నశించినది. మొత్తముమీద విజయము ప్రతిపక్షులదే. ఇంకను హతశేషులగు పద్మనాయక వీరులు ప్రభుభక్తిపరాయణులు చావున కొప్పుకొని విరోధుల గోటలోనికి బోకుండ బ్రతిఘటించుచున్నారు కాని కృతార్థులు కాజాలరు.

రంగా—మిత్రమా! బొబ్బిలి రాజ్యలక్ష్మికి మనకుఋణము తీఱినది. కలకాలమునుండి వెలమఱేంద్రకుల గాణాచియగు నీరాజ్యరమ పరుల వరింపనుండ నేను జీవముల దాల్పదగను. కోటయంతయు దోవలతో నిండిపోయినది. విరోధిసైన్యమింక నంతఃపురమునకు బ్రవేశించి తీరును. శుద్ధాంత కాంతల నెటుల గాపాడవలయునో యభిమానముల నెట్లు రక్షించుకొనవలయునో తోచకున్నది. ఆలోచించి ఇంక గర్తవ్యమేమున్నది. విరోధిసైన్య మంతఃపురాంగనల గన్నెత్తి చూడకముందె వారిండ్ల జెండాడి వైరిసేనాజనమును మనము హతముగావించి వీరస్వర్గమల౦క రించి పీనుగులతోడను రక్తప్రవాహములతోడను నిండి ప్రళయ భైరవస్వరూపమును దలపింపజేయు నీరాజ్యము విరోధుల కొరకు విడిచిపెట్టుదము. నీతలంపేది?

చెలి—దేవా? మీయాజ్ఞ కర్తవ్యము. పద్మనాయకవీరుల జీవితాంతమున నంతఃపురాంగనలు దుర్దశలపాలుకాకుండ వీరోచితముగ నందఱ ఖండించి మనము కదనరంగమున స్వేచ్ఛగనటించి శాశ్వతకీర్తి గడించి వీరమరణము సాధించుట ధర్మమేకాని యీసాహసకార్యమున కెవ్వని నియోగించుగము?

రంగా—ఇక్కార్యమునకు బరమాప్తుడ విన్నె నియోగించుచున్నాడను. కార్యభారము నిర్వర్తించి యాహవనిర్వహణమునకు నాకు జేయూతయొసంగుము.

చెలి—దైవమా! న్నా కెట్టి కష్టవిధిని సంకల్పించితివి! విధీ! నాచేత నెట్టి పౌరుషేతర కార్యమును జేయించుచున్నావు! దక్షిణహస్తమా! నీ వెట్టి నీచకార్యమున కుపక్రమింప నున్నావు! ప్రభుని యాన దాటరానిది. స్త్రీవధ చేయరానిది. కాల ముపేక్షింప రానిది. నా కుచితధర్మ మింక నెయ్యది? మానుష సంరక్షణమున చేయఁబోవు దుష్కార్యము కొంతవఱకేని యుక్తమగునే మొగాని యబలలును ముగ్ధలునునగు రాణివాసపుఁ జెలువలను దాక్షిణ్యశూన్యుఁడనై రక్తబాంధవ్యముఁగల నేను చెండాడ గలనా? ఉపేక్షింపఁగలనా?

మ॥ కరవాలంబుధరించి నిష్కరుణమా ♦ కాంతావధాకార్య మె
క్కరణిన్ జేయఁగనేర్తు, నెవ్విధిని నీ ♦ కాలుష్యమీడేర్తు హా
పరమాత్మా! చెలికాని వెంకయ కర ♦ ప్రాలంబ తీక్ష్ణాసికా
పరకాంతా నికురంబ కంఠ రుధిర ♦ ప్రత్యగ్రసత్కారముల్॥

దైవమా? పరమపవిత్రమగు బొబ్బిలిరావువంశమున కెట్టిచిక్కులు సమకూర్చుచున్నాడవు. నా కెట్టి దుష్కార్యము నియోగించితివి. రేచర్లగోత్రీయుల రాజ్యలక్ష్మి కెంతటి ప్రళయదినము సంఘటింపఁజేసితివి. ఎంత విచారకరము! ఎంత పరితాపకరము

తే॥ గీ॥ తీఱిపోవుచునుండె నీ ♦ దినముతోడ
బొబ్బిలికి రంగరాయభూ ♦ పునకుఁజెలిమి
గాలచక్రంబ! ఎంతవే ♦ గముగఁదిరుగు
చుంటివే? యీాయఘంబర ♦ యుటకు బళిరె॥ 12

రంగా—మిత్రమా! ఏల జాగొనరింతువు. ఇది యాలస్యమొనరింపఁదగిన సమయముకాదు. ద్వారముఁ లన్నింటిని విరోధు లాక్రమింపక ముందె యంతఃపురమునకుఁ బ్రవేశింపవలయును. ఖడ్గమునకు ...ంతకాంతలరక్తముఁ జవిఁజూపవలయును.

రాజా—పాపకార్యమునకు నే నుపేక్షించిన నిఁక జేయువారె వరు అవరోధస్త్రీల కేమేని గడసారి వార్తయున్న నెటెంగిం

పుఁడు. వారలకు వినిపించి పిమ్మట స్త్రీవధావిధానమున గొడం బడెదను.

రంగా——మిత్రమా! నేను బ్రత్యేకించి చెప్పవలసినయంశము లేమియు లేవు. అయినను నామాటలుగ నిటులఁజెప్పుము.

మ॥ అనురాగంబునకుఁ బ్రియంబునకుఁ బ్రే ♦ మావేశ సంసిద్ధికిన్
దినమే యంత్యదినంబు సాంఘికస్మృతిన్ ♦ దేవుండుకల్పించె-ఓ
వనితారత్నములార? ఐహికపునం ♦ బంధంబులీతోన్ బలం
బుననే యింక బునస్సమాగమము-త్రా ♦ వుండ శ్రుగర్భాంజలుల్॥

చెలి——ఇంక నాకు సెలవొసంగుదురా?

రంగా——ఇదిగో కత్తిఁ దీసికొని పొమ్ము ఖడ్గము నొసంగి

ఉ॥ జాలివహింపకయ్య కలు ♦ షంబని దీనికిఁ బ్రాలుమాలి యీ
వాలునురిత్తసేయుటకు ♦ బాల్పడకయ్య! సతీమతల్లులన్
గూలుచుపట్ల నెమ్మదిని ♦ గురిదు వహింపకుమయ్య గెల్వగాఁ
జాలమటంచు స్త్రీవధను ♦ సల్పఁగఁ బోఁగదవయ్య, నెయ్యమా॥

రంగా——మిత్రమా! నీరాకకు నిరీక్షించుచు యుద్ధరంగమున నుండెదను. వేగముగ నీకార్యము నిర్వర్తించుకొనిరమ్ము. ప్రకృతిసహమగు ప్రేమానుబంధమున మైమఱచి యుచితధర్మమునఁ బ్రమత్తుడవు కాకుము. నీవరుదెంచువఱకు నీసైన్యము నేను నడుపుచుండెద.

చెలి——రాజా! ఈమానవప్రపంచమును దృజించువఱకు బ్రేమానుబంధమును విడనాడవీలుండదు. సాధ్యమగునంతవరకు మెలకువతో విధాయకకృత్య మొనరించి సమ్ముఖమునకు వచ్చెదను. సెలవుపుచ్చుకొనెదను. నిష్క్రమించును.

రంగా——ఇప్పటికి నాభారముతీరినది. తమ్ము నకు రాజ్యాధిపత్య మొసంగితిని. భరించినను దృజించినను భారమువానిది. అవరోధ

సతీమ తల్లులకు విరోధులవలన హానిజరుగకుండ తగినయత్న మొనరించితిని. ఇప్పటికి సర్వవిధముల గృతార్థుడ. బొబ్బిలి కోట యెటులె జీర్ణదశకు వచ్చెనోయటులె విరోధుల సైన్యము గూడ జీర్ణదశలోనికి వచ్చినది. నావార్తయే చేరి సుకృతవశమున బాపారాయఁడు రాజాంకోటనుండి సైన్యసహితముగ నరుదెంచె నేని ప్రతిపక్షులసైన్యమంతయు వినాశనముఁ గావింపవచ్చును. సుకృత మెటులున్నదో.

విజ— నే పద్యమున.

శా॥ ఖడింపంబడెఁ గోటనల్ దెసలు బొం ♦ కంబాటెసైన్యంబు మా
దండుల్ దుర్గము లన్నిటిన్ దొలిచి శు ♦ ద్ధాంతస్థలిఁ జేరఁగా
నుండెన్, మీకికఁ గెల్పు చేకుఱగ బో ♦ దో రంగ రాయా!సమిత్
శౌండా! పీరుఁడ వైన నడ్డుపడుమా! ♦ శౌర్యంబుఁ జూపింపుమా.

రంగా—ఓహోహో! విజయరామరాజు ప్రగల్భోక్తులాయివి! విజయ రామరాజా! మురియకుము. సంతోషింపకుము. ఈవిజయము నీయదికాదు. పరానువారలది. స్వతస్సిద్ధమగు పరాక్రమమె నీకున్న సరిహద్దులలోనున్న మాపై నింతవఱకుఁ గత్తికట్టకుండ నుందువా? నీవురాజాధిరాజువె! బలశాలివె! అపరిమిత సేనా సహితుఁడవె. ఐన ఫలమేమి?నీయూహలు పరవంచనాకార్యము నకుఁ బ్రసరించినటులఁ బరాక్రమ ప్రచారమునఁ జరింపవు. ఆంధ్రదేశమునందలి సుప్రసిద్ధ సంస్థానాధీశులలో నొక్కఁడ వయ్యు దేశీయులలో నేశూన్యహృదయుఁడేని యొడఁబడని నైచ్యమునకుఁ బాలుపడుచున్నాఁడవు.కావ ననే నేఁడు నొవ్వఁ బడ నున్నాఁడవు. ఓవిజయరామరాజా!

ఉ॥ వచ్చుచునున్నవాఁడ, భట ♦ వర్గముతోడుత కాఁచికొమ్ము, నీ
యిచ్చకువచ్చినట్లు వచి ♦ యించిన మేలు లభింపఁబోదు, వి
డ్డా భీముఁడో హరుఁడొ ♦ భార్గవుఁడో మఱిరంగరావొ యీ
వచ్చు వాఁడ ంచు రిపు ♦ వారము భ్రాంతిల విక్రమించెదన్॥ 16

పాపారాయ నిర్యాణము.

ఓపద్మనాయక సైనికాగ్రేసరులారా! నావెంటరండు. మీసైన్యమునకు నేను నాయకుఁడనై విజయరామ భూపాలు నెదిరించెదను. పోదమురండు.

రంగారావునిష్క్రమించును.

చతుర్థాంకము.

సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

పా పా రా య ని ర్యా ణ ము.

ప ం చ మా ం క ము.

రంగము. అంతఃపురము. మల్లమాదేవి చేటి ప్రవేశింతురు

మల్ల—చేటీ! పిదప నేమైనది?

చేటి—ఆపరిచారకులవధించి వాండ్రవద్దనున్న జాబులఁ జూచి పాపారాయఁడు సేనాసహితముగ రాజామకోటయందున్నటుల స్థిరముఁ జేసికొని సైన్యమునకుఁ బ్రోత్సాహవాక్యములు వచించుచు హైదర్ జంగు ద్వారములభేదింప నారంభించెను.

మల్ల—ఓసీ యుద్ధసమాచారములెటులున్నవి.

చేటి—ఇదమిత్థమని చెప్పరాని స్థితిలోనున్నవి. విరోధులందఱొక్కమాఱు బొబ్బిలికోట నాక్రమించి బురుజుల కెగఁబ్రాకుచుఁ బెక్కండ్రు యోధులఁజెండాడుచు ద్వారములభేదించుచు విక్రమించుచున్నారు. పద్మనాయకవీరులు సేనలతో విరోధులఁ జెండాడుచు బురుజుల రక్షించుచు విక్రమము ప్రదర్శింపుచున్నారు. వీరమాతలగు యువతీమతల్లులు పెక్కండ్రు బురుజులపై వసించి నూనెలగ్రాచి అంబలి యుడికించియు వైరిసేనపైజల్లసాగిరి. మఱికొందఱు వీరాంగనలు బురుషులకు దోడుపడి యాయుధము లందిచ్చుచు శిబిరములఁ బరికిరిచుచు మహిషాసురమర్దనియగు మహాకాళీ స్వరూపమున నటింపసాగిరి.

మల్ల—ఇపుడు సేనల నడుపుచున్న దెవరు?

చేటి—ఎవరో నడపిన ఇదివఱకె బొబ్బిలికోట విరోధులకు వశమైయుండెడిది. వీరపురుషాగ్రగణ్యుండు విక్రమధనుండు నగు రంగారాయభూమీశ్వరుఁడె నడుపుచున్నాఁడు.

పా పా రా య ని ర్యా ణ ము.

మల్ల—యుద్ధము కడు భయంకరముగా నున్నదికాఁబోలు.

చేటి—అమ్మా చెప్పినతీఱునా? ఎటఁజూచిన శవములె. ఏమూలగాంచినను మొండెములె. ఏప్రక్కఁజరసినను రక్తప్రవాహములె. ఏవైపాలకించినను హాహాకారములె. యుద్ధరంగ మెంతభయంకరముగనున్నదన నేరితరము.

మల్ల—ఓసీ విరోధులకుఁ గోటవశమైనదా.

చేటి—మనవి చేయుచున్నదాన. పిరంగిగుండ్ల తాఁకుచే గోటయంతయుఁ గంతలుపడసాగెను. బురుజులు రక్షించుచున్న వీరభటులు గుహాముఖమును బాలించు కొదమసింగములవలె విజృంభించి విరోధులముందున కడుగుఁబెట్టనీయక ప్రాణంబులకుఁ దెగించి పోరాడసాగిరి. విరోధులు ప్రయోగించు నాగ్నేయాస్త్రముల వలన నెట్టియపాయము వాటిల్లునోయని మనభటులు కోటగోడలపైనున్న కప్పంనతయు బెరికివైచి సంగరరంగమున వీరమరణ మందసాగిరి. హిందూసైనికులయం దెన్నఁడుఁ జూచియెఱుంగని పరాక్రమము బొబ్బిలివారియెడల గానవచ్చుచున్నదని విరోధులు ప్రశంసఁ జేయసాగిరి.

మల్ల—నాప్రాణనాథుని మనోధైర్య మెటులున్నది? విజయము సాధ్యమని తలంచుచున్నాడా? నిరాశతో విక్రమముఁ జూపుచున్నాడా?

చేటి—విరోధుల విజృంభణము స్వసేనానాశముఁజూచి విజయముపై నాసవదలి సామ్రాజ్యసంరక్షణమొ స్వర్గవాసమొ యవశ్యకర్తవ్యమని చెలికాని వెంకయ్యగారితో నేదియో మంత[illegible]ము లాడి కదనరంగము నలంకరిం[illegible]రి.

మల్ల— విచారముతో ఇఁక నెక్కడివిజయ[illegible] మనమూఁడువేల సైన్యముపైని విరోధుల పదకొండు[illegible] మెపుడుపడెనో

యపుడె బొబ్బిలిరాజ్యమునకు మనకుఁ బ్రాప్తముతీఱినది. ఇఁక మన కుచితవిధియెద్ది? అభిమాన సంరక్షణ మార్గమెద్ది?

చేటి—అమ్మా ఫలితాంశము తేటపడనిది మనము తొందరపడరాదు. ఒకవేళ మనకె విజయములభించునేమో యెవరుచూచి వచ్చిరి. గెలుపోటములు దైవికములుగదా?

మల్ల—ఓసీ! గెలుపే నిశ్చయమేని యిన్నియరిష్టములు సంభవించునా?

సీ॥ రణభేరిరవము దూ ♦ రంబుననుండి హా
హాకారములు సల్పు ♦ నట్లుతోఁచె
సిరినటించెడి యంతి ♦ పురి యంగణముల్లోఁ
బాడిండ్లరీతిఁ గ ♦ న్పడఁదొడంగె
వెలమవీరుల గృహం ♦ బులకడ నపజయం
బాకృతి వహియించి ♦ నట్టులుండె
గులపాలికల ముఖం ♦ బులు మృత్యుదేవితా
నిలయంబులట్లు గ ♦ న్పింపసాగెఁ

తే॥ గీ॥ గారణములేక మదిలోనఁ ♦ గంపమలమి
యంగకములందు నీరస ♦ మతిశయించె
నతివ! బొబ్బిలికే జయం ♦ బగునయేని
వైపరీత్యంబు లిట్లు చూ ♦ పట్టఁగలవె॥ 1

చేటి—అమ్మా! మనసున నేదియో విచారమున్నప్పుడు మనము కాంచు మంచివస్తువులుకూడ వికృతముగ గానవచ్చును. దూరదృష్టి లేనపుడవి యన్నియు నాత్మీయములని తోఁచుట సహజము. మఱియు.

ఉ॥ వందురఁ బోకుమమ్మ ప్రతి ♦ పక్షుల కుంగెలు పుట్టలేదు, రా
జేంద్రిర సత్కృపా విభవ ♦ మే! మనకుంజయమిచ్చు, వైరులన్
దదర వందరన్ సలిపి ♦ చెండుచునుండిరి వెల్మవీరు లీ
వెందులకట్ ! యిట్లు వహియించెదు దిత్తగ శోకభావమున్.

మల్ల—మన కేది యలభ్యమొ దానిపైని నిరాశాజనకములగు మనోభావము లుత్పన్నములగుట సహజము. నాహృదయమున జనించు పరితాపాతిశయమె మనకపజయము కలుగునని యుద్బోధించుచుండ నేల వ్యర్థముగ భాషించెదవు.

చ॥ వెలమకులంపు ఠేందు రణ ♦ వీధిని గెల్పుల నందువేళ హృజ్జలరుహమందు ధైర్యము పొ ♦ సంగె నకారణ జన్యమై విరోధులిపుడు విక్రమించ నెద ♦ దుఃఖము గ్రాలెద నంత, నెందుఁగా గల విధులాశయంబునకు ♦ గన్పడసాగు యథావిధంబుగన్.

చేటి—అమ్మా! మీ ఁత నిరాశ నొందవలసిన యవసరము లేదు. విజయలక్ష్మి యింతవఱకు వెలమశూరుల మండలాగ్రమున నటించుచున్నది, మనము దోషశూన్యులముగాన గెలుపు నందవచ్చునని మన సైనికులు భావించుచున్నారు. ఈప్రళయసంగా ము నకు విజయరామరాజె కారకుడుగాన నాతనిచెంతకు వి కదనము మాన్పుమనియు సంఘవిలయమును దొలగింపుమనియు వార్తఁబంపుట యుక్తము.

మల్ల—ఛీ! రాకాసీ! ఉత్తమ పౌరుషాభిరామమగు వెలమకులమున బుట్టి శూరచూడామణియగు రంగారాయని చెట్టబట్టి. విరోధి దుస్సాధ్యమగు బొబ్బిలిరాజ్యమునకు రాజ్ఞినైన నన్ను విజయరాముని యాచింపుమనుచున్నావా! సామ్రాజ్యము శాశ్వతముగాదు. జీవితము శాశ్వతముగాదు. నీవిట్టి విపరీతోక్తుల భాషింతువేని క్షమింపను.

చేటి— సాహ నకు మన్నింపుఁడు. ఆపత్కాలము గాన యిటుల [illegible] ని. కదనరంగమునుండి స్థిరమగు వర్తమానము చ్చువ [illegible] దు పేక్షింపుడు. రంగారాయ ప్రభువిప్పుడు విజయ మల [illegible] యూహించెనేని యంతఃపురాంగనఁ గతి విచారింపక [illegible] దైవకృప యున్న. విజయము దుస్సా[illegible]ముకాదు.

...ల్లి—ఓసీ నీవునాకిక౯ సుయుక్తుల బోధింపకుము. కోట బగిలిపోవు చున్నదనియు రంగారాయ నృపాలుండు విజయముపై నాస వీడి విజృంభించుచుండెననియు దెలిసికొంటిమి. ఇక నెందుల పేరాస! అ ... రాంగనలకు ...డు సంఘమృతి విధించి యున్నాడు. ఇంతకంటె . జ ... ము బడయఁ జాలము.

మ॥ అదిరా...న్యులు గెల్వ౯లేక బడసి శు ♦ ద్ధాంతస్థలిక౯ జేరనుం
డిరి ... ణంబులఁ దాల్చుచో ఫలము లే ♦ నేలేదు, తీక్ష్ణాసి చే
శిరముక౯ నాకయి నేనె త్రెంచి కొని నా ♦ జీర్ణాంగముక౯ జ్వాలికా
పరిణద్ధంబగు లీతి ...హూత్రముననే ♦ భస్మంబుఁ గావించెదక౯. 4.

పద్మనాయక కులాభరణలగు నుత్తమకాంత లందరిటెందులకు సిద్ధము కాకపోరు. విజాయాంతమున విరోధులకు లభింప దగినది పద్మనాయక శిశుబాలికా కాంతాభస్మావృతంబగు నంతఃపురము వీరవర్య శవానేక పూరితంబగు బొబ్బిలిరాజ్యము మాత్రమె! ఓసీ!నాగారాబముల కాణాచియగు నాముద్దులయ్య నొక మాఱు తీసుకొనిరమ్ము. వానినొక్కమాఱు గాఢాలింగన మాచరించికొని నీకుఁ జెప్పదగినసంగతుల జెప్పి నాయనకు స్వర్గవాసముకొఱకు నాయంతఃకరణముచే మార్గ మేర్పఱ చెదను.

చేటి—అదిగో: చిన్నబాబయ్యగారిటు దయచేయుచున్నారు.

చినరంగారావు ప్రవేశించి అమ్మా గు...ముదగ్గఱ ... కులు వేయుచున్నారు. నాన్నగారం... ... చుచున్నారు. నేను చూ...వ ...ను. యుద్ధమున...

...యనా! ...నటుల బోబోకుము. తం...

...న్న పిల్లకాయల బట్టుకొంగఁ బొమ్మందువ

...లపైచి మేమందఱ దుర్మార్గులా వారఁ

చిన్న—నాన్నగారు బూచివాండ్రతో యుద్ధముచేయుచున్నారు. పాపారాయడుమామయ్య రాజాంకోటకు నెందుకుపోయి నాడు. నాకుఁ దుపాకులఁ దెచ్చుటకా!

మల్ల—నాయనా! నీముద్దుమాటల నాలకించుటకేని నోచకపోతిని. నీకు నాకుదైవమీవియోగము విధించియుండఁ దప్పింప నేరితరము కనుల నీరుతుడిచికొని ఓసీ! చేటీ! మాంకదళకు మరణము విధాయకమైయు. ౧ది. ఈయాకస్మిక మరణమునుండి నాతండ్రిని రక్షించుటకు నీవుపూనుకొనవలయును.

శా॥ రంగారాయుని వంశపుణ్య మొలక నీ ♦ రాకూన నెన్నెయిన నా
యంగీకారమునిచ్చగించి కుశలం ♦ బాఅంగ, సామర్లకో
టం గూఢమ్ముగఁ జేర్చి, పిన్నతలియిం ♦ టన్ నిల్పి రావమ్మ! యీ
బంగారయ్యయె రావువారి కులమున్ ♦ బాలింప నర్హుండగున్. 5

చేటి—అమ్మా! రాణివాసపు సతుల కింతలో నెట్టియాపద ... మీప్రాణము లశాశ్వతమని యీపసికూనను కాననిక్రంతల కంపకుడు. మనరాజ్యము చుట్టు విరోధి సేనలు నేలయీనినట్లు లున్నవి. ఎవరుచూచిన నీబిడ్డ కెట్టి విపత్తు తటస్థించునో! అమ్మా! యీశిశువును మీరె సంరక్షించుట ధర్మము.

మల్ల— ఓసీ! మేము రక్షించు దినములలో మాశిశువుల నీచేతిలో బెట్టితిమకే. నాకన్న తండ్రిని చేతులార చంప నేరక రక్షణము చేయుమని నీకొసంగఁ బ్రతికూలించెదవా? కానిమ్ము. మావలెనే వీనికిగూడ నాయువు స్వల్పకాలము గావలయును. కాకున్న విధేయు రాలవగు నీకిట్టివిపరీతాభిప్రాయము కలుగునా!

చేటి—అ... ? మీరుశిశువు చెంతనున్న ఆత్మహత్య మానుదురేమో యని ... పల భాషించితిని. బిడ్డ నొసంగిన యువశ... సామర్లకో... జేర్చెదను. ఆయువున్నంతవఱకుఁ గుమారు కెట్టి యాపద ... కుండ గాపాడగలను. దేవీ!

ఉ॥ ప్రాణము రీతి నీతనయు ♦ భద్రముగాఁ గొనిపోయి యెట్లొ స్వ
స్థానము జేర్చుదాన రిపు ♦ జాల్ముల వంచనఁ జేయుదానఁ గ
ర్మానుభవంబుచే మనర హాస్యము వైరులెరింగిరేని నీ
సూనుని బ్రోచి మార్తురకుఁ ♦ జూ [illegible] ద మా [illegible] రవాలతీక్ష్ణముల్॥

మల్ల— బిడ్డనురాదీసిఁ తనయా! ఈ నిర్భాగ్యురాలు దురదృష్టవంతురాలు నిన్ను విడచి స్వర్గమున కేగనున్నది. తండ్రీ కడసారి ముద్దు నాకొసంగుము. ముద్దుఁగొని నాయనా! నీపైగల ప్రేమానుబంధము నేటితో తొలగించు కొనుచున్న దాన! మన్నింపుము.

సీ॥ ఆంధ్రవాఙ్మయ సేవకై నీదు ♦ సర్వస్వ
మును ధారవోసి ♦ పేర్గనగదయ్య
పద్మనాయక వీరవర్యుల ♦ విక్రమ
మహిమంబు గలనైన మఱువకయ్య
విజయరాముని జెండి వేసి ♦ యానెత్తుచే
పిండకంబులు సమర్పింపుమయ్య
రేచర్ల గోత్రంబు ♦ నీచరిత్రముచేత
విఖ్యాతికరము గావింపుమయ్య

తే గీ॥ అంత్యమున నేని ♦ ఖండాంతరాగతులకు
జనువు నించుకయేని ♦ యొసంగకయ్య
జీవితమె క్షాత్రమునకె ♦ వెచ్చింపుమయ్య
పోయిరావయ్య విజయంబు ♦ బొందుమయ్య॥

— అమ్మా! విచారపడకుము [illegible] యిర [illegible] ంటివే! యుద్ధమునకా.
నైక్కడకోఁ [illegible]
పోయె [illegible] జ్ఞయిము.

వైరులను జ ♦ క్కాడఁగఁ బొమ్మందువో
తి [illegible] డుఁ బొమ నెదవో ♦ దుర్మార్గులౌ వారలన్

వఱుకక బొమ్మనెదో వచింపగదవే ♦ నాతల్లి నాచెల్మి కాం
డ్రరుగో వారలగూడి నాన్నకు సహా ♦ యంబింక గావించెదన్. 8

చేటి—నాయనా! యుద్ధము భయంకరముగా నున్నది. మీనాయన గారి యొద్దకు నీవుజనవీలులేదు. నీవిక్కడనున్న బూచివాండ్రు పట్టుకొని పోవుదురు చూడుము. నీచెలి కాండ్రందఱు భయపడి యిండ్లలోనున్నారు. మనము సామర్ల కోటకుఁ బోవుదమురమ్మి.

చిన—ఛీ! చెడుఁగా! నన్ను మాయచేసి యెచ్చటికో తీసికొని పోవనున్నావా? నేను సామర్లకోటకు రాను. నీ కవసరమున్నఁ బొమ్ము. అమ్మా! దాయి నన్ను సామర్లకోటకుఁ దీసికొని పోవునఁట. నీవు వలదని మందలింపుము. ఓదాయీ!

సీ॥ అరులమొగ్గరమున ♦ జరియించుచున్న మా
బాబయ్యగారల ♦ పజ్జకైనఁ
పేరోలగఁపుఁబనుల్ ♦ దీర్చుచున్న మా
చిన్నయ్యగారల ♦ చెంతకైన
రాజాముకోటను ♦ రక్షించుచున్న మా
పాపయ్యమామయ్య ♦ ప్రక్కకైనఁ
కదనరంగంబునఁ ♦ గత్తులదల్చుచు
వెలమవీరులు నిల్చు విడిదికైన

తే॥ గీ॥ బోయెదను నన్నుఁబిల్వకు ♦ పొమ్ముపొమ్ము
నేను సామర్లకోటకు ♦ రానురాను
అ...!! సెలవీ సవమ్మ ♦ యుద్ధమ్ముఁజేసి
నిముసమునవత్తు నీదుపా ♦ దములదఱికి॥ 9

మల్ల—నాయనా! నే నమ్మనుకోదా! నామాట వినవా! నీవు దాయితోఁ జిన్నమ్మగారి యింటికిఁబొమ్ము. అచ్చటఁ గత్తులు తుపాకులు విల్లనంబులు కలవు నీవు బాగుగ యుద్ధము చేయవచ్చు నాలుగైదు దినములలో మేమును వచ్చెదము.

చిన్న—నేను సామర్లకోటకుం బోయెదనుగాని మీరచ్చటి కెప్పుడు వచ్చెదరు! వచ్చునపుడు నాకుఁ గత్తులు దుపాకులుఁ దెచ్చెదరు కద!

చేటి—నాయనా! నీకుఁ గత్తులు దుపాకు లచ్చటఁ గావలసినన్నికలవు. చిన్నమ్మగారికి పిల్లకాయలతో బాగుగ నాడుకొనవచ్చును. మీయమ్మగారు రెండుమూఁడుదినములలో సామర్లకోటకు దయచేయుదురు, ముందు మనము పోవుదము.

మల్ల— దుఃఖముతో ఆత్మజా! ఇదియ నీకు నాకుఁ గల యనురాగ బంధమునకుఁ దుదిదినము. నేటితో మనకుంగల యిహలోక బాంధవ్య మంతరించు చున్నది.

సీ॥ పరువంపు లేనవ్వు ♦ మురుపుఁజూపెడి నీదు
నిద్దమౌ మేల్చెక్కు ♦ టద్దములును
దమ్మిరేకులకు నం ♦ దముచె చందముంగూర్చి
క్రాలునీ నిడువాలు ♦ కన్నుదోయి
నిండుచందురుని కాం ♦ తిని నెక్కసక్కెంబుఁ
బొనరింపఁజాలు నీ ♦ ముద్దుమోము
విలువంపులై చెలు ♦ వులుగుమ్మరించి సో
గలుదేరితనరు నీ ♦ కన్నుబొమలు

తే॥ గీ॥ కడిఁది గేదంగిచెండుల ♦ నడిమిరేకు
మిసమిసల నవ్వఁజాలు నీమేనిచాయఁ
జూచి సంతోషమందఁగా నోఁచ...
ముద్దులకుమార ఇఁకనైనఁ ♦ బోయిరార॥

...టీ! బాలుని స[illegible]క్షించుభారమంతయు నీతలపైఁగలదు. పరమా...
...ని యను[illegible] మువలన నీశిశువె జీవించెనేని రావువంశము
[illegible]ను. [illegible]ధి యెటులున్నదో.

చం॥ మనదగు రావువంశమను ♦ మామిడిమోంక చివురించినట్టి క్రొ
న్నన, కొలమన్న తమిపువు ♦ నక జెలువొవిరి దేనె, మల్లమా
జననియు రంగరాయపతి ♦ సల్పిన నోములపంట నీకుమా
రుని యిదెనీకొసంగితిని తో చిన భ్రొచిన నీవేచేటికా. 12

చిన—అమ్మా! నాకొఱకై మీరు విచారపడవలదు. నేను సామర్ల కోటలోనున్న నన్నంతోడను చెల్లెంద్రతోను గలసి యుందును. అమ్మా! పోయివచ్చెదను.

మల్ల—నాయనా నీముద్దుముచ్చటలు జూచుటకు మీపిన్నమ్మయే నోచుకొన్నది. పోయిరమ్ము. యెచ్చటనైననేమి. బ్రతికి బట్టగట్టిన నంతియచాలును.

చేటి—అమ్మా! నేను సెలవు పుచ్చుకొందును. మీదర్శనము మరల నెచ్చటనో.

మల్ల—స్వర్గముననే! పరలోకవాసమునకు సర్వసిద్ధము, మీయక్కగా రిటులఁజెప్పిరని నాచెల్లితో నెఱిగింపఁ గోరు చున్నదానను. సోదరీ!

సీ॥ కడుపసిపాపఁ డాఁ ♦ కలికిఁ దాళఁగలేఁడు
కడుపుననిడి వీనిఁ ♦ గాంచుమమ్మ
బుడుతండు పిల్లిపే ♦ వులవాడు కావునఁ
గనలి యెన్నండేని ♦ కసరకమ్మ
— నీకునాకునుగల ♦ నేస్తంబుఁ దలపోసి
యూరకమది దిగు ♦ లొందకమ్మ
పసివానిబ్రతికించి ♦ వంశంబునిల్పి
నాయాశీర్వచనముల ♦ నందుమమ్మ.

తే గీ॥ మరల నీయుత్తరము వచ్చు ♦ వఱకు మేము
బందుగులతోడ స్వర్గాన ♦ నుందుమమ్మ

కరుణవిడకమ్మ! సుతుని వే ♦ మరకుమమ్మ
బాలు బ్రతికింపుమమ్మ! నీ ♦ భారమనఘ.

చేటి—(కన్నీరు ...డిచికొనుచు నాయనా పోదమురమ్ము. అమ్మా! ఆ... తీసికొనెదను.

చం॥ కడుపున మమ్మ్ము ...బె...కొని ♦ కాచితి ...తటిదా ... యీ
యిడుములచేత నిన్ను విడి ♦ ...గుచునుంటిని నేఁడు; కూరిమిన్
...ప...ణముల ♦ వీడకయుండిన నే...డేని నీ
కడ కరుదె...నమ్మ! కడ ♦ కాళ్లకు మ్రొక్కెదనన్న సాధ్వి రో॥

చినరంగారావు చేటి నిష్క్రమింతురు

మల్ల—ఇప్పటికి నాభారము తీఱినది. నాకు సర్వవిధులఁ గృతార్థత లభించినది. దైవవశమున నాతనయుఁడు విరోధులకుఁ జిక్క కున్నయెడ మావంశము నిలచును. నాకంతకంటెఁ గావలసినదే మున్నది. పద్మనాయక వీరుల బలంబులు వినాశనము కాక ముందె! రంగారాయ భూమీశ్వరుండు విరోధులకు వశముకాక ముందె యవరోధసతీమతల్లులు శిశుసహితముగ స్వర్గమలంకరింప కముందె నేను పరలోకము నలంకరించుట కర్తవ్యము. ముం దునకుఁజూచి అదిగో! చెలికాని వెంకయ్యగా రిటు వచ్చుచు న్నారు. ఆయనవలన యుద్ధసమాచారము లాలించుటయె తడ వుగ సంకల్పమును నిర్వహించి శాశ్వతలోకవాస మనుభవిం చెదిగాక.

చెలికాని వెంకయ్య ప్రవేశించి అక్క... యీపాపకార్యమెటు లొనరింపనేర్తును. దయాదాక్షిణ్య... ...నాడి ...ముల నిర్దోషిణులగు నవరోధ స మస్త... ల జెండాడెదను. ఎటులఁ బ్రభునియాజ్ఞ ...ర్వర్తించెదను. అక్కటా! యీపాపపుఁజేతల జేయుటకు ... నామనస్సు రాతిరో... జేసియుండును.
...ననే ... దుర్భరకార్య మొనరింపనున్నను నాహృ

యము ప్రయ్యలుకాక యథావిధముగ నున్నది. ఈపాపాత్ముఁడు ఈయవరోధాంగనా ఖండన వ్రతుఁడు, వీరపురుష విగ్రహ్యాశుద్ధాంతాంగనా సంహారణ దుష్కార్య నియుక్తుఁడు విరోధుల శతఘ్నులకు ముందె యెఱుమైయున్న యీపాపకృతి యొనరింపక తప్పునుగదా! చూచి అప్పుడె యంతిపురికి వచ్చితిని. ఇఁక నీకఠినకార్య విధానమునకు విరామము లేదుకాఁబోలు ముందునకుఁజూచి అదిగో మల్లమాదేవి యిచటనేయున్నది. నేనీ పాపకార్యమునకుఁ బాలుపడితినని యీయమతో నెటులవాకొందును. ఎటు లుపేక్షింతును. దైవమా రావువంశమున కెట్టియవస్థఁ దెచ్చిపెట్టితివి. రంగారాయని కుటుంబమున కెంతటి యకాలమరణము సమకూర్చితివి. విధీ నాకెట్టి పనినియోగించితివి.

మల్ల—అగ్రజా! అభివాద మ్మొనరించుచున్నదానను. రణరంగమున నందఱు కుశలముగనున్నారా? యుద్ధమెటులున్నది?

చెలి—విరోధుల శతఘ్నుల కెదురునడుచు బద్మనాయకవీరుల కుశల వార్త నెటులెఱిగింపవలయును. యుద్ధఫలితము విరోధుల కనుకూలముగ నున్నది మనసైనికబలము చాలవఱకు గతించినది. బొబ్బిలి రాజ్యలక్ష్మి విజయరామరాజును వలచినటులున్నది.

చం॥ బురుజులు కూలుచున్నవి చ ♦ మూబలమెల్ల నశించుచుండె మా
దుర్గ చెల్లరేఁగి యంతిపురి ♦ దూరఁగనుండిరి రంగరాయ భూ
వరుఁడక నేఁటిగెల్పనుచు ♦ వాకొనెసాగె; విరోధులెల్ల జయేం
దిర వరియింపనున్నది వ ♦ తీ! ఇఁక నేమని విన్నవించెదన్॥ 15

మల్ల—అక్కటా! నాహృదయమునఁ బుట్టిన పరితాపము సహేతుమైనదె. ఈరావు వంశ నిర్మూలన కర్మఠుఁడు పరజనవంచభావుఁడు చలచిత్తుఁడు నగు విజయరామరాజు సంధికే యంగీకరించునేమొ ప్రయత్నించితిరా!

చెలి— అమ్మా! చేయఁగల ప్రయత్నము లన్నియు నిదివఱకే చేసితిమి. స్వనాశనమునకు స్వసేనా నాశనమునకు జంకని విజయరామ రాజు సంధి కంగీకరించునా! అంగీకరింపఁడు. అతని నావేశించిన దుష్టగ్రహము లంగీకరింపనీయవు.

మల్ల— పద్మనాయక సాధ్వులలో సంగ్రామ విద్యయం దారితేరిన వారలు పెక్కండ్రు కలరు. వారలందఱు గలసి యుద్ధరంగ మలంకరించినచో బాగుండునది. రాణివాసః మాపాటి స్వతం త్రమును గటాక్షింపదా!

చెలి— అమ్మా! ఆచారములకు దేశకాల పాత్రములె లక్ష్యములు. సంఘ విలయము సంభవించి నపుడు కూడ రాణి వాసమా! విరోధుల విజృంభణము నంతయు నెఱింగి యపజయము నిశ్చయ మని తలంచి పద్మనాయక వీరకాంతలు యోధ వేషముల ధరించి మల్లమాదేవిని ప్రత్యర్థులు కన్నెత్తి చూడకుండ జేయుట ధర్మమని సభావేదిక చెంతనున్న బురుజుపైఁ జేరిరి. ప్రళయకాల కాళీ స్వరూపమును దలపింప జేయుచు వీరకాంతలు దుపా కుల బ్రేల్చి యీటెలతోఁ బొడిచి ముష్టాముష్టి బోరాడి ప్రత్య ర్థిలోకమును బంచబంగాళము గావించిరి.

ల్ల— సతీ మణులారా! మీజన్మము సార్థకమైనది. మీజీవితము పవిత్రమైనది. వీరవర్యులకు గూడ మీసాహసము గుణపాఠము గావించుచున్నయది. భర్తృశాసనమున్న నేను మీకు సహా య పడు దాననే. అంతటివిశ్రాంతి లేదయ్యె. అగ్రజా. అనం తర మేమైనది.

విజృంభించి సహస్ర ముఖముల నరాతులను వీరపత్నులు పనుమాడుచుఁడ సిగ్గు చెడి నిలువనేరక యంతఃపురాభి ముఖు లైన భటులందఱు వెన్నిచ్చి పాఱి విజయరామరాజు బుస్సి హైదరుజంగులతో దమ దుర్గతిని జెప్పకొనిరి. నిర్దయా

స్వభావులు పౌరుషశూన్యులునగు నా ముప్పురు వచ్చి చూచి చేయునది లేక నలువైపుల నాలుగుఫిరంగుల బెట్టించి ప్రేల్పించిరి. బురుజుపైనున్న వీరపత్నులందఱు నేల గూలిరి.

మల్ల — ప్రత్యర్థినృపులారా! ఛీ! ఛీ! మనుష్య రూప రాక్షసులగు మీకు జ్ఞానము లజ్జ కొలందియగుటలో నాశ్చర్య మేమున్నది! ఆఁడువాండ్రతో నెదిరి పోరాడలేని మీబతుకులు కాల్పనా! పౌరుషహీనులై స్త్రీవధ యొనరించి యేమొగమున దలయెత్తి సిగ్గువిడచి దిరుగుచుంటిరో నాకాశ్చర్యముగ నున్నది. సంగ్రామమున నాకుత్సాహమగుచున్నది.

ఉ॥ శాతకృపాణ హస్తనయి ♦ శత్రుసమూహమునందు జొచ్చి సా
ధ్వీ తిలకాభినంద్యమగు ♦ వీరవిహారము నాచరింపఁగాఁ
చేతము తొందరించె రణ ♦ సీమకు జేరిన వైరి సైనిక
వ్రాతముతోడఁ బోరుటకు ♦ వల్లభు నాజ్ఞను గోరమానితిన్॥

చెలి — సాధ్వీ! నీ సాహసము శ్లాఘనీయము. ఉత్తమ రసపుత్రికాంతామతల్లులయందు బ్రతిఫలించు పరాక్రమరసము నీయందుఁ బ్రతిబింబించుచున్నది. వీరకాంతల శిక్షాలాఘవము రణరంగంబునఁ బ్రదర్శింపదగని యీపాపపుగాలమున మీకు దేహత్యాగముదప్ప వేఱుత్రోవలేదు. రంగారాయ భూమీశ్వరుండు నాకీకరవాలము నొసంగి యంతఃపుర ధర్మముల నెఱవేర్పుమని పంపియున్నాడు.

మల్ల — ప్రాణనాయకుని యాజ్ఞకు భిన్నము జరుగునా! అగ్రజా! ఆకరవాలము నిటు తెమ్ము. ఒకమాఱు గాఢాలింగన సౌఖ్యమున మైమఱచెదను. (తీసికొనబోయి)

॥ శ్రీరంగరాయ ధా ♦ త్రీనాథు దక్షిణ
నందు నిగని ♦ గలను జూపి

పరిపంథిభూపాల ♦ పటలకంఠాశ్లేష
పరమసౌఖ్యానంద ♦ గరిమనొంది
పద్మనాయకవీర ♦ వర్యసేవితమైన
రావువంశమునకుఁ ♦ జేవగూర్చి
జన్యరంగంబున ♦ జయలక్ష్మిని వరించి
యతులసౌజన్య సౌ ♦ ఖ్యముల దేలి,

తే గీ॥ ఇంతదనుక విరోధి దే ♦ హాంతరములఁ
బొదలు క్రొన్నెత్తురుల్ దావి ♦ ముదముఁ గనిన
ప్రాణనాయక దత్త శి ♦ తాసికిదియ
కంఠమొసగెద స్వర్గభో ♦ గముల గనెద. 17.

అగ్రజా! నాప్రాణనాయకుఁడేమేని నాకు గడసారివార్త నెఱింగించి యున్నచో దెలుపుము. వినుటయె తడవుగ నిహలోకమును బరిత్యజించెదను.

చెలి—అమ్మా! ఇంతకుఁ దెగించినవాఁడను నీప్రాణనాయకుఁడు నీకెఱింగింపుమనిన కడసారివార్త నెఱింగింపక పోవుదునా! ఆలకింపుము.

మ॥ అనురాగంబునకుల్ ప్రియంబునకుఁ బ్రే ♦ మావేశ సంసిద్ధికీ
దినమే యంత్యదినంబు సాంఘిక మృతిల్ ♦ దేవుండు కల్పించె ఓ
వనితారత్నములారా ఐహికపు సం ♦ బంధంబు తీఱెల్, బరం
బుననే యింక బునస్సమాగమము త్రా ♦ వుండశ్రుగర్భాంజలుల్. 8

అమ్మా! ఇదియే నీభర్తృసందేశము.

మల్ల—నాయకా! ఇట్టి యంత్యవార్తఁ బంపుతఱి నీహృదయ మెంత చింతాతరంగిత మయ్యెనో కదా! మాతో బాటు నీకీ యకాలమరణము దాపరింప నుండెనా,

సీ॥ కులముద్ధరింపఁగాఁ ♦ గల నీ ముద్దుల
తనయుని రంగరా ♦ యని త్యజించి
అనయ మభేదవృ ♦ త్తిని వెన్ను బాయక
మెలగు వెంగళరాయు ♦ చెలిమిఁ వీడి

తొలుతనుండియు వెల్మ ♦ దొరలకాణాచియై
రాజిల్లు బొబ్బిలి ♦ రాజ్యమువిడి,
పరమసౌభాగ్యసం ♦ భరితమై తనరారు
భారతమాత సేవనము వదలి,

తే గీ॥ సర్వభోగంబు లందగా ♦ జాలు నీవె,
స్వర్గభోగంబులందగా ♦ సాహసింప,
బ్రతికి నేనొందవలసిన ♦ ఫలములెవ్వి,
రమ్యసద్గుణ సముదాయ! ♦ రంగరాయ! 19

అగ్రజా! ఆలస్య మొనరింపకుము. నాప్రాణనాయకునియాజ్ఞ దాటరానిది. ఖడ్గమిటుదెమ్ము. నాకుత్తుక నేనె త్రెంచికొనెదను.

చెలి— అక్కటా! ఎంతటి విచారకరమగు కార్యమునకు సాహసించుచున్నాఁడను. ఓకరవాలమా? అవరోధస్త్రీ వధకు తొందర పడుచుంటివా! ఏమీ నీసాహసము!

తే గీ॥ కఠిన కర్కశ రిపురాజ ♦ కంఠదళన
భయద కర్మంబునకు నీవు ♦ పనికిరావు
ఖడ్గమా! యింకమార్దవ ♦ కలితములగు
చిగురుఁ బోడుల కుత్తుకల్ ♦ జెండఁబొమ్ము.

మల్లమాదేవికి ఖడ్గము నొసంగును.

మల్ల— ఖడ్గము జేకొని ఓకరవాల రాజమా! నాయకుని కరగ్రహణమునొంది నాకాశ్లేష సుఖమొనగూర్ప వచ్చితివిగాని, నీవు వధకు వచ్చియుండవు. ఒక్కమాఱు నాకంఠమును గాఢాలి[illegible] మొనరించుకొనుము. నాకు సుకృతము లభించును. అట్లు చేయుచు

సీ. వెలమ వీరుల బలంబులు ♦ రూపుమాసె న[illegible]
[illegible] కఠినోక్తి విని ♦ బడకము న్నె

రంగావనీభర్త ♦ రాజ్యరమా కటా
క్షములకు దూరంబు ♦ గాకమున్నె
మార్తురు పసివాని ♦ మార్గమధ్యంబున
జేకొనిరను వార్త ♦ రాకమున్నె
అంతిపురంబున ♦ కరులేగుదెంచి దు
ర్ఘటకార్యముల నొన ♦ ర్చుటకుమున్నె

తే గీ॥ ప్రాణనాయక దత్తమై ♦ నట్టి నిశిత
ఖడ్గమున నాకునేనయి ♦ కంఠనాళ
మతుల శౌర్యంబుమీఱఁ జెం ♦ డాడికొనెడి
భాగ్యసంసిద్ధిఁ గంటి స ♦ ద్వార్త వింటి. 21

చెలి——సోదరీ! మమ్మువిడచి పరలోకమున కేగుచున్నావా! ఎంతకష్టము, ఎంతకష్టము.

సీ॥ పటుపరాక్రమ రసా ♦ స్పదులగు పద్మనా
యకుల వంశంబునం ♦ దవతరించి
రణవిహారమునఁ జే ♦ ర్వడిన రంగావనీ
ధూర్వహుఁ జే ముడి ♦ తో వరించి
సామంతరాజుల ♦ జాయలయూడిగ
మ్ములనెల్ల గన్న స ♦ న్నల గ్రహించి
అరిరాజ దుస్సాధ ♦ మైనబొబ్బిలిరాజ్య
లక్ష్మి కారుణ్యాప ♦ లంబుగాంచి

తే గీ॥ సర్వవిధముల జనముల ♦ సంస్తుతులకుఁ
దగినదాన వఁటంచనఁ ♦ దగిననీవె
యస్తమించిన నెవ్వని ♦ కస్తమింప
నాశయము కల్గదమ్మ! మ ♦ ల్లమ్మదేవి. 22

౨——అగ్రజా! అధీరోచితముగ భాషింపకుము. పేమాను బంధముల కిది యదనుకాదు. ఆత్మరాజ్యమునకు [illegible]ణముల నర్పించుట

మీకెటుల సహజవిధియో యభిమానసంరక్షణమునకు బ్రాణము లర్పించుట మాకు నటులె సహజవిధి. నీవవరోధకామినుల నందఱ శిశువృద్ధసహితముగ వధించి మరణాంతమున విరోధులు శవములనేని గాంచకుండుటకు దహనవిధిఁగూడ నెఱవేర్పుము. ఈవిలయకారకుడగు విజయరామరాజు నిటులశపించి నాకంఠము నఱికికొనెద. సాధ్వీశాప మూఱక పోదు.

శా॥ ఏనశాంతమునాయకాంఘ్రియుగళీ ♦ హేరాళ భక్తిప్రత
జ్ఞానప్రాభవనేని, మామకమనః ♦ కాంతుండువిష్ణ్వర్చనా
ధీనస్వాంతపయోజుఁడేని, అజయా ♦ ప్తిన్ రామధాత్రీశుఁడీ
స్థానంబందుక పద్మనాయకుని చే ♦ తన్ బ్రాణముల్ వాయుతన్.
హా! శ్రీహరీ. హా పరమే...శ్వ...రా

కంఠమునఱికి కొని పడిపోవును

చెలి—అక్కటా! బొబ్బిలిరాజ్యమున కింతకంటె వినాశన మేమి కావలయును?

ఉ॥ చేతులమీద నెవ్వతెను ♦ చెల్లియటంచును బెంచినాడనో
యాతలిరాకుఁబోడిని గు ♦ ణాకర నిప్పుడ కూల్చినాఁడఁజే
చేతుల, నింక నావలనఁ ♦ జేయఁగరాని దురంతకర్మము
న్నే తరుణీవధంబుఁ గన ♦ నేర్చితి నిప్పటికీవిధంబుగన్ 24

ఇఁక నాలస్యమొనరింప దగదు. మల్లమాదేవి యుపదేశ వాక్యములె స్మరించుచు శేషించిన యవరోధ కాంతావధయు సమాప్తినొందించి రంగారాయని కీశుభవార్త వినిపించి సాధ్వీరక్తపూరితమగు కరవాలముతో విరోధులఁ జెండాడి. సర్వరాజ్యముం జూఱకొందుఁ గాక. ఖడ్గముఁ దీసికొని ఓ ఖడ్గరాజమా! నీవలన నింక నెంతయో పనికానున్నది. ముందంతః పురమునకు బయనముకమ్ము.   నిష్క్రమించును

పంచమాంకము.

సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

పాపారాయ నిర్యాణము

షష్ఠాంకము.

యుద్ధభూమి-రంగారాయఁడు ప్రవేశించును.

ఇప్పటికి బొబ్బిలికోట పూర్తిగ నాశనస్థితికి వచ్చినది. వెలమ వీరుల రక్తప్రవాహము పరాసు సైనికులకు జానుదఘ్నముగ బ్రవహించుచున్నవి. ఇంక నెక్కడి విజయము? ఇంక నెక్కడి యాస? బొబ్బిలి రాజ్యవినాశన హేతుభూతుఁడగు విజయ రామరాజును బ్రాణములతో విడచి నా యాయువును ద్యజింప మనసగుట లేదు. ఏనాటికేని విక్రమశాలియగు పాపారాయఁడె యక్కార్యము నిర్వర్తింపగలఁడు. నేను విరోధుల హతశేషమగు సైన్యముతో నెదిరించుటయే కర్తవ్యము. చూచి అదిగో! విరోధుల విజృంభణము మేఱమీఱుచున్నది. ఏమని యీ సంతసము? ఓ విరోధిసేనాజనులారా!

సీ॥ అతులిత పద్మనా ♦ యకచమూబలమెల్ల
దునుమనేర్చితిమని ♦ త్రుళ్ళవలదు
దోర్దర్పమలరార ♦ దుర్గంబులన్నిసా
ధింపగల్గితిమని ♦ త్రెళ్లవలదు
విజయరాముండు బొ ♦ బ్బిలి రాజ్యలక్ష్మిని
పొందగానుండెనఁ ♦ పొంగువలదు
మానుషమీఁగి సే ♦ నానాయకులఁ జఁప
జాలితిమను సంత ♦ సంబువలదు

తే గీ॥ ఓరిపుక్ష్మాధినాయకు ♦ లార నిలుఁడు
చండదోర్దండ పాండితీ ♦ నుండనుండు
రంగ దరిపుంగవ గళౌఘ ♦ భంగచణుడు
రంగరాయండు మిముఁజెండ ♦ రాఁదొడంగె॥

ఎవ రాభాషించునది. విరోధి సేనానాయకులగుదురా? కారు.కారు. వాండ్రకంతటి పౌరుషమెక్కడిది? ఆలకించును.

నేపథ్యమున

మ॥ ప్రకటారాతి శిరోవిఖండన కళా ♦ ప్రాగ్భార సంపన్న మా
మక ఖడ్గంబవరోధ సుందరి వధా ♦ మాత్రంబుతోఁ దృప్తిఁగాం
చక మీ సైనిక కంఠర క్తరస మా ♦ స్వాదింపఁగానుండెఁ బో
వకుఁడీ వైరినృపాలులార? మిముఁగూ ♦ ల్పక బాసఁగావించితిన్॥ 2

ఓపిటికిపందలార! జాతిమాత్రోపజీవులారా! నిల్వుడు. నిల్వుఁడు.

రంగా—ఆలకించి ఓహోహో! స్త్రీవధ నొనరించి ప్రతిపక్ష వీరవధా విధానమున కుఱుకు చెలికాని వెంకయ్య పలుకులే యివి! విచారాతిశయమున స్త్రీవధావిధానమున నుద్రేకవంతమయిన యీతని పరాక్రమము విరోధిసైన్యమును సర్వనాశనముఁ జేయక పోదు. చూచి యేమి నీవిక్రమము! ఏమినీలాఘవము, ఏమి నీచాతుర్యము! నీపశ్చిమ దుర్గద్వారమునే నిరోధింపుము. ఈ ప్రయత్నమువలన విరోధులబలిము సగము నాశనముకాఁగలదు. దిగ్భిత్తికలపైఁ బద్మనాయకుల పరాక్రమజీవితములు యశోలేఖినితో వ్రాయవలసిన యదనిదియె. నాలుగువైపులుజూచి అక్కటా! విరోధులీ సంకులావస్థలో బురుజు నాక్రమించిరి. అదిగో పద్మనాయకవీరులతో ఘోరావహముఁజేయుచున్నారు. సేనలఁ బురికొల్పి వైరిసైనికుల దుర్గమునుండి క్రిందికి ద్రోయవలయును. నడచి బురుజుపైఁ తనబావుటా నెలకొల్పవలయునని కాఁబోలు విజయరామరాజిటు వచ్చుచున్నాఁడు. మగటిమితో నీకెదురువచ్చినసరి. లేకున్న సేనతో నాతని ప్రతిఘటించి నాకోపముఁ జల్లార్పుకొందును. సర్వనాశనమైన యీ బొబ్బిలి సంస్థానమునకుం గ్రొత్తగా రావలసిన యవస్థలు వేఱు లేవు. ఓవిజయరామరాజా? ముందునన్నుఁ బ్రతిఘటించి కోటలో నడుగుపెట్టుము.

ఉ॥ క్షత్రియ వంశమందునను ♦ జన్మము నొందినవాఁడవేని లో
కత్రయ వందనీయ భుజ ♦ గర్వముఁజూపి యశఃపవిత్ర చా
రిత్రుఁడవై తరింపుము త ♦ రించుట కిద్ది రహస్యమార్గ మీ
మాత్రపు విక్రమంబునకు ♦ మార్మొగమైనఁ బరంబుతప్పెడిన్॥

విజ— ప్రవేశించి చింత జచ్చినను పులుసు చావదనునటుల బొబ్బిలి రాజ్యము సర్వవిధములనిర్మూలమైనను నీరంగారాయని కింక విజయముపై నాసతీఱలేదు. చచ్చిన రాచవానిచేతనే చావవలయునని కాఁబోలు చేయెత్తి నన్ను సంగ్రామమునకుఁ బిలుచుచున్నాఁడు. ఈ కడసారి కోరికఁదీర్చుటధర్మము.

ఉ॥ బురుజులు కూలిపోయినవి ♦ భూరిపరాక్రమ భాసమానులౌ
దొరలు గతించినారు పడఁ ♦ తుల్ కదనాంగణమందు నేలపై
కొరిగిరి సర్వవైభవ స♦మూహము నాశనమందె గెల్చి యె
వ్వరిఁ దనియింపనెంచితివొ ♦ వచ్చివచింపుము రంగరాట్పతీ॥

రంగా—నాసంస్థానమును జీవించియున్నంతవఱకుఁ గాపాడుటయే నాధర్మము. దురాశాపీడితుఁడై బొబ్బిలి నపేక్షించిన వంచకుని వధించుటయే నాప్రతిజ్ఞ. విజయరామరాజా? ముందీవేటును గాచికొని పిమ్మట బొబ్బిలిరాజ్యమున విజయధ్వజమును స్థాపింపుము.

విజ—ఇదిగో! సంగ్రామమున కాయిత్తమైతిని. రాజు రాజుచేతను బంటు బంటుచేతను సేనానాయకుడు సేనానాయకునిచేతనే గతించుటగౌరవప్రదము. ఈసమయుద్ధమున నెవరుజయించినను విజయము సులభముగా సువ్యక్తము కాగలదు. ఈవేటును గాచికొమ్ము.

ఇరువురు ద్వంద్వయుద్ధము గావింతురు.

రం—ఇదిగో! తాళఫలమువలె నీశిరము నెగురఁ గొట్టుచున్నాను. బొబ్బిలిరాజ్యలక్ష్మి ఋణము తీర్చుకొను నదృష్టము లభించుటచే నేను సర్వవిధముల ధన్యుడను. ఖండాంతరుల యపవిత్ర

స్పర్శముచే గలుషితమైన రాజ్యలక్ష్మిని పావనమగు క్షత్రియ రక్తముతో నభిషేకింతును.

మ॥ బలవద్దర్ప సమగ్రబుద్ధినయి యీ ♦ పాశ్చాత్య దుశ్చిత్తులన్
కలుషస్వాంతుల విశ్వసించి, రణరం ♦ గంబందు నాంధ్రావనీ
స్థల విభ్రాజిత వీరబొబ్బిలిపురీ ♦ సర్వస్వ విద్రోహతా
కలనంబున్ వెలయింతువే! కలకళం ♦ కా! రామభూమీశ్వరా.
నీవనినటుల రాజునకు రాజుచేతనే మరణము లభించినది.
ఉత్తమున కుత్తమ లోకము లభించుట స్వతస్సిద్ధమే కదా?

చం॥ బలియొనరింతు నిన్నిపుడు ♦ భారత భూమికి విక్రమక్రమో
జ్జ్వలులగు వెల్మవారి భగ ♦ వంతుడు సైతమెదుర్పలేడు, కే
వల దురహంక్రియా భరము ♦ పైకొన యుక్తమెఱుంగలేక బొ
బ్బిలిపయి కేగుదెంచితివి ♦ బీరముపీరిడిపోయె నిత్తఱిన్.

రంగారావు విజయరామరాజు గుండెకు బాకుగురిచేయును.

(నేపథ్యమున ఓసేనానాయకులారా! సింహమువలె విజృంభించి రంగారావు విజయరామరాజును వధించుచున్నాడు. చూచెద రేల? రక్షింపుడు రక్షింపుడు.

ఉ॥ శాతకృపాణ నిర్దళిత ♦ శత్రుడు వేంకటరంగరావు; ప్ర
జ్ఞాతిశయంబుచే మనబ ♦ లావళినంతయు జూరబుచ్చి ని
ర్ఘాత సమానుడై విజయ ♦ రామనృపాలుని జెండుచుండె బు
స్సీ! తిలకింపవేల? దయ ♦ చేయ వదేటికి? హైదరుప్రభూ.

విజ—ఇతరులసహాయ మెంతమాత్ర మవసరములేదు. విజయరామ స్వా[illegible]డాహవదోహలుండని యెఱుంగక మీరుభ్రాంతి పడుచున్నారలు. మే[illegible]ద్ధ మొనరించుచున్నారము. పరులందరు మాధ్యవర్తులె. రంగారాయ! సిద్ధముగా నున్నావుకదా! రంగస్థలమున దుపాకి పేల్చును, [illegible]గారావు పడిపోవును.

విజ— రంగారాయ! రంగారాయ! ఏమి నేలకొఱగినాడవు.

రంగారాయని గాయము పరిశీలించును.

రంగా— ఔరా! ఈ బాధ దుర్భరముగా నున్నది. ఈతుపాకిగుండు వక్షస్థలమునుండి వెనుకకు దూఱిపోయినది. ఇక నీయాయువులు స్వల్పకాలముగూడ భరింపజాలను. వీరపురుషుల కొక్క ప్రోత్సాహవాక్యము వచించి స్వర్గరాజ్యమును జూఱగొందుగాక! వీరునకు రణరంగమున గతించుటకంటె వేఱుసుకృతము లేదు.

విజ— స్వగతము అధర్మప్రేరితుడై యే సేనానాయకుడో రంగారావు నీ దుస్థితికి బాలుపఱచినాడు. సంగరధర్మ విచ్యుతుడగు నొక్క జాల్మునిచేతనే రాజ్యమునంతటి కపకీర్తి వచ్చును. ఈవీరుని యక్రమ మరణమునకు జింతించ ఫలములేదు. ఈవార్త వెల్లిడికాకముందే నేనిటనుండి నడచుట యుక్తము.

రంగా— ఓ సేనానాయకులారా! ఓ పద్మనాయకులారా! ఇదే నా యంత్య విజ్ఞప్తి.

సీ॥ హతశేషులగు సైన్య ♦ పతులార! మీపట్టు
దలల జూపింప స ♦ త్వరము లెండు
పద్మనాయకులారా ♦ ప్రాణమేగును గాక
పరదాస్యమునకు బా ♦ ల్పడకు డయ్య
రాజ్యలక్ష్మికి నీకు ♦ రాజు వెంగళరాయ
డతనికే చేయుమ ♦ య్యాసపర్య
అంబుజమిత్ర నీ ♦ వైన బాపారాయు
నకు నాయవస్థవి ♦ న్నవమొనర్పు

గీ॥ అరుగుచున్నాడు సురసతీ నిరుపమ ప్రి
యోపగూహనలకు నాస ♦ నొందినేడు
[illegible] ♦ ర[illegible]గమువిడి
[illegible]ంగరా[illegible]ండు
అమ్మ[illegible] భ[illegible]తమాత రో ♦ ఆజ్ఞనిమ్ము

వెంగళరాయఁడు ప్రవేశించును.

వెంగ—అక్కటా! బొబ్బిలి రాజ్యవైభవము సమాప్తమగుట చే గాబోలు! యుద్ధవార్తలు తెలియవయ్యెను. చూచి హా దైవమా! ఎంతలో నెంతటి విపత్కాలమును గల్పించితివి. ఇంతకు మున్ను రంగరాయండు యుద్ధంపు రంగము వీడి యరుగు చున్నాడు. అది నాకు వినబడిన వాక్యము. మాయన్నగారి నోటినుండివచ్చిన పలుకువలెనే యున్నది. ఈపలుకెచటి నుండి బయలు దేరెనో యలికిడి బట్టి ప్రయత్నమొనరించినను తెలిసి కొన దుస్సాధ్యముగనున్నది. నన్ను వంచించుటకు విరోధులు పన్నిన దురుద్యమమైన గావచ్చును. పద్మనాయక శవానేక నిబిడీకృతంబగు నీరణరంగంబున నాకు యథార్థ మెఱింగించు వారెవరు? ముందునకు బరికించి హా! బొబ్బిలి రాజ్యలక్ష్మి నీకెంతటి యాపద ప్రాప్తించినది. హా! పద్మనాయక. వంశమా! ఎంతటి యమూల్య భూషణముం గోలుపోతివి. మూర్ఛపోయి తెప్పిరిల్లి హా అగ్రజాత! విజయరామ వధావిధాన బద్ధకంకణ! హా పౌరుషాభిరామ! పద్మనాయక సంస్థాన సర్వస్వ! హా సంగ్రామధనంజయ! హా ప్రతిపక్ష భూపాల సేనాకానన దావానల! హా జగదేకవీర! ఎంతలో నెట్టి దుర్విధికి లోనైతివి. శవముపైబడి

సీ॥ విక్రమించినయట్టి ♦ విజయరామునకు నీ
ప్రధన విక్రమముఁ గ ♦ న్వరచలేదు
ఆత్మజాతునకు రా ♦ జ్యాధిపత్యమొసంగి
యతుల కృతార్థత్వ ♦ మందలేదు
సాగరవేష్టిత ♦ క్ష్మాభాగమున జయ
స్తంభముఁ ♦ స్థాపన సలుపలేదు
... సంకల ... సమ
... ...గ్న

తే గీ॥ ప్రాయమా ముప్పదేండ్లకుఁ ♦ బాయలేదు
చిత్తమా! శాంతభావంబుఁ ♦ జెందలేదు
కటకటా! యింతలోన యీ ♦ గతినిగంచె
ప్రధన గాంగేయ! శ్రీరావు ♦ రంగరాయ॥

అగ్రజాతా! నీవదన సుధాకిరణాస్తమయానంతర మీకువలయ శ్రీలు సౌఖ్యకరములా! మనసున బెచ్చుపెఱుగు విచారతమోరాశి యంతరించునా! వంశవాగాళి యుప్పొంగునా? దైవమెట్టి కష్టవిధి సంకల్పించెను? విరోధుల దురుద్యమ మెంతలో ఫలించెను? ఎన్నియో కొఱతలుండఁగనే నీజీవితము ముగిసెనా? ఆహా! అగ్రజా!

సీ॥ కటకటా! ఎంతటి ♦ కష్టంబు ప్రాప్తించె
ననురీతి నాసిక ♦ నంగుళినిడి
కనరాదు దుర్జన ♦ కలితమాలోకంబు
నున్నట్లుఁ గన్నుదో ♦ యినిమొగిడ్చి
అన్నివిధాల కృ ♦ తార్థుండ ననిపల్కు
కరణి వక్షస్థలి ♦ కరముఁ జేర్చి
యుద్ధమంతయుఁ గాంచ ♦ కుండ నేగుచునుంటి
ననుమాడ్కి దైన్యమా ♦ స్యముననించి

తే గీ॥ రాజమణులకుఁ జావెందు ♦ రణమునందె
యనెడి నుడువుల కీవుదృ ♦ ష్టాంతముగను
నేటితోడుత నూటేండ్లు ♦ నిర్గమింప
నరి[illegible]తివె అగ్రజాతద ♦ య్యాసమేత॥ 6

పద్మనాయక వంశాలంకారుడగు నీరంగారాయుడు గతిం[illegible] పిమ్మట [illegible] జీవించి యనుభవింప వలసిన సౌఖ్యమెద్ది? ర ంగమున [illegible] గావచ [illegible] వినియోగించి స్వర్గమున నన్నగారిఁ [illegible] నే [illegible] వించుటయే యాచరణీయము. ఓ [illegible] సైనికులారా!

శా॥ భంగంబుల్ బొనరింతుఁ దావక చమూ ♦ వారాశి నెల్లన్, సమి
ద్రంగంబందు భవత్ విరోధుల నవా ♦ ర్యప్రౌఢిరాల్తున్, భువిన్
నింగిన్ మీయపవిత్రరక్త నదులన్ ♦ నిండారఁబాఱింతు, నీ
వెంగ్రశాయని శక్తి మీకిదియె క ♦ న్పింతున్ సుఁ డీ శాత్రవుల్.

నాభుజాబలమునకు విజయరామరా జడ్డుపడునో బుస్సీఅడ్డు పడునో హైదరుజంగు అడ్డు పడునో పరికింతుగాక! ఓ సైనికు లారా! మిగిలినదానికి జేయునదిలేదు. మీస్థానముల వర్జింప కుడు. నేనుమీకు సేనానాయకత్వము వహించెదను. నిష్క్ర మించును.

విజయరామరాజు, బుస్సి, హైదరుజంగు, జవాను ప్రవేశింతురు.

హైద—బొబ్బిలివాంళ్లు బడా బలవంతుల్ వుండారు. బంట్లు అంతా సచ్చిందాకా కోటలో హాదుగుపెట్టనిచ్చారు లేదు. వాంళ్లకి పౌరుసం ఎక్కావుంది. మనకీ తక్కావుంది. లేకపోతే మనకి ఫౌజు యెనిమిదియేలునష్టం. వాంళ్లకి షేన మూడుయేలుఁనష్టం. యెట్ట అవుతుంది. క్యా యిజయరాంసాబ్.

విజ—పౌరుషవంతుల కెప్పుడు జయములభించితీఱును. జయమున కేమిగాని జీవములతో పద్మనాయకుల బంధించి యంతః పురాంగనలతో వలసఁబంపి బొబ్బిలిదీసికొనఁజాలమైతి మని నాకు బరితాపముగ నున్నది.

బుస్సి—విజయరామరాజా! ఇవి నీవంటిప్రభువున కుండవలసిన బుద్ధులు కావుస్మీ! నీహృదయమున కిప్పటికేని పశ్చాత్తాపము కలుగకున్నది. నిష్కారణముగ నిన్నికుటుంబములు రూపుమా పెనని విచారపడుటకు మాఱు వికటోక్తు లాడుచుంటివా? ఖండాంతరుఁడ నైననేనే ఇంతవిచారించుచుండ దేశీయున నీకు విచారము కలుగదేమి?

... యరాంసాబ్ మహారాజ్ కి కోపంవచ్చింది. తుం బాత్

విజ—దేవా! తాము కోపించుచున్నారుగాని బొబ్బిలివారు నన్నెంతకష్ట పెట్టిరో తాముచూచియుంటిరా? నాహృదయ మెంతయో పరితపింపకున్న సాహసించి యిటుల గావింతునా? కావలయునని జయించి యింక పశ్చాత్తాపమొందనేల?

బుస్సి—మీకు మీకు ద్వేషముండుఁగాక. అనవసరముగ మేమీ యుద్ధమున జోక్యము కల్గించుకొనుటచేతనేకదా బొబ్బిలి సంస్థాన మిటు లంతరించినది?

హైద—మహారాజ్ పోయిందాన్కి అనుకోవాలావద్దు. అన్కోని లాభంలేదు. ఈలడాయిలో విజయరాంసాబ్ తప్పు ఒక్క రవ్వా అంతా లేదు. అంతాబొబ్బిలిది.

నేపథ్యమున) అయ్యో! సామర్లకోటకుఁ బోవుమార్గమేది! ఆపడిపోయినబు రుజుపక్కనుండిపోవు లుబాటయేకదా యెవ్వరుమారుపలుకరే?

చేటి, చినరంగారావు ప్రవేశింతురు.

చిన—అబ్బా! నేనింక నడువఁజాలను. నాయడుగులు తడబడుచున్నవి ఆకలియగుచున్నది. ఇఁక నేనురాను. ఇంటికిఁబోయెదను.

తే॥ గీ॥ మొఱకురానేల పాదంబు ♦ మోపఁజాల
ఒడలు భారంబుగాఁదోఁచె ♦ నడువఁజాల
దప్పియగు చుండె నిముసంబు ♦ తాళఁజాల
చేటి! ఇఁక నెంతపయనంబు ♦ చేయవలెనె? 8

చేటి— బుస్సిమొదలగువారిఁజూపి నాయనా? అరవకుము. అరుగో దొంగలు పట్టుకొనిపోవుదురు. సామర్లకోట దగ్గరకు వచ్చితిమి. స్వగతము అక్కటా! ఆకానవచ్చువారు విరోధులవలె నున్నారు. ఈబిడ్డ కేమి యపాయము కలుగునో? నడచి

గీ॥ ఈనగాచియు నక్కల♦కిచ్చినట్లు
శిశు నిందాక రక్షణ ♦ జేసి యిప్పుడు

వైరులకు నప్పగింపగా ♦ వలసె నింక
పాపనికి దిక్కులేదు దై ♦ వంబుదక్క.

హైద—ఏజవాన్! ఒకఆడుది పిల్లవాడు పోతూవుంది. మహారాజ్కి హుకుం అయిందీ అని వాంక్లకి పిల్చుకరా. బొబ్బిలివాళ్ళు వుండారు.

జవాన్—చిత్త మటులె యొనరించెదను. నిష్క్ర మించును.

విజ—పిల్లవాడు పోలికలఁ బట్టి చూడ రంగారావు కుమారునివలె నున్నాడు. ఈకుర్రవానిని దాసి యెచ్చటికో తీసికొనిపోవు చున్నది. మనకంటపడిరి. ఇక నెక్కడికి బోయెదరు?

చేటి చినరంగారావు ప్రవేశింతురు.

హైద—ఓసీ ఆడ అమ్మా మీదికోన్‌సాబన్తీ యీచోటా యాడ్కి తీస్కాపోతావుండావు. పిల్లవాడు యెవర్కి కొడుకు నువ్వు యెవరు బోలో.

దాసి—నాదిబొ......కాదు పెద్దాపురము. ఈబాలుఁడు నాతన యుడు......

విజ—నిజముచెప్పకున్న నిన్ను ఖండింతుము. దాసీకుల సహజమగు నసత్యసంభాషణము మాత్ర... ... ...
పెద్దాపురమా?

చిన—ఏమిరా! నోటికి వచ్చినటుల వాగెదవు. నీకు వెరచువారులేరు.

తే. గీ॥ కత్తిఁగొనిరార నాతోడి ♦ కయ్యమునకు
శిరము బొబ్బిలికత్తితో ♦ నఱకువాడ
పిల్లవాడుగదాయని ♦ త్రుళ్ళఁబోకు
పదను కత్తికి ముందు నీ ♦ ప్రాణమెంత? 10

విజ—ఓరీ శుంఠా! శాబకా! వెలమకులమునఁ బుట్టినందులకు, మాటలుమాత్రము దిట్టముగ విడుచుచున్నాడవు. మాటల బింకమైన లేకున్న బ్రతుకు తెరు...? బుగ్గపట్టుకొనబోవును

హైద—పిల్లవాడు బఢా గట్టివాఁడు వుండాడు పిర్యా_గిర్యా_లేదు.

బుస్సీ—విజయరామరాజా? ఆబాలకుని కసరకుము. మిగులగారాబముగ బెఱిగిన కుఱ్ఱవానివలె నున్నాఁడు. కావుననే తొందరపడి మాటలాడుచున్నాఁడు. హైదర్ జంగ్! ఆబాలకుఁ డెవ్వఁడో విచారింపుము.

హైద—ఇ పిల్లగాడూ యెవడు? నువ్వుయెవడు సత్తెంబోలో,

చేటి— బుస్సీవైపునకు మరలి - ధర్మస్వరూపులగు మీాముందు యథార్థము వాకొనెదను. బొబ్బిలిరాజ్యము విరోధివశము కానున్నదని అంతఃపురకాంతలందఱు నాత్మహత్య గావించుకొనిరి. మారాణియగు మల్లమాదేవి తానాత్మహత్యఁ గావించుకొనబోవుచుఁ గుమారుని సాఘర్లకోటలోనున్న తనచెల్లియింటనుంచిరమ్మని నాకాజ్ఞయొసంగినది. ఈబాలుఁడు రంగారాయని కుమారుఁడు. మీాచేతులలోఁ జిక్కెను. రక్షించినను శిక్షించినను మీారేదిక్కు.

తే. గీ॥ మోడుపోయిన శ్రీరంగ ♦ భూమిపాలు
వంశవృక్షంబునకు దైవ ♦ వశమువలన
జివరకు మిగుల్చబడియె నీ ♦ చివురుటాకు
త్రుంతురో పెంతురో యొప్ప ♦ గింతుమీాకు.

విజ—రంగారాయని కుమారుఁడేయైనచో బంధింప వలసినదే! బొబ్బిలిరాజ్యము స్వాధీనపఱచుకొనిన తరువాత నీతనిసంగతి విచారింపవచ్చును. అంతవఱకు దాసివద్దనుండి బాలుని తొలగించి మన భటుల కప్పగింపవలయును.

చే. కుఱ్ఱవానిని బంధింపుటయే! నాకంఠనాళమున నాయువున్నంత వఱకటుల జరుగనేరదు. ఓవిజయరామరాజా! ఈపాపమిహలోకముననే కట్టికుడుపును.

శా॥ శ్రీమన్మల్లమదేవి దివ్యకరుణా ♦ శీర్వాదముల్ రంగరా
ట్స్వామినాయక సత్కృపావిలసనం ♦ బుల్ హేతువుంగాఁగ సం
గ్రామప్రాభవ మేను నేర్చితిని నా ♦ ప్రాణావసానంబునం
దేమోగాని కుమారుఁ గైకొన వశం ♦ బే నీకు రామాధిపా. 12

బొబ్బిలి రాజ్యమునఁ బ్రతియువతియు వీరాహవ నిర్వహణ ప్రవీణయె. ఇంతవఱకు మీరుస్వానుభవమ్మున నెఱింగిన యంశ మేయిది. కదనమున నన్నెదిరించి పిమ్మట బాలుని పైకిఁ బొమ్ము. మధ్యవర్తిగ ధర్మమూర్తి బుస్సిదొరగారుందురు.

విజ—ఛీ నోరుమూయుము. వీరక్షత్రియ కుమారుని దాసి సంగ్రామమునకు బిలచెనన్న నవ్విపోదురు. తెలివిగలిగి బ్రతుకుము. ఎవరనుకొంటివో.

హైద—చోటా! యిజయరాంసాబ్ సలాంకరో? వాడికి దయనీమీద వుంటే నీకు షేమం అవుతుంది. ఇప్డు నీదిషర్వాం ఆయన్కి నేత్రల్లో వుంది.

చిన—చేటీ! విజయరామరాజీతఁడేనా! నాన్నగారితో యుద్ధము చేయవచ్చినాడని నాచెలికాఁడు చెప్పినాఁడు. ఈతఁడు నన్ను చంపునా?

విజ—కుమారా? నిన్ను వధించుట మాసంకల్పముకాదు. ప్రకృత విషమ పరిస్థితులలో నోరెఱుఁగని నిన్నుఁగాపాడి యనంతరమేదోయొక సంస్థానము నొసంగవలయుననియే మాసంకల్పము. రమ్ము. నావద్దకురమ్ము పిలువఁబోవును.

దాసి—బొబ్బిలి వెలమబిడ్డసుమా? తాఁక బోకుము.

—నేనురాను, నేనురాను. కత్తితోఁబొడువఁబోవును.

బుస్సి—చినరంగారాయని ముద్దుపెట్టుకొని నాయనా! ఉత్తమవంశమునఁబుట్టిన నీ పౌరుష ముండవలసినదె గాని, నీకివి కానిదినములు

ఈయక్రమయుద్ధమున హైదరుజంగు విజయరామరాజుల మాటలువిని నీవంశనాశనమునకుఁ గారకుఁడనైన నేను నీకుఁ జేయవలసిన ప్రతిక్రియ లేదు. పరులమాటలనేను విశ్వసింపకున్న మీ యవస్థలు రావు. హతశేషులగు బొబ్బిలివీరులచేతిలో నుండి బయటఁబడితినేని నీకుఁ దగినమేలు చేసితీరుదును. ఓరీజవాన్! ఈకుఱ్ఱవానిని జాగరూకతతో సామర్లకోటకుం జేర్పుము. దాసి నీబాలుని సంరక్షణమున నియోగింపుము. తనలో ఇప్పుడుకాకున్న మఱియొకప్పుడేని బొబ్బిలిరాజ్య మీకుఱ్ఱవానికిచ్చి తీర్చెదను.

చిన—అయ్యా! నేను వెళ్లివచ్చెదను, నాకు సెలవిండు. సలాముచేయును

బుస్సి—నాయనా! పోయిరమ్ము.

చినరంగారావు చేటి, భటుఁడు నిష్క్రమింతురు.

హైద—అచ్చా! ఛోటా వుండాడు. బొబ్బిలిగడ్డమీద పిరికివాడూ లేడు, అంతావస్తాదులు అంతాసర్దారులు వుండారు. ఆడవాంళ్లకి మొగవాంళ్లకి పౌరుసంవుంది. కసరత్ వుంది. బలం పరాక్రం వుంది. తెలింగీ దేశములో యీపౌరుసం శూశాంలేదు.

విజ—తనలో) బొబ్బిలికోట యిప్పటికి సర్వవిధముల నాశనమైనట్లె పశ్చాత్తాప స్వభావముగల బుస్సిని వంచించి బొబ్బిలికోట యేనాటికైనా వెలమవారికి, అందుముఖ్యముగ రంగారాయని పుత్రునకు, సంక్రమింపకుండఁ జేయవలయును. దైవవశమున బతికి బట్టకట్టిననాటికి రంగారాయని పుత్రుని క్షేమస్నేహపు ...ములో జూపునటు లిప్పుడె కట్టుదిట్టము చేయవలెను. సంగామపరిస్థితులు ఈదిక్కుమాలిన శిశువును జూచిన దాది బుస్సిహృదయము విచారక్లిన్నమై నటులున్నది. ఇతనిహృదయము నన్తత మరల్చుట కర్తవ్యము. ప్రకాశముగ బుస్సి ప్రభూ! కోటయిప్పటికి మనవశమైనది. ఒకమాఱు లోనికేగి చూచివత్తమా?

బుస్సి——ఇంక నేమిచూడవలయును? బురుజులు, కోటలు మనమే పగుల కొట్టితిమి. అంతఃపురాంగన లందఱు - నాత్మహత్యగావించు కొనిరి. సేనానాయకులకుటుంబము లెప్పుడో మనఫిరంగులచే నాశనమయినవి. నేను చూడజాలను. శవములచేనిండియున్న యీ బొబ్బిలిరాజ్యమును నేనుజూచి సహింపజాలను. నేనురాజాలను.

విజ——చిత్తము. రేపటి దినము చూడవచ్చును. బొబ్బిలివీరులలో పేరుపడిన పాపారాయడింకను జీవించియేయున్నాడు. అతడు బొబ్బిలి దురవస్థ వినేనేని మనపైబడి తీఱును. ముందాతని సైన్యసహితముగ బంధింపవలయును.

హైద——యిజయరాంసాబ్ వాడు యిప్డుయెక్డా వుండాడు?

విజ——మనము బొబ్బిలికోటకు రాజాంకోటమీఁదగ వచ్చెదమేమో యని మనల నెదిరించుటకు సైన్యసహితముగ రాజాంకోటయొద్ద నున్నాడట. మనము మారుతోఁ వను ముట్టడింపవచ్చితిమని బొబ్బిలివారు పాపారాయనిచెంతకంపిన భటులనందఱ వధించి యీ లేఖలఁదెప్పించి యాతనికి వార్త బోకుండ జేసితిని.

బుస్సి——విజయరామరాజా! నీకు సాహసము దూరాలోచనములేదు. పాపారాయనికి వార్త బోనిచ్చి సైన్యసహితముగ నాతని నిటకు వచ్చునటుల జేసియున్న మనము సులభముగ నెదిరింప వీలుచిక్కునది. నీవు నిరర్థకముగ భంగముగావించితివి. అతనిసంగతి రేపువిచారించుదము. ప్రొద్దుక్రుంకువేళ గావచ్చినది. సేనల నియతస్థలములు వదలి శిబిరములకు రానాజ్ఞాపింపుము. మనము బసలకు జేరుదము.

నేపథ్యమున

ఆ. వె॥ ఏఁడి బుస్సిహైద ♦ రెచ్చటనున్నాఁడో
డి విజయరాముఁ ♦ డెందుడాగె
సేనలెల్ల నిటుల్ఁ ♦ జెండివేయుచున్న
డడె యెు ♦ గాని.

విజ—అదిగో! వెంగళరాయడు వెలమసైనికులతో గూడి మనసైనికులను నుగ్గునూచము గావించుచున్నాడు. రక్షింపుడు, రక్షింపుఁడు.

బుస్సి—ఈపద్మనాయక వీరులగెలుచుట కష్టసాధ్యము. ఆంధ్రవీరుల యందింత పరాక్రమ మిదివఱకెచ్చట జూచి యెఱుంగము. దేశాభిమానమన నిటులెయుండవలయును. బొబ్బిలివీరులకు న్నంత దేశాభిమానము, ప్రభుభక్తి యాంధ్రులందఱకున్నచో సర్వదేశములు జయించియుందురు. ప్రకాశముగ విజయ రామరాజా! సైనికుల వెన్నీయవలదని తెలుపుము. ఇదిగో మేము వచ్చుచున్నారము.

విజ—రండు, పోవుదము. అందరు నిష్క్రమింతురు.

షష్ఠాంకము.

సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు.

పాపారాయ నిర్యాణము

సప్తమాంకము.

దేవులపల్లి పెద్దన్న, తాండ్ర పాపారాయుఁడు ప్రవేశింతురు.

తాండ్ర—మిత్రమా! పెద్దన్నా! నామనస్సున నేదియో విచారము కారణములేకే జనించి వృద్ధి నొందుచున్నది. తగినటుల బొబ్బిలి కోటను విడచినదిమొద లింతవఱకు వార్తలు సైతము తెలియుటలేదు. ఇఁక మనమెంతదూర మేగవలయును?

దేవు—అదిగో! ఈకటికిచీఁకటిలో మినుకుమినుకుమనుచుఁ గానవచ్చునదియే బొబ్బిలికోట. సమీపమునకుఁ గూడ వచ్చితిమి.

పాపా—నడచి మిత్రమా! కాంచుము, కాంచుము. కోట యిటుల భయంకరముగఁ గనవచ్చుచున్న దేమి! నీకు నిటులనే గనవచ్చుచున్నదా! ఏమి యీవిపరీతము?

సీ॥ గ్రుడ్లగూబలు మూఁకఁ ♦ గూడి యంతిపురంబు
గోడలపై బిట్టు ♦ గూయసాగె
ఘాతుకమృగము లె ♦ క్కడనుండియో శవం
బులఁగొని వేవేగఁ ♦ బోవుచుండె
కొఱవిదయ్యంబులు ♦ బురుజులపైఁజేరి
వింతనృత్యములు గా ♦ వింపఁదొడఁగె
శుంఖుగాజనులుండు ♦ కోటగుమ్మముపుదోయి
యశుభచిహ్నంబుల ♦ నాక్రమించె

తే॥ గీ॥ దూరమునసుండివచ్చెడి ♦ మారుతంబు
క్రుళ్లునెత్తురు వాసనల్ ♦ క్రుమ్మరించెఁ
జెలుఁడ! ఇవి మనరాజ్యంపు ♦ విలయసూచ
కంబులనితోఁచు నామనః ♦ కంజమునకు॥

దేవు—మిత్రమా! మీరు విచారము నొంద నవసరము లేదు. మన
సున్న సందేహ మున్నపుడు గాంచునవియన్నియు సందేహాస్ప
దములుగ నుండుట నైజము. అంతియగాని మన కేట్టియప
కారము జరిగి యుండదు. ఇంకను శోధించుదము.

పాపా—(నడచి) పెద్దన్న! ఇంక సందేహింతువేల? మన బొబ్బిలి
రాజ్యమున కింతయనరాని ప్రళయము నిజముగ జరిగినది.
కోటలోనికి వచ్చుచుంటిమి. ఎచ్చట సందడి వినవచ్చుట లేదు.
త్రోవలయందు సైనికులు కానరారు. ఇంతియగాక.

ఉ॥ దిక్కుల రక్తపున్నదులు ♦ తెం పొరయించుక లేక పాఱె, నే
ప్రక్కలఁగాంచినన్ వెలమ ♦ వారల పీన్గులుకానవచ్చె, నే
చక్కినిజూచినన్ రణము ♦ సల్పిన చిహ్నలు చూడనయ్యె: హా
మెక్కుడిమాట: బొబ్బిలికి ♦ యేదో యరిష్టముగల్గె నెయ్యమా॥ 2

కొంచెము నడచి దిక్కులుచూచి మిత్రమా! ఇంక సందే
హింప నవసరము లేదు.

సీ॥ వితత పరాక్రమా ♦ కృతి ధర్మమూర్తి రం
గారాయ భూపతి ♦ కానరాఁడు
ఆత్మీయ సామ్రాజ్య ♦ హర్మ్య మూల స్తంభ
మైన వేంగళరాయఁ ♦ డగుపడండు
రమణీయ బొబ్బిలి ♦ జ్యారమా నిరం
తరభోగగరిమ గో ♦ చరముకాదు
అతు తపద్మనా ♦ యక వీర జంబు
బాహ గృ కిఁ గను ♦ పట్టబోదు

తే॥ గీ॥ చేతనవ్రాత మందలి ♦ జీవకళలు
భౌతిక రహస్యతత్త్వ సం ♦ పదలఁగనవు
కోటలోపలఁ బ్రజలును ♦ గూడ లేరు
కటకటా దీనికేయ్యది ♦ కారణంబు॥

దేవు— స్వాగతము ఏమిది! బొబ్బిలికోటను సమీపించినను సద్దు వినరాదు. పాపారాయఁడు రాజాంకోటతో నున్న సమయమున విరోధు లీకోటను ముట్టడించి యిట్టిదుర్గతిని గూర్చియుందురు. లేకున్న నభాగ్యదేవత యిటులఁదాండవించునా? (ప్రకాశముగ పాపారాయా! ఇంకఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది?

ఉ॥ ప్రోవులుఁగాఁగ బీనుగులు ♦ పొంతలఁ గన్పడసాగె నెందునే
త్రోవలఁగాంచినన్ రిపువ ♦ రూధినులున్న గుడారముల్ కనం
గావడె; భూమి సైన్యపద ♦ ఘట్టనమందుటఁ జేసి క్రుంగె ఓ
దేవర! ఇవి బొబ్బిలి క♦ దృష్టముదప్పెనఁటంచు దెల్పెడిన్.

పాపా—మిత మా! నీవు వాకొనినటుల విరోధు లేవియో మాయో పాయములఁబన్ని బొబ్బిలికోటను బాడుచేసియుందురు. హా! పద్మనాయక సంస్థానరాజమా! హా!రంగారాయ భూపాల భాగ ధేయమా! హా! చతుస్సహస్ర దేశీయశూర సైన్య జీవిత సర్వ స్వమా! హా! బొబ్బిలిరాజ మా! నీదుస్థితి కెంతని పరితపింతును.

సీ॥ మ్లేచ్ఛరాజులకు న ♦ మ్మికఁగూర్చి నిర్వాణ
రాయండు పాలనఁ ♦ జేయునాడు
రాజ్యంబు సంపద్ధు ♦ రంధరంబొనరించి
లింగప్పరాజు పా ♦ లించునాఁడు
రిపులదేశముల నా ♦ క్రించి జనార్దన
రావు జయాంకముల్ ♦ వ్రాయునాఁడు
శత్రునాశనముగా ♦ సంగరంబులొనర్చి
శ్రీరాయఁడప్ప ర ♦ క్షించునాఁడు

గీ॥ స్వప్నమున నేమి గనని క ♦ ష్టములు నీకు
రంగరాయని పాపభా ♦ రంబువలనఁ
గలిగె, నేమనవచ్చు నీ ♦ కాలమహిమ?
రమ్యగుణలక్ష్మి! బొబ్బిలి ♦ రాజ్యలక్ష్మి!

దేవు—మిత్రమా! విచారమువలనఁ గాఁదగు కార్యము లేదు. అదియుఁ గాక కష్టము సౌఖ్యమను చక్రములు సంసార శకటమునకు విధికృతములు. దైవిక విధు లనుభవింపక తప్పునవి కావు. కొంచెము ముందునకుఁ బోయి రాజ్యవ్యవస్థల సాకల్యముగ నెఱింగి యుచిత విధాయకమున్న నూహించుదము. పోవుదము రండు.

పాపా— నెయ్యమా! విచారాతిశయమున నాహృదయమునకు నిల్కడ తొలంగినది. నేను ముందు చనఁజాలను. నీవుత్రోవఁ దీయుము. నేను వెంట వచ్చెదను.

..వు— పాపారాయా! ఆకరదీపిక నిటుల తెమ్ము. ఇట నొకశవము కానవచ్చుచున్నది. పరిశీలించి మన సంశయమునకు మార్పు కలిగించుకొందము.

పెద్దన్న, పాపారాయఁడు పరిశీలింతురు.

పాపా— హా! పరమేశ్వరా! బొబ్బిలి రాజ్యమున కెట్టి విపత్కాలమును బ్రాప్తింపజేసితివి. రావు వంశ... నకెట్టి దురవస్థ ఘటించితివి నేఁటితో నీస్థలభోగము తీఱెగదా!

సీ॥ కడిఁది నెత్తురు పెను ♦ కాలువలోపల
మేను క్రొంజవ్వులీనఁ ♦ దానమాడి
పసపు నిగ్గులు ... మిసిమి గ్రక్కెడు మేన
మెండు గంధఁపురొంపిఁ ♦ గదియఁబూసి
... ముద్దియ పైని ♦ పొలఁతుల్కఁగనుగతి
నవ..లి ...ముగా ♦ ...
పరసా... ...తాను ♦ భవముఁ దెల్పెడు భంగి
గన్నుఁ దమ్ములను స ♦ గమ్ముమూసి

తే. ... వెలమవారల బలములు ♦ వీటిబోవ
...నె నను చింతఁబోలె నైై ♦ చెలువుఁదొలఁగి

సూర్యమండలమును జీల్చి ♦ సురపురమ్ము
డాయఁబోయితె వెంగళ ♦ రాయభూప॥ 6

హా! మిత్రమా! హా! రంగారాయాజ్ఞానిర్వహణ ప్రవీణ! హా విజయస్వయంవర వధూపరిష్వంగాధీన భావా! హా శూరలోక శిరోభూషణ! హా పరాక్రమ నిధాన! "సుకృతీ గతాయుః" అను సూక్తి నీయందె యర్థవంతము కావలయునా! ఎంతకష్టము. ఎంతవిపరీతము. ఎంతవిచారజనకము. హా దైవమా! ఎంతటి యవస్థఁగూర్చితివి.

దేవు—మిత్రమా! విచారమునొందుటకు జీవితకాలమంతయు వ్యవధి కలదు. రణరంగమున వీరస్వర్గ మలంకరించిన యీశూరవర్యుని మరణమునకై దుఃఖము నొందుదుమేని పరమున నాత్మకు సుఖముండదని యాత్మజ్ఞు లందురు. దుఃఖమెందులకు?

ఉ॥ పౌరుషమెల్ల రూపముగ ♦ భాసిలఁజేసి, నితాంతధైర్యముం
బేర్చి యనూనజీవమును ♦ బేర్చి, పరాక్రమమన్న రక్తముం
గూరిచి వెల్మవంశమున ♦ కుం విధిగూర్చిన భూషణం బహా
వీరిడిపోయె; నింక విల ♦ పించిన లాభము కల్గనేర్చునే॥ 7

పాపా—మిత్రమా! నాకాయువుపై నిరుత్సాహము కలిగినది. విక్రమధనుండగు నీవెంగళరాయుని మరణవార్త విని రంగారాయఁడు గతించియుండును. ఆయనఘునింబట్టి యవరోధసతులు శూరవర్యులు గతించియుందురు. ఈవెంగళరాయుని యకాలమరణమునకు విజయరాముని దురుద్యమబద్ధమగు యుద్ధమె హేతువై యుండును. ఇంతటి విలయము జరిగినపిమ్మట నేను జీవించి ఫలమేమి? కత్తిఁదీసి

మ॥ ఘనభూ ... శ ... ర కంఠనిర్గళ ద ... ♦ గ్ధారాళిచేఁ బుణ్యాభా
జనమై స ... యమల ... ప ... దంబై చరి

త్ర నిశాంతంబయి సర్వోరీతులఁ బ్రశ ♦ స్తంబైన యిచ్చోట నే
నును బ్రాణంబుల • వీడి వైళమ సుధాం ♦ ధోలోకముం జేరెదన్

వెంగ— లేవఁబోయి పడి ఓరీ దురాశయా! అధర్మ యుద్ధమున కుపక్రమించు చున్నాడవా! నాకంఠమునఁ బ్రాణవాయువున్నంతవ ఱకు విరోధినిఁ జేరనీయను.

మ॥ పురుషాకారముఁ దాల్చినట్టి పశువా? ♦ పుంజీకృతాఘవ్రతా
చరణాయా? నిలు మెందుఁబోయెదవు మ్రూ ♦ ర్ఖాబంధురుఁ జంప నీ
కర మెట్లాడెను? రాజధర్మము తొలం ♦ గన్ వచ్చునే? పౌరుషా
కరుడీఁ చేతకు నిచ్చగించునె యహం ♦ కారంబు రక్షించునే॥

కత్తితోఁ బాపారాయని కొట్టఁబోవును

పాపా—(కత్తి బట్టుకొని కొంచెమాగి నాయనా! నేను పాపారాయఁడను, నీకు విరోధిని గాను. నీవుగతించితివని నేను బ్రాణత్యాగముఁ జేసి కొనఁబోయితిని గాని విరోధులెవ్వరును లేరు. ఏల యీదురవస్థకుఁ · లుపడితివి.

వెంగ—హా! పాపారాయా! నీవేనా! నన్నొకమారు కౌగలించుకొనుము. దాన నాసంతాపము సగముతీఱును. ఇంతటిదురవస్థకులోనైతినే.

॥ శాత్రవదుష్కృత్య ♦ సమితిచే బొబ్బిలి
కోటసర్వమునేల ♦ గూలిపోయె
అంతఃపురాంగన ♦ లవమానభీతిచేఁ
గరవాలములకు నం ♦ గము డిరి
రణమొనర్పఁగఁ బోయి ♦ రంగారావనీభర్త
సురలోక విభవంబుఁ ♦ జూఱఁగొనియె
పౌరుషార్థము పాటు ♦ వడినతమ్ముంగల
వెలమవారల వంశ ♦ ముఖుగతించె

తే.గీ॥ అతులమైనట్టి మనరాజ్య మస్తమించె
నవనిఁ బాపీ చిరాయువ టన్నరీతిఁ
గడకుఁ జాలేక మఱిబ్రతు కంగలేక
తుదకు మిగిలితి జీవన్మృతుండనైతి॥

పాపా—హా! బొబ్బిలిరాజ్యలక్ష్మి! ఈపాపారాయఁడు జీవించియుండఁగనే నీకు వైధవ్యము తప్పదయ్యె. రంగారాయభూమీశ్వరా! నీకు నాకు ఋణముతీఱినది. వెలమసామ్రాజ్యమా! నీకుఁ బరిచర్యచేయు సౌభాగ్య మంతరించినది. ఓసాధ్వి, మల్లమాదేవీ! నీకు నాకుఁగల ప్రేమానుబంధమున కంతరాయము కలిగినది. ఓప..నాయకవీరులారా! ఓ యవరోధాంగనామతల్లులారా! దేశమునకై జీవిత మర్పించి కృతార్థులైతిరా!

చ॥ వినఁదగనట్టి వార్తవిని వీటిడిపోవు నశింపవేమె నె
మ్మనమ! రవంత స్నే..ఁగొను మూ! ఇఁక దేహముతోడ శోకవ
హ్నినిఁబడి మ్రగ్గి బూదియగు మీ! పనిదీఱెను పాపరాయుతోఁ
జను మిటనుండఁగాఁదగదు శాశ్వతలోకము వేగఁజేరుమా॥ 11

దేవు—మిత్రమా! నిరుత్సాహ పడవలదు. జీవముధరించి నిర్వహింపవలసిన ధర్మములేమేని విచారించుట యుక్తము. వెంగళరాయని నేమేని యడుగవలసిన యంశములున్న నడిగి తెలిసికొనుఁడు. ఆచరణీయ కార్యములు పెక్కులు మిగిలియున్నవి.

పాపా—ఓయీ వెంగళరాయా! ఈ బొబ్బిలిరాజ్య వినాశనమునకు విజయరామరాజే కదా కారకుఁడు? అతఁడు రాజాంకోటకు రాకుండ నీట కెటుల రాగల్గెను? ఈవార్త నాకేల తెలుపనైతిరి?

వెం—మనరా..మున ..పప యింతవిలయము కల్పించినది విజయ రాము ..! .. మీ.. .. పలువురివలన నీకుఁ బంపితిమిగాని విరోధులు వాండ్ర నిర్బంధించి యుందురు. ప.. నా...కవీరులు మా.. దేశాభిమాన పరా..ణులై రణరంగమునఁ బ్రాణము

విడచుచుఁ గరవాలముతోఁ జేరవనున్న వైరులనఱకి యాంధ్ర దేశమున నేనాఁడు కానరాని పరాక్రమవహ్ని ప్రజ్వలింపఁ జేసి స్వర్గరాజ్యము చూఱఁగొనిరి. అపజయము మాత్రము కడకు మనల విడనాడదాయెను. నేనిఁక మాటలాడఁజాలను.

వెంగళరాయఁడు పడిపోవును.

దేవు—ఓరీ విజయరామరాజా! బొబ్బిలిరాజ్యనిర్మూలన ప్రతిజ్ఞాధురంధరా! నీ పాపారాయునిచేఁ జావుతప్పదు. నీవు చచ్చితివి, చచ్చితివి.

పాపా—మిత్రమా! పెద్దన్నా! నీవీ వెంగళరాయనిఁ గాచియుండుము. నే నీప్రళయకాలకల్పనానల్ప దోశ్శక్తిప్రమత్తమనస్కుఁడగు విజయరాముని పసఁబట్టెద.

సీ॥ బొబ్బిలిరాజ్య మే ♦ పురుషమాత్రుఁడు వినా
శనముఁగావించి దా ♦ స్యంబునెఱపె
భారతమాత కే ♦ పాపి యవాచ్యమా
నముఁజూపె
-ందు
కడలేని సంతాప ♦ కారియయ్యె
హిందూమతమున నే ♦ హీనుండు దుర్మార్గ
చక్రవర్తి పదప్ర ♦ శస్తుఁడయ్యె

తే॥ గీ॥ అతని దుర్గర్వ విజయరా ♦ మావనీశు
కదనరంగంబునందు జ ♦ క్కాడి వాని
[illegible]లను దండరీతి ధ ♦ రించి రంగ
రాయునాత్మకు శాంతినిఁ ♦ జేయువాఁడ॥ 12

అటునిటుచూచి ఏమీ! ప్రపంచమంతయు శూన్యమందిరమువలెఁ గానవచ్చుచున్నది? రోదోంతరదీపకంబగు స్వయంజ్యోతి యాఱిపోయినదికాబోలు. పద్మనాయకవీరులతోఁబాటు పద్మబాంధ

వుడును నస్తమించెగాంబోలు. హృదయదృష్టియు బాహ్యదృష్టియు శూన్యప్రపంచమును జూడజాలకున్నవి. నాకీ ప్రపంచమంతయు దిర్దిర దిరుగుచుం బ్రళయకాలమహానటుని వదనగహ్వారమునం బడుచున్నటు లున్నది. అదిగో! బొబ్బిలిరాజ్యముపై నొకమహాజ్వాలవ్యాపించి విజృంభించుచున్నది. శూన్యప్రపంచ మా జ్యోతివలననేని ప్రకాశించుటలేదు. ఏమిది! దిక్కులుకానరావే! ఇది విచారాతిశయమువలన జనించిన చిత్తవిభ్రమమా? నే నున్మత్తుండనైతినా? పడిపోయి నెమ్మదిగ లేచి ఓ జ్యోతిస్స్వరూపమా! నీయాజ్ఞం బాలించుటకై దీక్షాకంకణము ధరించు చున్నాను. ఫలము విజయరామరాజె యనుభవించుంగాక. (అటునిటు నడచి పెద్దన్నా! విజయరాముని వధింప నేను భగతమాచే నాజ్ఞాపింపంబడితిని. నేనిందు దురదృష్టవశమునం గృతార్థుండనుగాక విరోధులకుం బట్టువడితినేని నీజీవితము నయిత మిందులకు వెచ్చించి తీరవలయును.

దేవు—నీయాజ్ఞ పరిపాలింప నేను సర్వసిద్ధముగ నున్నాడను.

పాపా— నడచుచు హృదయ పేటిక నిండి నయనద్వారములనుండి విస్ఫులింగముల వెలిగ్రక్కు నీకోపవహ్నిని భరింపంజాలకున్నాడ. విజయరాముని వక్షస్థానముం జీల్చి వేడి నెత్తురుచే స్నానమాడినం గాని నాతాపము చల్లారదు. ఆ స్త్రీయసామ్రాజ్యమున కింతటివిపత్తును గూర్చిన యీతనింగరవాలముతో నఱకి రక్తధారల రాజ్యమధ్యంబునం బాఱించుటకు మున్ను ప్రతిజ్ఞ యొనరించితిని. దానిని పుడ నిర్వహించి సర్వవిధములం గృతార్థుండ నయ్యెద. ఈ శోచ్యావస్థలోని జీవితమున కింతకంటెం గావలసిన ఫలమేమున్నది? నడచి) ఏదీ విజయరాముని పటకుటీరము? నారాక విని యీతండు కాలికి బుద్ధి చెప్ప లేదుకద! ఇంక నాతండెక్కడకుం బోవంగలం క్షాత్రధర్మములగు చతురోపాయములతో నాతనివధించి ప్రతిజ్ఞ నిర్వహింపనేని రంగారాయనిబుణమునంబోదును. విజయరామరా ...పోం గలండు. యమలోకమున కతిథి కావలసియున్నాండు.

స ప్త మాం క ము.

మ॥ ప్రళయస్థాణు జటాతటీ నివసన ♦ ప్రాగల్భ్యయుక్తైనన్ రసా
తలముం జొచ్చిన మానివృత్తిని గుహం ♦ తర్వాసియైనన్ సము
జ్జ్వల శేషాహి ఫణాసహస్రతట వి ♦ శ్రాంతాత్మయైనన్ రణ
స్థలిం జెండాడెద రామభూవిభుని దో ర్దర్పంబు వారించెదన్. 13

ఈ పాపవృత్తికిసమభాగులగు బుస్సియు హైదరును దండ్యులేకాని ముందు విజయరామరాజును జెండాడినగాని నాతాపమాఱదు. ఇంక ప్రొద్దెంతయో లేనటులున్నది.

ఉ॥ కాంతినశించు దీపకళి ♦ కల్ కొక్కొకోయను కుక్కుటంబు లు
ద్ధ్వాంత విదారణంబు సలు ♦ పన్ బ్రమతించెడి రిక్కచాలు, ఆ
శాంతమునుండి వచ్చు మరు ♦ దంకురముల్ వచియింపసాగె రా
త్ర్యంతము వచ్చెనంచు నిపు ♦ డానృపజాల్మువధించితీఱెదన్॥

విజయరామరాజును వధించుట యుక్తమా? అయుక్తమా? యను చర్చ కిది యదనుకాదు. విచారాతిశయమున నున్మత్తావస్థలోనున్న .. విచారణ చేయు శక్తియులేదు. కొంచెము నడచి ఇంక విజయరామరాజున్న పటకుటరమేదియో వెదక వలయును. అదిగో ముందు మూడు గుడారములు కానవచ్చుచున్నవి. అందొకటి విజయరామరాజుది కావచ్చును. / సందేహింపనే.. , -డారము ముందు కానవచ్చు ధ.. మే యాపట కుటీరము విజయరామరాజుదని చాటుచున్నది. సమీపమునకు ..యి గుడారముంజూచి ఇదియె విజ..రామరాజు పట..ము. అదిగో విజయరామరా జొడలుమఱచి నిదురంబోవుచున్నాడు. ద్వారపాలకులు నిదురకు మొగమువాచి సొమ్మసిల్లి పడియున్నారు. విజయరామ వధా విధానమున కిదియె యదను. ఆలోచించి నిదురించినవాని జంపుట రాజధర్మ..మే! ఎటులీ యకార్య మొనరింతును? కొంచమాగి ఈ వంబ..వుని జంపుటకుంగూడ న్యాయబద్ధుడను గావల

యునా? కరవాలముఁదీసి) నేను కావింపఁబోవు పని వీరోచిత మైనదే! ఎటులన.

శా॥ శశ్వ ద్బాహుబలాభిరాముఁడగు న ♦ శ్వత్థామ యుద్ధక్రియా
విశ్వాపకమూర్తి, భండనకళా ♦ బీభత్సుఁ డుత్సాహియై
నిశ్వాసంబులఁబుచ్చు చిన్నిశిశులన్ ♦ జెండాడఁడే; దాన గీ
ర్త్యాశ్వాసావృత జీవితప్రథిత కా వ్యప్రౌఢిమల్ తగ్గనే? 15

భారతవీరులలోఁ బెక్కండ్రు నిద్రాకులగు విరోధులఁ జెండాడి యున్నారు. ఇదియొక దోషముకాదు. ఒకవేళ దోషమైన యెడల నీదుష్టవధంబునఁ జనించిన సుకృతముకంటె నాదోష మతిశయముకాదు. నిద్రితు నేలవధింపవలయును? లేపియే వధించెదను. చూచి ఇతఁడు విజయరామరాజేనా? సందేహించి అగు నాతఁడె. ఆతఁడె. ఇతనిముఖముఁ గాంచినకొలఁది నాహృదయముల నుద్రేక మతిశయించుచున్నది. చిత్రవధఁ గావించినఁగాని నాక్రోధాగ్ని చల్లారదు. కరవాలముతో నీ ..ష్టాత్ముని ఖండఖండములుగ నఱికి బొబ్బిలిరాజ్యమున వెదఁజల్లి భూతబలిఁ గావించెద.

గుడారమును జీల్చి విజయరామరాజుపైఁబడి

కం॥ పులి పులి; పైనింబడె బొ
బ్బిలిబెబ్బులి నిదురలేర! ♦ భీషణదంష్ట్రా
స్థలమునఁబడితివి ప్రాణం
బులు శౌర్యంబుడిగి ధార ♦ పోయర! క్రూరా॥ 16

విజ—(అదరిపడిలేవఁబోయి ఏది పులి? ఏది పులి? ఓహో పాపారాయఁడా! నన్ను ఖడ్గముఁ దీసికొననిమ్ము. నీ శీర్ష ముత్తరించెదను.

పాపా— నెట్టిపడవేసి ఏమిరా! ఇంకను విక్రమింపనున్నాఁడవా? (కత్తితో వక్షమునఁబొడచి నేఁడు నాపాలఁబడితివి. నీమాంస

ఖండములు రాజ్యమధ్యమున వెదజల్లుటయే నా వ్రతము
కత్తితో మఱల పొడిచి.

మ॥ ంక — గు ♦ పాశ్చాత్యులఁ గూడి రా
జ్యరమా ద్రోహముసల్పినందులకు వ ♦ త్సస్థానముఁ జీల్చి, ని
ర్భర ప ర ల్మలర్ రు ర ధా ♦ రా ధోరణీ సారణీ
పరిణామమ్ముల రాజ్యమందు ప్ర ం ♦ పఁ జేసి శాం చెదఁ॥
కత్తితోఁ బొడుచును.)

జ— రీ! పాపారాయా! ఇప్పటికైన నన్నుఁ గత్తిఁదీసికొననిమ్ము
నీ...............

పా— దురాత్మా! ప్రేలకుము. ఇంకఁ కవలసి ని యా
పడుచున్నాఁడవా? (కంఠమును గట్టిగా నొక్కిపట్టును

జ— వికారముగా నఱచును.

డ

గావించు దు
త్రి భరిం మిం ర బ
ర పంబు గడించినాఁడ వీక నిన్నుఁ సైపఁగావ
! ద్రోప లమా
గారి ముం
మ్మతోడనే

ంబు న మై
ంకఁ ఱలే
వీడ
క ॥

(చేతికొలంది రొమ్ముపై గ్రుద్ది)

గీ॥ పగులదేమి నీదు ♦ వక్షఃకవాటంబు
కఠిన దారుమయమొ ♦ కాంస్యమయమొ
కరుగ దెట్టిజాలి ♦ కల్లుమాటలకును
భంగురోక్తి విస్ఫు ♦ లింగములకు॥ 26

విజ—అబ్బా! యీబాధ నెటుల సహింతును.

కం॥ చంపెడివాఁడన
జంపొనరింపంగ ♦ జనునే తల ఖం
డింపుము పరలోకమునకుఁ
బంపుము యాతనల కోరు ♦ వఁగనేర సుమా! 20

—రీ తొందరపడకుము. పరలోకమునఁ బడరాని పాట్లు శ్రీరంగారాయని సమక్షమునం బొందుటకంటెఁ బరోక్షమున నాచేత శిక్షితుఁడవగుటయే యుక్తము. కృతార్థుఁడ వయ్యెదవు. తొందరపడకుము

శా॥ వక్షస్థాన విపాటనంబిదె య ♦ నల్పప్రౌఢిఁ గావించి నీ
కుక్షిస్థంబగు దీర్ఘశల్యముల పం ♦ క్తుల్ దండఁగాఁదాల్చి నా
దక్షత్వంబును సాటనుంటి దురితా ♦ త్మా!యింకనైనన్ బరా
పేక్షన్ దాల్పుమి నారకంబునకుఁ బో ♦ మీ రామభూ- ·లకా॥

ప్రేవులుదీసి దండలుగధరించి ఇప్పటికి రంగారాయని ఋణముఁ దీర్చికొంటిని. పద్మనాయక సంస్థానము రూపుమాపినందులకు విజయరామునకుఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్తముగావించితిని. నికసర్వ విధముల ధన్యుఁడను. సిద్ధసంకల్పుఁడను వెనుకకు మఱలి అదిగో విజయరామరాజింకను బ్రతికి యున్నటు లున్నది.

శా॥ మేనన్ ముప్పదియాఱు గాయములఁ జే ♦ [illegible]
[illegible] ప [illegible] శ [illegible] ముం పం [illegible] దా [illegible] క
[illegible] ంచితిన్ .

సప్తమాంకము.

(కత్తితో మరల మఱల బొడుచుచుఁ దిరిగిచూచి

ఇప్పటికి విజయరామరాజు కడతేఱినట్లే. వెంగళరాయా! నాడు ... నా వరింపననంటివి. ఇదిగో విజయరామునిచే బంధీకృతురాలైన యాసచ్చరి ... విడచిపెట్టితిని. నీజీవితమే నిశ్చయమైన నిన్నే వరించి ... ఉను. పద్మనాయక సంస్థానరాజమా! నీఋణము తీర్చికొంటిని. ఓరంగారా ... భూపాలకా! లోకమున నీకు సంతోషము గల్పింప లేకపోయినను బరలోకమందై ... నీయాత్మకు శాంతిఁ జేకూర్పఁజా ... తిని. నలువైపులరసి ఇంతకోలాహ ... జరిగిన ... విజయరామరాజు సైనికులింక మేల్కొ ... నియుండ ... పనిలేదనిగ హైదరుజంగును గూడ ... బాగుండునుగాని ... వాఱుచున్నది. విజయరామరాజ సై ... లారా ... వరా ... సైనికులారా ఓ మహమ్మదీయ సైనికులారా! లెండు, లెండు,

సీ। మన్నె ... గ ... చ ... నవాతీతమా

పాభ ... డు

క ... క

భోగభాగ్యంబులఁ ... బురుహూతుఁ ...

సలుపఁగాఁదగిన రా ... జన్యమౌళి

... క్రవ

లెండు॥

బు

దిం ... బాపం

డ

యెంతవిలయము జరిగినది. భటులారా! రండు. రండు. రక్త సిక్తాంగుఁడై శల్యముల దండలుగఁదాల్చి పశయకాల ర దలపించుచు విజయరామ గంధసింధురమును దుసిమిన పా రాయసింహమిటులె వచ్చుచున్నది. ఎదిరింతము రండు. రండు.

పాపా—రండురండు. భటులారా! రండురండు. రాచవీనుఁగు తోడు లేనిది ... దఁట మి ... దలిన బ ... ద. ...

భటు— ... తిమి ... , ... ండు.

... పారా ... ఁడు భటులనందఱ నురు యొక భటుడు తుపాకిఁ బేల్చఁ బాపారాయఁడు పడి ... యును. తుపాకిఁ బేల్చినవాఁడు గతించును.)

పాపా—ప్రాణములారా! మీరు స్వేచ్ఛగఁబొండు. మీవలనఁ గాదగిన పని యెంతయు నిదివఱకె నిర్వర్తించితిని.

తే॥ గీ॥ ఆ ...సంస్థాన విద్రోహి ♦ ... న విజయ
రాము ఖండించినాఁడను, ♦ రంగరాయ
విభుని యాత్మకు శాంతిఁగ ♦ ల్పించినాఁడఁ
జనుచునున్నాఁడ స్వేచ్ఛగా ♦ స... మునకు॥ 24

(పడిపోవును)

పాపారాయనిర్యాణము.

సప్తమాంకము.

సర్గము.

సమాప్తి.

శుద్ధపత్రిక.

పుట	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౯	౧౪	తాంప	తాండ
౩	౨౭	వింపుము	వింపుడు
౨౨	౧౭	స్వతంత్ర	స్వతంత్రం
౨౪	౧౫	బాసిలు	భాసిలు
౫	౨౩	అడిగేటేది	అడిగేది
౩౬	౨	కటము	కటకము
౪౧	౧౨	పతుకుంటి	పతులై యుంటిరి
[illegible]	౧౩	తీరలా	తీరాలా
[illegible]	౮	యెని	యేని
			యార్థమై
			లక్ష్మీ [illegible]
		నిలువ	నిలువ
	౧౮	మాసరు	మానరు
	౨		బాటువడ
		సే ముద ము	సేనాసముద్రము
	౫		ప్రధాన
			ద్యమ
		ధింతు	సాధింతము
		నవ్యాహితే	నవ్యాహత
	౮	రచనా	రసనా
		మ	మాతృదేశ

౫౯	౧౭	లకరింప	లంకరింప
౬౧	౫	స్తవవీయ	స్తవనీయ
,,	౯	చ్ఛకీర్తిచ్ఛటా	చ్ఛకీర్తిచ్ఛటా
౬౨	౨౦	నటం	ననెనటం
౬౪	౩	సంగాృమిక	సాంగ్రామిక
౬౮	౨౩	లచం	లంచం
౭౨	౧౫	మా:ర్తార	మార్తర
,,	౧౮	ధరకు	ధరకు
౭౯	౮	వరించి	వధించి
,,	౧౯	ప్రళయ	ప్రళయకాల
,,	౨౬	వాలమునవిసరి	వాలమునువిసరి
౮౦	౧౪	గతకు	గర్త
౮౧	౧౨	తీక్ష్ణాసికా	తీక్ష్ణాసి...
,,	౧౩	నికురంబి	నికురుంబ
౮౨	౮	గర్షాంజలుల్	గర్భాంజలుల్
౮౬	౪	మెంత	మింత
,,	౧౩	కప్పంనత	ప్పానంత
౮౭	౯	లై	లెల్ల
౮౮	౧౭	బట్టె	బట్టి
,,	౨౦	శ్వాశతము	శాశ్వతము
౮౯	౫	జన్మమును	జన్మమున
,,	౭	అది	అరి
,,	౧౦	లీతిహోత్ర	వీతిహోత్ర
,,	౧౧	విజాయోంతము	విజయాంతము
,,	౧౭	నాయనకు	నాయకునకు

౯౦	౬	మాాంకదఅకు	మాకందఅకు
౬౧	౨	కేయు	జేయు
,,	౨౦	జీవితమె	జీవితము
౯౪	౧	చివురిచి	చివుర్చి
,,	౪	నీవే	నీవె
౯౬	౧౬	యద్ధ	యుద్ధ
౧౦౨	౧౦	స్థానంబందుక	స్థానంబందొక
౧౦౪	౧౪	నీపశ్చిమ	నీవాపశ్చిమ
౧౦౫	౩	తరింపుము	చరింపుము
౧౦౭	౧౨	చింతించ	చింతించి
,,	౧౮	లారా	లార
౧౦౯	౧౪	నున్నట్లు	సనునట్లు
౧౧౦	౨	విరోధుల	శిరోధుల
[illegible]		[illegible]	పోవుచీలు
			హేతువుల్

విస్తరభీతిచే సర్థానుస్వార శకటరేఫ లోపముల వదలితిమి. గల— [illegible] క్క తార్థ, సార్థక, పృధుల, అర్థి, ము, [illegible] ప్రధాన, నేపథ్యస్థితి, స్థాపించు [illegible] కోటల [illegible] ధ [illegible] ర [illegible], [illegible]స్థితి, వక్షస్థల, లోనగు [illegible], అక్షిరోచిత,

[illegible] వర్ణ [illegible] ర్ణముచేర్చు కొన [illegible]కులు [illegible] ని స్వల్పదోషములు వదలితిమి పాఠకులు [illegible] సవం[illegible] ందురు [illegible]త!

శుద్ధపత్రిక.

పేజి	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౯	౧౪	తాంప	తాండ
౧౩	౨౭	వింపుము	[illegible]ంపుడు
౨౨	౧౭	స్వతంత	స్వతంత్రం
౨౪	౧౫	బాసిలు	భాసిలు
౩౫	౨౩	అడిగేటేది	అడిగేది
౩౬	౨౫	కటము	కటకము
౪౧	౧౨	పతుకుంటి	పతులైయుంటిరి
౪౭	౨౩	తీరలా	తీరాలా
౫౪	౮	యెని	యేని
,,	౧౩	యార్త	యార్థమై
౫౫	౯	లక్ష్మీ	లక్ష్మీశ్ర
,,	౧౮	నిలువ	నిలుప
౫౬	౨	మాసరు	మానరు
		బా[illegible]డ	బాటువడ
,		సేనాముద్ము	సేనాసముద్ము
	౫	ప[illegible]	ప్రధాన
		ద[illegible]	[illegible]వేద్యము
		సాధింతుమ	సాధింతము
	౭	నవ్య[illegible]త	నవ్యాహత
	౮	రచనా	రసనా
౮		మాతృ	మాతృదేశ

౫౯	౧౭	లకరింప	లంకరింప
౬౧	౫	స్తవవీయ	స్తవనీయ
,,	౯	చ్ఛకీర్తిచ్ఛటా	చ్ఛకీర్తిచ్ఛటా
౬౨	౨౦	నట	ననెనట
౬౪	౩	సంగ్రామిక	సాంగ్రామిక
౬౮	౨౩	లచం	లంచం
౭౨	౧౫	మార్త్తార	మార్తుర
,,	౧౮	థరకు	ధరకు
౭౯	౮	వరించి	వధించి
,,	౧౯	ప్రళయ	ప్రళయకాల
,,	౨౬	వాలమునవిసరి	వాలమునువిసరి
౮౦	౧౪	గతః	గర్త
౮౧	౧౨	తీక్ష్ణాసికా	తీక్ష్ణాసి...
,,	౧౩	నికురంబి	నికురుంబ
౮౨	౮	గర్షాంజలుల్	గర్భాంజలుల్
౮౬	౪	మెంత	మింత
,,	౧౩	కప్పంనత	కప్పన...
౮౭	౯	ల్లె	లెల్ల
౮౮	౧౭	బట్టె	బట్టి
,,	౨౦	శ్వాశతము	శాశ్వతము
౮౯	౫	జన్మమును	జన్మమున
,,	౭	అది	అరి
,,	౧౦	లీతిహోత్ర	వీతిహోత్ర
,,	౧౧	విజాయాంతము	విజయాంతము
,,	౧౭	నాయసకు	నాయకునకు

౯౦	౬	మాంకదఅకు	మాకందఅకు
౬౧	౨	కేయు	జేయు
,,	౨౦	జీవితమె	జీవితము
౯౪	౧	చిపురిచి	చిపుర్చి
,,	౪	నీవే	నీవె
౯౬	౧౬	యద్ధ	యుద్ధ
౧౦౨	౧౦	స్థానంబందుక	స్థానంబందొక
౧౦౪	౧౪	నీపశ్చిమ	నీవాపశ్చిమ
౧౦౫	౩	తరింపుము	చరింపుము
౧౦౭	౧౨	చింతించ	చింతించి
,,	౧౮	లారా	లార
౧౦౯	౧౪	నున్నట్లు	సనునట్లు
౧౧౦	౨	విరోధుల	శిరోధుల
౧౧౧	౧౨	ఖోవలు	ఖోవుచీలు
౧౧౪	౨	హేతువుం	హేతువుల్

విస్తరభీతిచే నర్ధానుస్వార శకటరేఫ లోపముల వదలితిమి. నాటకమునగల—అవస్థ, వ్యర్థము, కృతార్థ, సార్థక, పృధుల, అర్థి, స్థలము, యధార్థ, కంఠస్థ, నాథ, ప్రధాన, నేపధ్యస్థితి, స్థాపించు లోనగు చోట్లంగల ధవర్ణమునకు థవర్ణము, దుస్థితి, వక్షస్థల, లోనగు చ స... ...త్వము, ధ్వజము, సాధ్వి, ధూర్వహ, అధీరోచిత, మథ్య, థర్మ, సాథ్య అనుచో థ వర్ణమునకు ధ వర్ణముచేర్చు కొన బాఠకులు ప్రార్థితులు. కొన్నిస్వల్ప దోషములు వదలితిమి పాఠకులు యథామతి సవరించుకొందురు గాత !
